

Philologia

LXVIII

Nr. 1 (326)

IANUARIE – IUNIE

2026

Revista *Philologia* este indexată în:

Central and Eastern European Online Library

www.ibn.idsi.md

ULRICHS WEB™
GLOBAL SERIALS DIRECTORY

WorldCat®

Fondator: Universitatea de Stat din Moldova

Înregistrată la Camera Națională a Cărții la 19.05.2010, nr. 4300-1948-1905

Publicație științifică de profil

Tipul B

(În baza Deciziei Consiliului de Conducere al Agenției Naționale de Asigurare a Calității
în Educație și Cercetare nr. 12 din 23 februarie 2024)

Revista *Philologia* este moștenitoarea de drept și continuatoarea publicațiilor

Limba și Literatura moldovenească (1958-1989) și *Revistă de lingvistică și știință literară*
(1990-2009).

Articolele se vor trimite pe adresa de e-mail: philologia.if@gmail.com

Orice material publicat în *Philologia* reflectă punctul de vedere al autorului.

Responsabilitatea pentru conținutul și calitatea articolului aparține în exclusivitate autorului.

Drepturile de autor asupra articolelor publicate aparțin semnatărilor.

© Universitatea de Stat din Moldova,
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”, 2026

COLEGIUL DE REDACȚIE

REDACTOR-ȘEF:

Dr. hab. Nina CORCINSCHI

Universitatea de Stat din Moldova, Institutul de Filologie Română
„Bogdan Petriceicu-Hasdeu”, Chișinău, Republica Moldova

REDACTORI ADJUNCȚI:

Dr. hab. Ion PLĂMĂDEALĂ

Universitatea de Stat din Moldova,
Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu”,
Chișinău, Republica Moldova

Dr. Ana VULPE

Universitatea de Stat din Moldova,
Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu”,
Chișinău, Republica Moldova

MEMBRI:

Dr. Eugenia BOJOGA

Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca,
România

Dr. Silvia PITIRICIU

Universitatea din Craiova, România

Dr. hab. Alexandru BURLACU

Universitatea de Stat din Moldova,
Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu”,
Chișinău, Republica Moldova

Dr. hab. Gheorghe POPA

Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți,
Republica Moldova

Dr. hab. Doina BUTIURCA

Universitatea de Medicină, Farmacie,
Științe și Litere „George Emil Palade”,
Târgu-Mureș, România

Dr. Viorica RĂILEANU

Universitatea de Stat din Moldova,
Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu”,
Chișinău, Republica Moldova

Acad. Gheorghe CHIVU

Academia Română, Universitatea din București,
România

Dr. hab. Ioan-Gheorghe ROTARU

Universitatea „Aurel Vlaicu” din Arad,
România

Dr. hab. Bogdan CREȚU

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași,
România

Dr. Ala SAINENCO

Memorialul Ipotești – Centrul Național de Studii
„Mihai Eminescu”, Botoșani, România

M.c. Dan CRISTEA

Academia Română, Institutul de Informatică
Teoretică, Iași, România

Dr. hab. Maria ȘLEAHTIȚCHI

Muzeul Național al Literaturii Române, Chișinău,
Republica Moldova

Dr. Alex GOLDIȘ

Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca,
România

Dr. Adrian TUDURACHI

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
„Sextil Pușcariu”, Cluj-Napoca, România

Dr. hab. Eugenia MINCU

Universitatea de Stat din Moldova,
Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu”,
Chișinău, Republica Moldova

Dr. hab. Andrei ȚURCANU

Universitatea de Stat din Moldova,
Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu”,
Chișinău, Republica Moldova

Dr. hab. Felix NICOLAU

Universitatea Complutense din Madrid, Spania,
Universitatea Tehnică de Construcții
din București, România

Dr. hab. Radu VANCU

Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu,
România

REDACTOR: Silvia LUPAN

SECRETAR DE REDACȚIE: dr. Livia CARUNTU-CARAMAN

SUMAR

GRAMATICĂ ȘI PRAGMATICĂ

Ion BĂRBUȚĂ, Autonomia relativă a structurilor sintactice

Alexandru COSMESCU, Pragmatica întrebării în ancheta dialectală: observații pe marginea *Atlasului lingvistic moldovenesc*

TRADUCTOLOGIE

Gabriela ȘAGANEAN, Strategii de traducere a terminologiei juridice a Uniunii Europene în limba română

ISTORIE A LIMBII ȘI ONOMASTICĂ

Galaction VEREBCEANU, O versiune prescurtată a *Vieții cuvioșilor părinți Varlaam și Iosaf de la Indiia (2)* Text. Partea 1

Daniela BUTNARU, Ana-Maria PRISACARU, Memoria unor personalități în spațiul public românesc. Toponimia ca formă de recunoaștere

ISTORIE, CRITICĂ ȘI TEORIE LITERARĂ

Camelia DINU, Mecanismele ideologice ale interpretării critice: Dobrogeanu-Gherea citindu-l pe Turgheniev

Natalia HARITON, Mircea Cărtărescu, poetul

Oleksandr KAPRANOV, Motive literare secundare în romanul *Ce putem ști*, de Ian McEwan

SUMMARY

GRAMMAR AND PRAGMATICS

5 **Ion BĂRBUȚĂ**, The Relative Autonomy of Syntactic Structures

19 **Alexandru COSMESCU**, The Pragmatics of Questioning in Dialectological Fieldwork: Observations on the *Moldovan Linguistic Atlas*

TRANSLATION

31 **Gabriela ȘAGANEAN**, Strategies for Rendering European Union Legal Terminology into Romanian

HISTORY OF LANGUAGE AND ONOMASTICS

40 **Galaction VEREBCEANU**, An Abridged Version of *Viața cuvioșilor părinți Varlaam și Iosaf de la Indiia (2)* Text. Part 1

61 **Daniela BUTNARU, Ana-Maria PRISACARU**, The Memory of Certain Personalities in the Romanian Public Sphere. Toponymy as a Form of Recognition

LITERARY HISTORY, CRITICISM, AND THEORY

71 **Camelia DINU**, The Ideological Mechanisms of Critical Interpretation: Dobrogeanu-Gherea on Turgeniev

88 **Natalia HARITON**, Mircea Cărtărescu, the Poet

97 **Oleksandr KAPRANOV**, Peripheral Literary Motifs in *What We Can Know* by Ian McEwan

CONTRIBUȚII ALE TINERILOR CERCETĂTORI

Silvia LUPAN, Strategii retorice în articolul de opinie *Elogiul memoriei*, de Alexandru Paleologu

Nicolina MUNTEAN, Argoul ca formă de comunicare (în baza lexicului vinicol)

Cristian SERDEȘNIUC, Literatura sovietică pentru copii – instrument de colonizare educațională

YOUNG RESEARCHERS' CONTRIBUTIONS

112 **Silvia LUPAN**, Rhetorical Strategies in the Essay *Praise of Memory* by Alexandru Paleologu

121 **Nicolina MUNTEAN**, Slang as a Form of Communication (Based on Wine Lexicon)

133 **Cristian SERDEȘNIUC**, Soviet Children's Literature – an Instrument of Educational Colonisation

RECENZII

Ființa plurală. Reflecții critice
(**Alexandru BURLACU**)

Identitate germană în spațiul românesc dobrogean (**Olesea GÎRLEA**)

Reabilitarea periferiilor: o analiză a avangardelor din Europa Centrală și de Est (**Camelia DINU**)

Realism și identitate literară în spațiul slav central și sud-estic (**Ciprian NIȚIȘOR**)

143 The Plural Being. Critical Reflections
(**Alexandru BURLACU**)

149 German Identity in the Romanian Dobrujan Space (**Olesea GÎRLEA**)

154 Reframing the Peripheries: an Analysis of Central and Eastern European Avant-Gardes
(**Camelia DINU**)

158 Realism and Literary Identity in Central and South-Eastern Slavic Literatures
(**Ciprian NIȚIȘOR**)

REVIEWS

IN MEMORIAM

Cetățean al limbii române
Anatol EREMIA (03.07.1931 – 10.12.2025)
(**Angela SAVIN-ZGARDAN**)

Sub cerul limbii române
Ecaterina PLEȘCA (27.11.1958 – 05.03.2026)
(**Svetlana KOROLEVSKI**)

IN MEMORIAM

161 A Citizen of the Romanian Language
Anatol EREMIA (03.07.1931 – 10.12.2025)
(**Angela SAVIN-ZGARDAN**)

165 Beneath the Sky of the Romanian Language
Ecaterina PLEȘCA (27.11.1958 – 05.03.2026)
(**Svetlana KOROLEVSKI**)

Autonomia relativă a structurilor sintactice

Ion BĂRBUȚĂ

Doctor în filologie, conferențiar cercetător

E-mail: ion.barbuta@sti.usm.md

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2649-8276>

Universitatea de Stat din Moldova

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”

The Relative Autonomy of Syntactic Structures

Abstract

The article analyses the relationship between semantics and syntax, emphasising the interdependence of the two levels within the utterance, conceived as a structure organised across three complementary layers: referential-semantic, logico-syntactic, and communicative-pragmatic. A central role in this organisation is played by the verb, whose valency determines the type and number of actants; thus, the classification of verbs into avalent, monovalent, bivalent, and trivalent highlights the correlation between lexical meaning and syntactic structure. However, this correspondence is not rigid. The study brings to light the phenomenon of syntactic transfer, whereby structural patterns extend beyond their prototypical semantic configurations, generating structural variation. In this process, analytic constructions with support verbs play a significant role, contributing to the redistribution of the verbal lexeme's meaning across constituents. In conclusion, syntactic structures acquire a relative functional autonomy while remaining anchored in the semantic base.

Keywords: syntactic structure, verb semantics, verb argument structure, relative autonomy of syntactic structures, syntactic transfer.

Rezumat

Articolul analizează relația dintre semantică și sintaxă, subliniind interdependența celor două planuri în cadrul enunțului, conceput ca o structură organizată pe trei niveluri complementare: referențial-semantic, logico-sintactic și comunicativ-pragmatic. Un rol central în această organizare îl are verbul, a cărui valență determină tipul și numărul actanților; astfel, clasificarea verbelor în avalente, monovalente, bivalente și trivalente evidențiază corelația dintre sensul lexical și structura sintactică. Totuși, această corespondență nu este rigidă. Studiul pune în lumină fenomenul transferului sintactic, prin care tiparele structurale se extind dincolo de configurațiile semantice prototipice, generând variații structurale. În acest proces, un rol semnificativ îl joacă construcțiile

analitice cu verbe-suport care contribuie la redistribuirea sensului lexemului verbal între constituenți. În concluzie, structurile sintactice dobândesc o autonomie funcțională relativă, menținându-și totodată ancorarea în baza semantică.

Cuvinte-cheie: structură sintactică, semantica verbului, structura actanțială a verbului, autonomia relativă a structurilor sintactice, transfer sintactic.

1. Raportul sintaxă – semantică în configurarea structurii sintactice

Analiza autonomiei relative a structurilor sintactice implică o delimitare riguroasă a conceptelor fundamentale, în special a noțiunilor de structură sintactică și de raport de interdependență dintre organizarea sintactică și dimensiunea semantică. Aceste repere teoretice constituie premise esențiale pentru înțelegerea modului în care unitățile limbii se articulează, atât formal, cât și funcțional, în vederea transmiterii conținuturilor informaționale organizate în conformitate cu intenția comunicativă a locutorului.

În sens larg, *structura sintactică* se definește ca ansamblul relațiilor stabilite între unitățile lexicale în cadrul unui enunț, relații care determină forma, ordinea și funcția elementelor constitutive ale unității comunicative.

Din perspectiva lingvisticii contemporane, o structură sintactică nu se reduce la o simplă succesiune liniară a cuvintelor, ci reprezintă un ansamblu organizat ierarhic, menit să exprime relațiile dintre constituenții unui enunț. Aceste structuri, guvernate de reguli gramaticale ce le conferă coerență și funcționalitate, sunt modelate de factori semantici și pragmatici.

O întrebare esențială în analiza structurilor sintactice este dacă acestea pot fi abordate independent de conținutul semantic. Deși gramatica generativă clasică a încercat să argumenteze în favoarea unei autonomii complete a sintaxei, numeroase studii ulterioare (în special în lingvistica funcțională și cognitivă) au arătat că sintaxa și semantica nu funcționează ca sisteme autonome, ci într-o relație de intercondiționare. Interdependența dintre cele două planuri este esențială pentru înțelegerea modului în care limbajul exprimă și organizează sensurile. După cum subliniază Adele E. Goldberg, „semantica joacă un rol crucial în determinarea structurii” (1992, p. 148). Totodată, forma lexico-gramaticală a enunțului – expresie a organizării sale sintactice – influențează în mod direct interpretarea semantică. În consecință, cercetările dedicate acestor relații urmăresc corelarea reprezentărilor semantice cu structurile sintactice, oferind o perspectivă aprofundată asupra mecanismelor prin care limba organizează și transmite informația.

2. Sensul enunțului: o structură stratificată

În prezent, majoritatea teoriilor lingvistice converg asupra ideii că o descriere adecvată a unei limbi trebuie să integreze o componentă semantică, întrucât, în absența acesteia, structurile gramaticale rămân lipsite de interpretare. În cadrul acestor

modele, enunțul este conceput ca o entitate complexă, de orientare funcțională, al cărei conținut se organizează pe niveluri distincte (Dik 1997, pp. 49-55; GALR II, p. 864; Vet 1995, p. 21). Fundamentarea acestor niveluri nu se sprijină exclusiv pe particularitățile interne ale sistemului gramatical, așa cum susține teza autonomiei radicale, ci și pe corelația enunțului cu procesele cognitive și cu structura discursului.

În studiul de față, vom avea în vedere următoarele trei dimensiuni majore ale enunțului: dimensiunea referențială, dimensiunea cognitivă și dimensiunea discursivă. În această abordare, conținutul enunțului este interpretat prin intermediul a trei componente esențiale:

– componenta referențial-semantică presupune descrierea unui eveniment din realitate, având în centru o acțiune, o stare sau o relație. Aceasta rezultă din raportarea enunțului la situația desemnată, care poate fi reală sau imaginară (DSL, p. 426). Cercetătorii subliniază caracterul obiectiv al acestei componente, întrucât ea poate fi analizată și definită independent de contextul comunicativ;

– componenta logico-sintactică se bazează pe relația dintre obiectul comunicării, desemnat prin subiect, și proprietatea atribuită acestuia prin predicat. Subiectul identifică elementul realității despre care vorbitorul oferă informații. Predicatul, prin conținutul său semantic, exprimă caracteristicile, stările sau acțiunile asociate obiectului comunicării. Cele două unități se diferențiază astfel prin rolurile lor complementare în structurarea enunțului: subiectul îndeplinește o funcție de identificare, iar predicatul o funcție descriptiv-comunicativă;

– componenta comunicativ-pragmatică reflectă intențiile vorbitorului și modul în care acestea sunt interpretate de destinatar în actul comunicativ. Aceasta privește organizarea și prezentarea informației în funcție de contextul discursiv, incluzând strategii precum transmiterea de informații, solicitarea lor, influențarea comportamentului interlocutorului sau exprimarea unei atitudini. Distincția între informația veche, deja cunoscută interlocutorului, și informația nouă, comunicată pentru prima dată, joacă de asemenea un rol esențial în structurarea enunțului și în asigurarea eficienței comunicării.

Fiecare dintre cele trei componente ale structurii semantice a enunțului este realizată prin mijloace specifice de codificare, concretizate în tipuri distincte de structuri sintactice. Aceste structuri oferă un cadru formal de articulare a interacțiunii dintre conținutul informațional (componenta referențial-semantică), organizarea logică a acestuia (componenta logico-sintactică) și structurarea lui în acord cu intenția comunicativă a vorbitorului (componenta comunicativ-pragmatică). Corelația dintre structurile sintactice și componentele enunțului permite o descriere unitară și coerentă, în care forma, funcția și sensul se află într-o relație de interdependență strânsă.

Structura asociată componentei referențial-semantică este motivată de organizarea internă a evenimentului desemnat de enunț. În configurarea acesteia, verbul ocupă poziția centrală, funcționând ca nucleu predicativ al enunțului. Așa cum subliniază Lucien Tesnière, verbul acționează ca un centru de atracție pentru celelalte elemente

sintactice, iar valența sa determină schema structurală a enunțului (1959, p. 103). Alegerea tipului de verb (copulativ, intransitiv, tranzitiv etc.) presupune o schemă valențială specifică, adică un set de actanți (agent, pacient, destinatar, instrument ș.a.) necesari pentru realizarea completă a predicatului. Distribuția acestor actanți, împreună cu integrarea circumstanțelor, reflectă modelul conceptual al evenimentului exprimat, iar structura sintactică rezultată se configurează în mod esențial în funcție de cerințele semantice ale verbului.

Structura corespunzătoare componentei logico-sintactice reflectă organizarea propozițională a enunțului, punând în evidență relațiile formale dintre elementele sale constitutive: subiectul și predicatul. Mijlocul principal prin care se marchează această relație este acordul gramatical, care asigură coeziunea internă a propoziției. Acordul în număr, persoană și, în anumite cazuri, în gen, între subiect și predicat funcționează ca un indicator formal al interdependenței dintre aceste două componente esențiale ale enunțului. Prin intermediul acestui acord se realizează coerența dintre obiectul comunicării (subiectul) și acțiunea, starea sau calitatea atribuită prin intermediul predicatului. Astfel, structura logico-sintactică permite constituirea unei unități comunicative autonome, capabile să exprime o aserțiune cu valoare informativă.

În ce privește componenta comunicativ-pragmatică, structurile sintactice se adaptează diverselor funcții ale actului de vorbire – informarea, interogarea, solicitarea, influențarea destinatarului sau exprimarea emoțiilor. Propozițiile enunțiative, interogative, imperative ori exclamative nu reprezintă simple forme gramaticale, ci expresii ale unor intenții discursive diferențiate. În această perspectivă, structurile sintactice constituie vehicule ale comunicării, fiind organizate în funcție de intenția enunțiativă a vorbitorului: informare (structura enunțiativă), solicitare de informații (structura interogativă), influențare (structura imperativă) ș.a. Funcțiile comunicative determină configurația gramaticală a enunțului prin moduri verbale, topică, intonație etc. Astfel, structurile sintactice nu se reduc la simple forme gramaticale, ci constituie mărci ale intenției comunicative, ilustrând modul în care vorbitorul ordonează informația în raport cu contextul discursiv și își construiește relația cu interlocutorul.

3. Valența verbului și tipologia structurilor actanțiale

În prezentul studiu ne propunem să investigăm fenomenul autonomiei relative a structurilor sintactice corespunzătoare componentei referențial-semantice, motiv pentru care vom examina, în prealabil, rolul semnificației în organizarea sintactică a acestor structuri.

Analiza semantică a verbului este indisolubil legată de structura sa actanțială, întrucât sensul lexical al verbului condiționează tipul și numărul determinantilor necesari pentru actualizarea unei situații desemnate de enunț. În lingvistică, această corelație este reflectată prin noțiunea de *valență*, înțeleasă drept capacitatea unui verb de a solicita prezența unor determinanți interni – elemente obligatorii pentru

actualizarea completă a verbului predicat. Pe această bază, verbele sunt clasificate în patru subclase fundamentale: verbe avalente, monovalente, bivalente și trivalente.

Verbele avalente (zerovalente) nu impun prezența niciunui actant. Aceste verbe exprimă fenomene naturale, stări sau evenimente care nu implică participanți expliți în proces. Din punct de vedere semantic, ele corespund unor situații autonome, nedeterminate de o instanță activă. Exemple tipice sunt *a ploua*, *a fulgera*, *a ninge*, verbe care nu necesită exprimarea în enunț a unui subiect gramatical. Astfel, structura actanțială minimă este inexistentă, iar verbul se realizează în mod complet ca predicat fără suportul unui determinant.

Verbele monovalente se caracterizează prin prezența unui singur determinant obligatoriu, de regulă subiectul. Din perspectivă semantică, ele exprimă procese, stări sau transformări care implică un singur participant și nu reclamă existența unui obiect al acțiunii. Verbe precum *a merge*, *a dormi* sau *a îmbătrâni* presupun existența unui unic actant – participantul care inițiază sau suportă procesul, se află într-o anumită stare ori suferă o modificare de stare. În asemenea contexte, conținutul semantic al verbului corespunde structurii actanțiale, subiectul fiind elementul esențial și suficient pentru realizarea completă a predicatului.

Verbele bivalente reclamă prezența a doi determinanți obligatorii, cel mai frecvent subiectul și complementul direct. Din perspectivă semantică, ele denotă acțiuni tranzitive, în care un agent exercită o acțiune asupra unui pacient sau obiect afectat. Astfel, în enunțul *Ion deschide ușa*, se activează două roluri semantice: Agentul (subiectul) și Obiectul (complementul direct). În unele cazuri, verbul bivalent poate solicita, în locul complementului direct, un complement indirect. Există, de asemenea, verbe care impun obligatoriu un complement circumstanțial (*a locui la țară*). Această varietate demonstrează că structura actanțială a verbului este determinată de structura lui semantică.

Verbele trivalente presupun prezența a trei actanți obligatorii, de regulă subiectul, complementul direct și complementul indirect. Aceste verbe implică, semantic, o relație triadică, în care un agent (subiectul) transferă un obiect (complementul direct) către un beneficiar sau destinatar (complementul indirect). Verbe precum *a înmâna*, *a dăruia*, *a recomanda*, *a explica* solicită trei roluri semantice distincte: Agent, Obiect / Temă și Beneficiar / Experimentator. Structura actanțială a acestor verbe este astfel determinată de natura relației semantice complexe pe care o exprimă, relație care nu poate fi realizată complet fără toți cei trei participanți.

Clasificarea verbelor în funcție de trăsăturile lor valențiale reprezintă fundamentul teoretic pentru descrierea tipurilor de structuri sintactice de bază ale enunțului. Astfel, între cele patru subclase fundamentale de verbe – avalente, monovalente, bivalente și trivalente – și tipologia structurilor actanțiale se stabilește o relație directă de corespondență. Verbele avalente, lipsite de capacitatea de a solicita actanți, configurează structuri zeroactanțiale (V + Ø), caracteristice enunțurilor impersonale (*Plouă*). Verbele monovalente, care cer prezența unui singur actant, generează

structuri uniactanțiale (V + 1), tipice construcțiilor cu subiect unic (*Copilul doarme.*). Verbele bivalente, a căror semantică presupune doi participanți la proces, determină formarea structurilor biactanțiale (V + 2), în care se actualizează, de regulă, subiectul și complementul obiect (*Maria citește o carte.*). În fine, verbele trivalente, capabile să integreze trei actanți, dau naștere structurilor triactanțiale (V + 3), caracteristice enunțurilor cu distribuție complexă a rolurilor semantice (*Profesorul a dat elevului o carte.*).

Prin urmare, clasificarea verbelor după trăsăturile valențiale evidențiază corespondența dintre semantica verbului și organizarea sintactică a enunțului. Structura actanțială nu este arbitrară, ci derivă din conținutul lexical al verbului, care presupune existența unor participanți cu roluri semantice determinate. În acest sens, relația dintre valența verbului și structura enunțului reflectă organizarea intrinsecă a verbului, acesta proiectând asupra construcției sintactice schema sa actanțială și determinând tipologia fundamentală a enunțurilor.

4. Fenomenul autonomiei relative a structurilor sintactice și transferul sintactic

Analiza raportului dintre semantica lexicală și structurile sintactice, realizată pe baza unor exemple concrete, arată că această relație nu se reduce la o simplă corespondență între cele două niveluri ale limbii. Ea relevă modul în care valorile semantice ale unităților lexicale pot condiționa, restrânge sau, dimpotrivă, extinde posibilitățile de configurare a construcțiilor sintactice.

Pe de altă parte, deși numeroase exemple confirmă faptul că structura actanțială a verbului este determinată de semantica acestuia, nu se poate afirma că semantica lexicală deține un rol absolut și exclusiv în configurarea relațiilor sintactice. Dimpotrivă, realitatea lingvistică arată că, în anumite împrejurări, construcțiile sintactice pot manifesta o autonomie relativă față de nucleul lor lexical.

Această autonomie se manifestă prin tendința unor structuri actanțiale de a se extinde asupra unor situații sau stări de lucruri care, prin natura lor, ar reclama o organizare diferită. În asemenea cazuri, nu mai avem de-a face cu o simplă corespondență între semantica verbului și distribuția actanților, ci cu un proces de transfer și adaptare a structurilor sintactice. Astfel, un tipar sintactic consacrat se poate aplica unor stări de lucruri chiar și atunci când structura lor intrinsecă diferă de structura construcției prin care sunt desemnate. În consecință, autonomia relativă a construcțiilor sintactice nu trebuie înțeleasă ca independență totală față de semantica lexicală, ci ca o flexibilitate care permite adaptarea tiparelor gramaticale la contexte cognitive și comunicative variate.

Înțeles ca o extindere a structurilor sintactice existente, transferul sintactic se poate manifesta pe trei direcții principale:

1) utilizarea structurilor uniactanțiale pentru a desemna evenimente care, în mod obișnuit, sunt exprimate prin verbe avalente (impersonale);

2) utilizarea structurilor biactanțiale pentru a reda evenimente exprimate, de regulă, prin verbe monovalente;

3) utilizarea structurilor triactanțiale pentru a exprima evenimente formulate, în mod normal, prin verbe bivalente.

4.1. De la verbe avalente la structuri uniactanțiale

Primul tip de transfer, definit prin trecerea de la verbe avalente la structuri uniactanțiale, poate fi ilustrat prin:

Se luminează. = *Se face ziuă.*

Se înserează. = *Se face seară.*

Se întunecă. = *Se lasă întunericul.*

Se înnoptează. = *Se face noapte.*

Se răcește. = *Se face frig. Se lasă frigul.*

Se încălzește. = *Se face cald.*

Se desprimăvărează. = *Se face primăvară.*

Pentru a explica modul în care limba română conceptualizează același fenomen natural prin mijloace expresive echivalente semantic, dar diferite din punctul de vedere al organizării sintactice, este relevantă corelația dintre enunțurile *Astă-noapte a brumat.* și *Astă-noapte a căzut brumă.* Verbul impersonal *a bruma* prezintă procesul ca pe un eveniment autonom, lipsit de un agent uman sau animat. În schimb, construcția analitică *a cădea brumă* este alcătuită dintr-un verb de proces (*a cădea*) și un substantiv (*brumă*), care denumește rezultatul material al fenomenului. În acest caz, evenimentul nu mai este perceput exclusiv ca proces, ci este conceptualizat din perspectiva „stratului” material care se depune.

Din punct de vedere semantic, ambele structuri denumesc același fenomen meteorologic – depunerea stratului de brumă. Sub raport sintactic, se constată o diferență notabilă: verbul simplu *a bruma* este înlocuit prin construcția perifrastică *a cădea brumă*, ceea ce marchează trecerea de la exprimarea directă a procesului la nominalizarea rezultatului și integrarea acestuia într-o structură predicativă complexă.

Se poate afirma, prin urmare, că *a bruma* desemnează procesul propriu-zis, în timp ce *a cădea brumă* desemnează procesul din perspectiva rezultatului vizibil al acestuia. Limba română oscilează astfel între două perspective de conceptualizare a aceluiași fenomen natural: una procesuală și alta orientată spre rezultat. În felul acesta, verbele impersonale prezintă procesul ca pe o entitate autonomă, care se desfășoară de la sine, fără ca sursa lui să fie relevantă sau identificabilă. Spre deosebire de acestea, structurile uniactanțiale conceptualizează evenimentul prin nominalizarea rezultatului ori a efectului procesului, ceea ce conferă impresia unei stabilități mai mari. Astfel, construcții precum *Se face noapte.* sau *Se face frig.* nu pun accentul pe dinamica transformării, ci pe instalarea unei stări considerate ca dată.

În consecință, se poate constata că între construcțiile impersonale și cele uniactanțiale există atât o relație de echivalență funcțională, cât și o diferență de perspectivă: primele focalizează procesul aflat în desfășurare, pe când cele din urmă pun în evidență starea rezultată ca un fapt independent de agent. Această alternanță scoate în relief un aspect esențial: dacă verbele impersonale codifică procesul în desfășurarea lui, structurile uniactanțiale deplasează accentul asupra rezultatului obiectivat, prezentând procesul ca o stare sau ca un fapt constat.

Această transformare reflectă tendința limbii de a reinterpretă fenomenele naturale sau procesele temporale ca entități de sine stătătoare, desprinse de dinamica inițială. În acest sens, uniactanțialele nu doar reproduc conținutul semantic al verbelor impersonale, ci îl și restructurează, conferindu-i un statut independent, mai puțin dependent de agentivitate. Diferența dintre cele două tipuri de construcții ilustrează, așadar, nu numai varietatea mijloacelor expresive ale limbii, ci și gradul de autonomie pe care îl pot dobândi structurile sintactice.

4.2. De la verbe monovalente la structuri biactanțiale

Al doilea tip de transfer se realizează prin substituirea verbelor monovalente cu structuri biactanțiale, după cum arată următoarele exemple:

a călători = a face / a întreprinde o călătorie
a se plimba = a face o plimbare
a se mișca = a face o mișcare
a sări = a efectua un salt
a greși = a face o greșeală
a cina = a lua cina
a lupta = a duce o luptă etc.

Pentru a ilustra opoziția dintre verbul simplu și construcția analitică alcătuită dintr-un verb-suport și un substantiv, vom recurge la câteva exemple.

În enunțul *Vara aceasta am călătorit prin toată Europa.*, verbul simplu *a călători* concentrează în sine atât ideea de acțiune, cât și pe cea de proces desfășurat în timp. În schimb, în enunțul *Vara aceasta am făcut / am întreprins o călătorie prin toată Europa.*, sensul este divizat între două componente: verbul-suport *a face* sau *a întreprinde*, care marchează caracterul procesual, și substantivul abstract *călătorie*, ce poartă încărcătura semantică principală. Astfel, construcția analitică aduce în prim-plan dimensiunea obiectuală a acțiunii, prezentând călătoria ca pe un eveniment delimitat și conceptualizat ca entitate distinctă.

Situația este similară în perechea de enunțuri: *În fiecare seară se plimbă prin parc.* versus *În fiecare seară face o plimbare prin parc.* Verbul simplu *a se plimba* exprimă direct acțiunea, într-o manieră unitară și concisă, fără a necesita elemente suplimentare. În schimb, construcția analitică *a face o plimbare* separă componenta

ațională (*a face*) de cea lexicală (*plimbare*), ceea ce permite o focalizare mai clară asupra evenimentului în sine, tratat la nivel conceptual ca un „obiect”.

Din această comparație rezultă că verbele simple se caracterizează printr-o densitate semantică mai mare, oferind o reprezentare compactă a acțiunii, pe când construcțiile analitice au o structură transparentă, dar mai complexă, ceea ce le face mai potrivite pentru contexte în care este necesară accentuarea caracterului nominalizat al acțiunii.

Acest tip de transfer reflectă tendința limbii de a transpune acțiuni denumite, în mod obișnuit, prin verbe monovalente într-o structură biactanțială, obținută prin asocierea unui verb-suport cu un substantiv care nominalizează evenimentul. În asemenea cazuri, unitatea lexicală simplă este substituită printr-o construcție analitică, ceea ce conduce la o modificare a organizării sintactice a enunțului: de la un singur determinant obligatoriu (subiectul) la doi determinanți (subiectul și complementul direct). Această transformare nu afectează conținutul semantic fundamental al enunțului, dar permite o mai mare flexibilitate expresivă și o diversificare stilistică.

4.3. De la verbe bivalente la structuri triactanțiale

Cel de-al treilea tip de transfer presupune recursul la structuri trimembre pentru a exprima evenimente desemnate, în mod obișnuit, prin verbe bivalente. Este vorba despre parafrizarea unui verb tranzitiv (care implică două roluri – subiect și complement direct) sau a unui verb ce solicită un subiect și un complement indirect printr-o construcție analitică mai amplă, cu trei determinanți:

- a crede pe cineva = a avea încredere în cineva*
- a discuta cu cineva = a avea discuții cu cineva*
- a fotografia pe cineva = a face cuiva o fotografie*
- a intervievea pe cineva = a lua un interviu cuiva*
- a invita pe cineva = a adresa cuiva o invitație*
- a se întâlni cu cineva = a avea o întâlnire cu cineva*
- a mulțumi cuiva = a adresa cuiva mulțumiri*
- a prefera pe cineva = a da preferință cuiva*
- a răspunde cuiva = a da un răspuns cuiva*
- a recomanda pe cineva = a face cuiva o recomandare*
- a săruta pe cineva = a da cuiva un sărut*
- a sfătui pe cineva = a da cuiva un sfat / a oferi cuiva un sfat*
- a vizita pe cineva = a face cuiva o vizită*

În enunțul *Ieri am vizitat-o pe bunica.*, predicatul este realizat printr-un verb tranzitiv (*a vizita*), care concentrează în sine atât ideea de acțiune, cât și relația semantică dintre subiect (*eu*) și obiect (*bunica*). Structura este sintetică, evenimentul fiind exprimat direct printr-o unitate verbală unică.

În schimb, enunțul *Ieri i-am făcut bunicii o vizită*. recurge la o construcție analitică formată dintr-un verb-suport (*a face*) și un substantiv abstract (*vizită*). În această structură, verbul-suport nu mai are un conținut lexical deplin, ci funcționează ca un instrument gramatical, care permite substantivului să preia sarcina de a desemna evenimentul. Construcția analitică introduce un grad suplimentar de explicitare și de autonomie sintactică a componentelor: rolul de obiect este atribuit substantivului (*vizită*), iar participantul asupra căruia se exercită acțiunea este marcat printr-un complement indirect (*bunicii*).

5. Construcțiile analitice și rolul verbelor-suport

Dacă ne raportăm exclusiv la nucleul verbal al construcțiilor analizate, se observă că toate tipurile de transfer sintactic implică trecerea de la o formă sintetică, în care informația este concentrată într-o singură unitate lexicală, la o formă analitică de tipul verb-suport + substantiv, unde sensul se distribuie între doi constituenți, iar relațiile sintactice devin mai transparente.

Potrivit observațiilor formulate de mai mulți cercetători, aceste unități prezintă, în general, o relație de sinonimie. Relevând echivalența semantică dintre structura analitică și verbul derivat din același radical cu substantivul corespunzător, autorii menționează, totodată, și diferențele care le separă (Cenac 2007, p. 319; Constantinovici 2019, p. 84).

Diferența fundamentală dintre cele două modalități de exprimare constă în gradul de condensare a sensului: în varianta sintetică, verbul integrează simultan atât ideea generală de acțiune, cât și conținutul semantic specific, în timp ce în varianta analitică aceste valori se disociază, ceea ce permite o explicitare mai clară a raporturilor sintactice și o mai mare transparență structurală.

Pentru a evidenția distincția dintre exprimarea sintetică, realizată printr-un verb simplu, și exprimarea analitică, de tip verb-suport + substantiv, vom analiza structurile *a face o casă* și *a face o plimbare*. Diferența esențială dintre aceste construcții constă în statutul semantic al verbului.

În primul caz, *a face* funcționează ca verb lexical plin, cu sens propriu („a construi”, „a edifica”), iar substantivul *casă* desemnează obiectul rezultat al acțiunii. Avem aici o relație veritabilă de tip predicat semantic + obiect, în care verbul este autonom și își păstrează întreaga încărcătură lexicală. Construcția este, așadar, canonică și exprimă un raport direct între predicat și complementul său.

În al doilea caz, verbul *a face* își pierde autonomia semantică și funcționează ca verb-suport, având rolul de a actualiza valoarea acțională a construcției. Sensul central al enunțului este concentrat în substantivul *plimbare*, care nominalizează evenimentul. Se obține, astfel, o construcție analitică în care un verb monovalent (*a se plimba*) este transpus într-o structură biactanțială (*a face o plimbare*). Această transformare ilustrează mecanismul transferului sintactic, precum și specificul construcțiilor analitice din limba română.

În acest context, verbele precum *a face*, *a efectua*, *a întreprinde* ș.a., atunci când apar în astfel de construcții, nu pot fi considerate verbe cu valoare predicativă deplină. Ele funcționează, mai degrabă, ca marcatori ai verbalității, fiind lipsite de un conținut semantic propriu. Din acest motiv, pot fi definite drept verbe „goale” din punct de vedere semantic. În literatura de specialitate, asemenea unități sunt denumite, de regulă, verbalizatori, deoarece au rolul de a „verbaliza” substantivul care constituie nucleul construcției analitice. Astfel, în expresia *a da un răspuns*, sensul principal este concentrat în substantivul *răspuns*, în timp ce verbul-suport *a da* are doar rolul de a conferi întregii structuri valoare verbală. Printre cele mai frecvent utilizate verbe-suport se numără: *a face*, *a da*, *a avea*, *a lua*, *a ține*, *a aduce*, *a pune*, *a primi*, *a suporta*, *a suferi* etc.

Un alt aspect relevant privește specificul semantico-sintactic al determinantului din construcțiile analitice. De regulă, acesta este reprezentat de un substantiv cu sens abstract (*mișcare*, *alegere*, *observație*, *încercare*, *plimbare*), derivat de la verbul corespondent din construcția sintetică (*a se mișca*, *a alege*, *a observa*, *a încerca*, *a se plimba*). Prin natura lor abstractă, asemenea determinanți nu dispun de un referent propriu, adică nu desemnează un participant real la evenimentul denotat. Ei funcționează, mai degrabă, ca nuclee nominalizate ale acțiunii, desemnând procesul verbal într-o formă substanțializată.

Astfel, în construcții de tipul *a face o alegere* sau *a da un sfat*, nu poate fi vorba despre existența unui complement direct care să exprime un rol semantic propriu (de tipul Pacient, Obiect etc.), întrucât substantivul abstract nu desemnează o entitate distinctă, ci reia, într-o formă nominală, procesul exprimat în construcția sintetică prin verbul de bază (*a alege*, *a sfătui*). În consecință, atribuirea unor funcții semantice acestor determinanți nu se dovedește justificată, deoarece ei nu corespund unui participant real al evenimentului, ci reprezintă doar o proiecție lexicalizată a acțiunii. Această situație este descrisă cu acuratețe de Jacqueline Giry-Schneider, care subliniază că „substantivele, tratate în mod obișnuit ca simple componente ale verbului, dobândesc statutul de «adevărate» predicate semantice, în timp ce verbul nu este decât un instrument morfologic și sintactic care servește la construirea lor, adică la transformarea lor în enunțuri” (1986, p. 49).

Absența unui rol semantic propriu pentru substantivele abstracte (*sfat*, *propunere*, *încercare*, *observație*), atunci când acestea se combină cu verbe-suport de tipul *a face*, *a da*, *a aduce* ș.a., se explică prin procesul de desemantizare a acestor verbe. În asemenea construcții, funcția verbului nu mai este aceea de a introduce un actant, ci de a asigura caracterul verbal al construcției, în timp ce nucleul semnificației acționale se concentrează în substantivul predicativ.

Această particularitate devine evidentă dacă comparăm enunțuri precum:

Am ales varianta potrivită. (structură sintetică, unde verbul *a alege* are valoare predicativă deplină și introduce actanți semantici clari);

Am făcut o alegere potrivită. (structură analitică, unde verbul *a face* este desemantizat și servește doar ca suport al substantivului *alegere*, purtătorul principal al sensului lexical).

În acest fel, determinantul nominal abstract nu trebuie interpretat ca un complement direct în accepțiunea tradițională, ci ca element central al unei structuri analitice, în care verbul-suport îndeplinește exclusiv un rol funcțional și nu unul semantic propriu-zis.

Din cele expuse anterior se poate deduce că variația structurală, constând în trecerea de la un verb simplu la o construcție cu verbalizator, nu este determinată de o schimbare a stării de lucruri desemnate: în ambele cazuri este vorba despre același eveniment. Această transformare se realizează exclusiv pe plan formal și nu este motivată de factori referențiali. Astfel, constatăm că modificările intervenite se produc în limitele aceleiași situații referențiale, fără a altera conținutul factual al enunțului, ci doar modul de organizare și de distribuire a sensului între constituenții structurii.

Compararea construcțiilor analitice, de tipul *a lua o decizie*, cu forma sintetică echivalentă *a decide* relevă diferențe esențiale la nivel lingvistic. În primul rând, distribuția sensului se modifică: ideea de acțiune, exprimată unitar printr-un verb simplu, este fragmentată între verbul-suport și substantiv. În al doilea rând, verbul din construcția analitică își pierde autonomia semantică, întrucât sensul acțional este concentrat în substantiv, iar rolul verbului se reduce la funcția de marcator al verbalității. În cele din urmă, substantivele abstracte (precum *sfat*, *propunere*), deși ocupă poziția de complement direct al unor verbe-suport de tipul *a da*, *a face*, nu îndeplinesc rolul semantic de obiect sau pacient.

Acest specific semantico-funcțional al construcțiilor analitice influențează direct comportamentul lor față de transformarea pasivă. În cazul acestor construcții, pasivul este limitat sau nefiresc, deoarece substantivul abstract nu reprezintă un participant real al evenimentului și, prin urmare, nu poate îndeplini rolul de subiect pasiv. Drept urmare, se preferă forma activă sau echivalentele cu un verb de bază; pasivul, deși posibil, apare uneori artificial și nejustificat.

Concluzii

Analiza de mai sus arată că structurile sintactice, odată constituite în sistemul limbii, dobândesc statutul unor entități autonome, recognoscibile atât prin configurația lor formală, cât și prin regularitățile gramaticale pe care le presupun. Prin activarea unor mecanisme de derivare, aceste entități nu se limitează strict la tiparele situaționale și semantice pentru care au fost inițial create. Ele tind să capete o relativă autonomie funcțională, extinzându-și aplicabilitatea și asupra unor stări de lucruri atipice, în care distribuția determinantilor nu mai este dictată exclusiv de cerințele semantice ale verbului, ci de regularitățile formale ale sintaxei. Această autonomie se manifestă prin modul specific de organizare a enunțului, care nu mai reflectă doar relația directă dintre verb și argumentele sale, ci și constrângerile interne ale sistemului gramatical.

În acest sens, derivarea sintactică ilustrează capacitatea gramaticii de a genera construcții ce depășesc cadrul situațiilor prototipice.

În felul acesta, distribuția determinanților nu depinde în mod absolut de compatibilitatea lor cu sensul lexical al verbului, ci poate fi impusă de cerințele structurii sintactice în sine. Rezultă, prin urmare, posibilitatea ca aceleași tipare sintactice să fie extinse și aplicate unor situații netipice, care, din punct de vedere extralingvistic, nu ar fi considerate firești. În asemenea cazuri, determinanții sunt integrați, mai degrabă, prin forța regulilor gramaticale decât prin logica semnificațiilor.

Această extindere a structurilor sintactice asupra unor situații necanonice demonstrează că sintaxa nu este doar o reflectare mecanică a sensului, ci un sistem autonom de reguli și relații, capabil să genereze construcții valide chiar și în absența unei motivații semantice evidente. Totuși, autonomia relativă a structurilor sintactice nu trebuie interpretată ca o separare radicală de planul semantic, ci ca expresia complexității limbii, care poate conserva reguli formale independente de coerența semantică. Din această perspectivă, analiza autonomiei structurilor sintactice devine fundamentală pentru înțelegerea raportului dintre formă și conținut în organizarea limbii.

În sfârșit, transferul sintactic, prin care o structură este extinsă către evenimente ce contravin așteptărilor semantice obișnuite, determină apariția unor construcții percepute ca necanonice și, implicit, a polisemiei structurilor sintactice. Această polisemie nu trebuie înțeleasă ca un efect al instabilității formale, ci ca expresie a potențialului polyvalent al limbii, care permite activarea unor valori semantice distincte în funcție de contextul lexical și de distribuția determinanților în enunț.

Faptul că una și aceeași situație din realitate poate fi redată prin mai multe modele semantico-sintactice constituie o dovadă că un model structural dispune de o valoare de bază, susceptibilă de a genera, prin extindere, una sau mai multe valori secundare. Această diversificare semantică demonstrează flexibilitatea relației dintre formă și conținut, subliniind capacitatea structurilor de a se adapta la variațiile de sens pe care le presupune comunicarea. Prin urmare, polisemantismul structurilor sintactice trebuie privit nu ca o anomalie, ci ca o trăsătură intrinsecă a limbii, rezultat al interacțiunii dintre reguli formale și mecanisme contextuale.

Referințe bibliografice:

CENAC, Oana Magdalena. Despre valorile verbului „a face”. *Communication and Argumentation in the Public Sphere*. 2007, Year I, Issue 2, pp. 318-322. ISSN 1843-7893.

CONSTANTINOVICI, Elena. Referitor la fenomenul autonomiei structurilor actanțiale ale verbului. În: *Filologia modernă: realizări și perspective în context european*, ediția a XIII-a, 10-11 octombrie 2019. Chișinău: Tipocart Print SRL, 2019, pp. 81-85. ISBN 978-9975-3289-6-8.

DIK, Simon C. *The Theory of Functional Grammar*. Part I: *The Structure of the Clause*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 1997. ISBN 978-3-11-015404-7.

DSL = BIDU-VRĂNCEANU, Angela; CĂLĂRAȘU, Cristina; IONESCU-RUXĂNDOIU, Liliana; MANCAȘ, Mihaela și PANĂ-DINDELEGAN, Gabriela. *Dicționar de științe ale limbii*. București: Nemira, 2001. ISBN 973-569-460-3.

GALR II = *Gramatica limbii române*. Vol. II: *Enunțul*. București: Editura Academiei Române, 2005. ISBN 973-27-1306-2.

GIRY-SCHNEIDER, Jacqueline. Les noms construits avec „faire”: compléments ou prédicats? *Langue française*, 1986, n°. 69, pp. 49-63. ISSN 0023-8368.

GOLDBERG, Adele E. *Argument Structure Constructions*. PhD dissertation, University of California, Berkeley, 1992.

TESNIÈRE, Lucien. *Éléments de syntaxe structurale*. Paris: Klincksieck, 1959.

VET, Co. Représentation et énonciation: le modèle stratifié de l'énoncé en grammaire fonctionnelle. *L'Information Grammaticale*. 1995, n°. 67, pp. 21-27. ISSN 0222-9838.

Notă: Articol elaborat în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică”, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al Universității de Stat din Moldova.

Primit: 08.10.2025

Acceptat: 20.05.2026

[https://doi.org/10.52505/1857-4300.2026.1\(326\).02](https://doi.org/10.52505/1857-4300.2026.1(326).02)
CZU: 811.135.1'28

Pragmatica întrebării în ancheta dialectală: observații pe marginea *Atlasului lingvistic moldovenesc*

Alexandru COSMESCU

Doctor în filologie

E-mail: alexandru.cosmescu@sti.usm.md

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7288-3998>

Universitatea de Stat din Moldova

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”

The Pragmatics of Questioning in Dialectological Fieldwork: Observations on the *Moldovan Linguistic Atlas*

Abstract

This article proposes a pragmatic analysis of questioning in dialectological fieldwork, based on material from the *Atlasul lingvistic moldovenesc*. It argues that the traditional distinction between direct and indirect questions is insufficient to account for the diversity of interrogative structures used in practice. The study develops a reflexive pragmatic perspective focused on the conditions under which responses are produced. Questions are thus treated not as neutral instruments for retrieving pre-existing content, but as pragmatic devices that shape the interactional situation and contribute to the co-production of linguistic data. On this basis, the article proposes a typology of questions (metalinguistic, completion-based, descriptive, situational, multimodal, and translation-based), defined by the way they orient and constrain responses. Finally, it highlights the need to distinguish between two levels of the direct/indirect opposition and to integrate the attentive study of questioning in the analysis of dialectological data.

Keywords: pragmatics, question, dialectological fieldwork, *Moldovan Linguistic Atlas*, discursive interaction.

Rezumat

Articolul propune o analiză pragmatică a întrebării în ancheta dialectală, pornind de la materialul oferit de *Atlasul lingvistic moldovenesc*. Punctul de plecare este insuficiența distincției tradiționale între întrebări directe și indirecte pentru a descrie diversitatea structurilor interogative utilizate în practică. Studiul adoptă o perspectivă pragmatică reflexivă, orientată către condițiile de producere a răspunsurilor. Întrebarea este analizată nu ca un instrument neutru de acces la un conținut preexistent, ci ca un dispozitiv pragmatic, care participă la configurarea situației de comunicare și la co-producerea datelor lingvistice. Pe această bază, este propusă o tipologie a întrebărilor (metalingvistice, de

completare, descriptive, situaționale, multimodale și de traducere), în funcție de modul în care acestea orientează și constrâng producerea răspunsului. În final, articolul evidențiază necesitatea de a distinge între două niveluri ale opoziției direct/indirect și de a integra studiul atent al întrebării în analiza datelor dialectologice.

Cuvinte-cheie: pragmatică, întrebare, anchetă dialectală, *Atlasul lingvistic moldovenesc*, interacțiune discursivă.

1. Introducere

Punctul de pornire al studiului de față a fost participarea în cadrul proiectului de cercetare *PHILORD. Strategii de convergență epistemică și metodologică în cercetarea filologică din România și Republica Moldova (2024-2026)*. Un element central al acestui proiect l-a reprezentat digitalizarea primelor volume din *Atlasul lingvistic moldovenesc* (Udler, Melnic 1968; în continuare, ALM). În cadrul muncii de digitalizare, unul dintre elementele care par de la sine înțelese pentru dialectolog, întrebarea utilizată în anchetă, a oferit prilej pentru o investigație de tip pragmatic, permițând scoaterea la iveală a unor presupuziții metodologice și a unor noi modalități de conceptualizare a practicii înseși a dialectologului.

Orientarea metodologică fundamentală a articolului de față implică o turnură reflexivă: o deplasare de la produsul final (harta, forma dialectală înregistrată) către condițiile concrete în care acesta devine posibil. Ceea ce pare să conteze prioritar, în atitudinea numită în fenomenologie „directă” sau „non-reflexivă”, este obținerea unui „rezultat” privit ca „obiectiv atestat”, independent de practica în cadrul căruia este acesta produs. O chestionare de tip reflexiv și pragmatic poate scoate însă la iveală corelația dintre un anumit tip de atitudine a cercetătorului și ceea ce face ea posibil la nivelul „rezultatului”, arătând complexitatea unui proces prezentat, de cele mai multe ori, cititorului sub o formă simplificată sau abstractizată: în cazul nostru, cea a „hărții dialectale”. Respectiv, metoda utilizată în acest articol poate fi descrisă ca analiză pragmatică de inspirație fenomenologică în sensul larg al acestui termen, orientată nu pur și simplu spre inventarierea formelor lingvistice, ci către condițiile de producere a acestora în cadrul anchetei dialectale.

Observația care a condus la investigația prezentată în articolul de față este că, în felul în care sunt prezentate întrebările în ALM, ele sunt împărțite în două mari clase: întrebări directe și întrebări indirecte. Această distincție pare intuitivă pentru cercetătorul familiarizat cu ancheta dialectală. Ea pare să reflecte două obiective diferite ale dialectologului: pe de o parte, verificarea existenței unei forme într-o localitate („Ziceți *fuduli*?”, ALM, întrebarea 371, clasificată ca directă în original; în continuare, voi cita doar numărul întrebării), pe de altă parte, obținerea numelui unui obiect sau fenomen prin intermediul unei descrieri („Cum îi ziceți la aceea îngustă de piele cu care vă încingeți la pantaloni?”, ALM, 76, clasificată ca indirectă în original). În acest sens, distincția poate fi înțeleasă ca o diferențiere între întrebările

care vizează forme lingvistice deja menționate și cele care urmăresc activarea lexicului denominativ (în comunicarea privată, o persoană cu formare dialectologică afirmă că operează în acest sens cu distincția dintre „întrebări semasiologice” și „întrebări onomasiologice”; nu am întâlnit această distincție în literatura pe care am consultat-o).

Totuși, această evidență este doar parțial adecvată. O examinare mai atentă a materialului înregistrat în ALM arată că o asemenea clasificare este insuficientă pentru a da seama de bogăția și diversitatea structurilor interogative utilizate în anchetă. Distincția direct/indirect, deși operațional utilă, tinde să mascheze diferențe mai profunde, care țin de modul în care întrebarea organizează situația de comunicare și condiționează producerea răspunsului. Diferențele dintre întrebări nu se reduc la opoziția direct/indirect, iar modul în care ele funcționează în interacțiune nu poate fi descris adecvat în termenii unei astfel de dicotomii.

În acest context, articolul de față propune o relectură pragmatică a modului în care funcționează întrebarea în ancheta dialectală. Pornesc de la ideea că întrebarea nu este un instrument neutru de acces la un răspuns preexistent, ci face parte dintr-o practică relațională în care anchetatorul și interlocutorul său participă la desfășurarea unei conversații în interiorul căreia apare ceea ce este ulterior fixat drept „răspuns” (cf. Dumistrăcel, Hreapcă, Bîrleanu 1997, pp. 252-256). Din această perspectivă, diferitele tipuri de întrebări, niciodată autonome în raport cu conversația în care ele sunt formulate, corespund unor moduri distincte de organizare a situației de comunicare și, implicit, unor moduri diferite de producere a datelor lingvistice. Analiza pe care o voi desfășura urmărește, pe de o parte, să arate limitele clasificării tradiționale a întrebărilor în directe și indirecte, iar pe de altă parte, să propună o tipologie pragmatică a întrebărilor din atlas, ce să reflecte mai adecvat funcționarea lor efectivă în cadrul anchetei. În acest sens, întrebarea va fi tratată nu ca un simplu instrument pentru obținerea unor date preexistente, ci ca dispozitiv pragmatic, care participă la constituirea datelor dialectologice.

2. Limitele distincției între întrebare directă și întrebare indirectă

Clasificarea întrebărilor în „directe” și „indirecte” pare, la prima vedere, suficient de clară. Întrebările directe ar fi cele care solicită explicit confirmarea existenței unei forme lingvistice („Cum se zice la dumneavoastră în sat – el a lucrat sau altfel?”, ALM, 2358), în timp ce întrebările indirecte ar presupune o descriere sau un context din care informatorul trebuie să deducă răspunsul („Cum îi ziceți la o parte dintr-o pâine împărțită în două părți egale?”, ALM, 304). Din această perspectivă, opoziția ar reflecta diferența dintre verificarea existenței unui termen / unei forme și obținerea unui termen.

Totuși, această distincție nu rezistă unei analize pragmatice mai atente la nuanțe. În interiorul categoriei „întrebare directă” întâlnim structuri foarte diferite. De exemplu, întrebarea „Ziceți *fuduli*?” (ALM, 371) introduce explicit forma vizată și solicită o confirmare sau infirmare, în timp ce o întrebare precum „Și eu îl vedeam, dar și el...?”

(ALM, 73), deși este clasificată ca directă în original, nu conține forma de răspuns, ci doar creează un context sintactic în care aceasta trebuie produsă. Ambele sunt clasificate drept „directe”, dar diferența dintre ele este semnificativă: prima operează prin verificare metalingvistică, a doua prin completare într-un cadru deja structurat.

Situația este și mai complexă în cazul întrebărilor considerate „indirecte”. Aici întâlnim o varietate de procedee: descrieri sumare ale unor obiecte („Cum îi ziceți la aceea care...?”, ALM, 168), indicarea unei părți a corpului („Cum îi ziceți la partea aceasta a feței?”, ALM, 2415), scenariii („Noaptea, după ce ne culcăm, închidem ochii și...?” ALM, 27), precum și strategii multimodale (gestul, imitația sau utilizarea unor imagini). În plus, există întrebări de traducere („Ты был?”, ALM, 474), care nu sunt încadrate explicit în niciuna dintre cele două categorii, deși, în tradiția dialectologică, tocmai traducerile dintr-un idiom standard într-o formă dialectală au fost adesea considerate forme paradigmatiche de întrebare „directă” (cf. Pop 1950, p. XLVII *et passim*).

Această diversitate arată că opoziția direct/indirect nu surprinde decât parțial diferențele relevante dintre întrebări. Mai mult, ea riscă să ascundă o observație deosebit de importantă sub aspect metodologic: în termeni wittgensteinieni, întrebarea și răspunsul nu aparțin unui singur „joc de limbaj”, ci mai multora, înrudite, dar distincte. Diferitele tipuri de întrebări nu sunt simple variații formale ale aceleiași operații, ci corespund unor moduri diferite de organizare a interacțiunii și, implicit, unor moduri diferite de producere a răspunsului. Mai mult, jocul de limbaj „întrebare/răspuns” are sens doar în interiorul unei forme de viață care-l face posibil și care, în prezentarea „rezultatului” drept hartă a variației, este de obicei trecută cu vederea sau, în cel mai bun caz, sunt prezente doar urme minimale ale ei.

Astfel, clasificarea întrebărilor în „directe/indirecte” este mai curând o schemă operațională (cu o anumită valoare pentru organizarea materialului din perspectiva dialectologului care lucrează asupra unei anchete) decât o descriere adecvată a funcționării pragmatice a întrebărilor. Pentru a înțelege rolul acestora în practica întrupată și dialogică a anchetei dialectale, este necesar să analizăm și, în unele cazuri, să reconstituim modul în care ar putea arăta situația de interacțiune și să examinăm contribuția întrebării la configurarea răspunsului. O analiză ancorată pragmatic a întrebărilor din ancheta dialectală trebuie să țină cont de aceste diferențe și să distingă între tipurile de situații de comunicare pe care ele le instituie. Însă pentru a completa clasificarea este necesară cel puțin o analiză inițială a funcționării discursive a întrebării înseși.

3. Întrebarea ca practică discursivă: perspective pragmatice

O perspectivă intuitivă asupra relației dintre întrebare și răspuns, care adesea rămâne neformulată explicit, este aceea că răspunsul la o întrebare, în special la o întrebare factuală, există anterior formulării ei, iar rolul întrebării este de a-l scoate în

evidență. În acest model, întrebarea apare ca un instrument neutru, menit să extragă un conținut deja constituit în conștiința vorbitorului.

Însă analiza funcționării întrebării, atât în conversația cotidiană, cât și în forme specializate de interogație (Cosmescu 2024), inclusiv ancheta dialectală (Dumistrăcel *et al.* 1997), sugerează că această concepție este insuficientă. Întrebarea nu este niciodată neutră și izolată. Ea face parte dintr-o practică relațională întrupată, în care cel puțin doi subiecți participă la o conversație în cadrul căreia emerg multiple forme de interacțiune, inclusiv cele care pot fi numite „întrebări” și „răspunsuri”. Totuși, a numi ceva „întrebare” sau „răspuns” nu epuizează interacțiunea conversațională și reprezintă adesea o interpretare simplificatoare a acesteia. În acest sens, ceea ce e fixat drept „răspuns” într-o anchetă dialectală, de exemplu, nu este pur și simplu „recuperat”, ci co-produs prin construirea unui context adecvat. Din această perspectivă, întrebarea poate fi înțeleasă ca un dispozitiv pragmatic: nu doar un mijloc de acces la un conținut, ci un mod de configurare a condițiilor în care apare un enunț interpretat drept având legătură cu întrebarea.

Forma de întrebare adesea luată drept standard – aceea în care nu știm ce va răspunde celălalt și dorim să aflăm ceva ce presupunem că el știe – nu este decât unul dintre jocurile de limbaj posibile din familia pe care o numim „întrebare”. În interiorul aceleiași familii avem un tip de interacțiune care poate fi opus modului standard în care conceptualizăm întrebarea: situația în care cel care întreabă cunoaște deja răspunsul, oferindu-i interlocutorului său indicii pentru a-l orienta spre formularea așteptată. Un exemplu e forma de interacțiune pe care o numim „ghicitoare”. Întrebările din ancheta dialectală sunt, în multe cazuri, mai apropiate de această a doua formă decât de concepția standard asupra întrebării. Dialectologul nu formulează întrebări exploratorii pentru a afla pur și simplu un răspuns necunoscut, ci pentru a provoca un enunț care să ilustreze un fenomen de interes. În acest sens, întrebarea este concepută astfel încât să creeze condițiile de posibilitate pentru răspunsul dorit.

Aceasta nu înseamnă că răspunsul este complet determinat de întrebare. Dimpotrivă, avem de-a face cu un joc între anticipat și neanticipat. Pe de o parte, dialectologul anticipează, într-o anumită măsură, răspunsul și construiește întrebarea în funcție de această anticipare. Pe de altă parte, răspunsul efectiv nu coincide mereu cu ceea ce a fost anticipat; altfel, nu ar mai fi nevoie ca el să fie înregistrat. Ceea ce interesează este, adesea, nu răspunsul în totalitatea lui, ci unul dintre aspectele sale relevante din punct de vedere dialectologic – de exemplu, realizarea fonetică a unei forme.

Astfel, atunci când întreabă „Cum ziceți în limba satului *să meargă* (el vrea ~, lasă-l ~)?” (ALM, 551, întrebare clasificată ca directă în original), dialectologul nu urmărește doar să obțină forma „să meargă”, ci modul concret în care aceasta este rostită. Chiar dacă răspunsul este, în linii mari, anticipat, el rămâne deschis variației, iar această variație este tocmai ceea ce face obiectul anchetei.

În aceste condiții, devine clar că în cadrul anchetei dialectale nu avem de-a face pur și simplu cu o succesiune de întrebări și răspunsuri disparate și autonome, ci cu

o practică lingvistică mult mai complexă, în care întrebarea joacă un rol constitutiv. Ea nu doar solicită un răspuns, ci contribuie la configurarea lui, orientând atenția informatorului, selectând anumite trăsături ale situației și limitând spațiul posibil al răspunsurilor.

Această perspectivă permite reformularea observației, deja prezente în reflecția dialectologică clasică, potrivit căreia datele sunt condiționate de metoda de anchetă. O analiză pragmatică arată că această „condiționare” nu este doar una externă, ci internă procesului de interacțiune: întrebarea, ca act de vorbire situat, participă activ la constituirea răspunsului.

În acest sens, analiza de față extinde în mod pragmatic reflecția dialectologică clasică, care a subliniat dependența datelor de metoda de anchetă, dar propune o deplasare a accentului către nivelul microinteracțional al întrebării. S. Pop este conștient de faptul condiționării reciproce a întrebării și răspunsului în cazul anchetei dialectale (1950, p. 542), iar S. Dumistrăcel (1997) gândește explicit ancheta ca formă de comunicare. În studiul de față, ne propunem să urmărim nivelul concret al întrebării, înțelegând ca dispozitiv pragmatic prin care este coprodus un răspuns.

4. Delimitări pragmatice ale tipurilor de întrebări în ancheta dialectală

O sugestie metodologică wittgensteiniană poate oferi o imagine diferită de cea pe care o prezintă simpla dicotomie „întrebare directă/întrebare indirectă”. L. Wittgenstein (2004, 2013) sugerează că, în interiorul unui câmp de fenomene similare, putem delimita diferite forme care pot fi distinse unele de altele, pe baza descrierii unor cazuri particulare, fără a exclude eventualele suprapuneri cu alte forme cu care acestea au asemănări de familie.

Un asemenea demers ar îndeplini funcții similare unei clasificări sau tipologizări, dar procedura nu vizează, ca în modelele taxonomice clasice, identificarea unei singure trăsături centrale sau comune mai multor fenomene, ci stabilirea unei distincții pe baza unor fenomene observabile în funcție de prioritățile și scopurile celui care stabilește aceste distincții. Intenția fundamentală a unui asemenea demers este cea de a face posibil „un nou fel de a vorbi” care nu era accesibil atunci când subiectul discursiv (în cazul nostru, cercetătorul) era prins de o imagine anterioară asupra fenomenelor, exprimată – și ea – într-un fel de a vorbi. Astfel, atunci când conceptualizăm întrebările pornind de la o schemă dicotomică de tip „directe/indirecte” putem vorbi despre ele într-un anumit fel; însă dacă identificăm o altă serie de delimitări, putem extinde felul de a vorbi despre întrebare într-un mod care să fie adecvat și altor scopuri.

Delimitările propuse mai jos au fost făcute în funcție de modul în care întrebarea orientează producerea răspunsului – mai precis, de tipul și gradul de constrângere pe care îl introduce. Dacă privim întrebările din ALM din perspectivă pragmatică, devine evident că ele nu constituie o clasă omogenă. Diferențele dintre acestea nu sunt doar formale, ci privesc modul în care este organizată situația de comunicare și tipul de răspuns pe care îl fac posibil. În cele ce urmează, propun o asemenea

delimitare orientativă a câtorva tipuri de întrebări, bazată pe funcționarea lor efectivă în interacțiune.

Această tipologie nu își propune să fie exhaustivă, ci să evidențieze o serie de moduri recurente de organizare a întrebării ca practică discursivă.

4.1. Întrebări metalingvistice (de verificare explicită)

Un prim tip este reprezentat de întrebările care introduc explicit forma vizată și solicită o confirmare sau o evaluare din partea informatorului: „Ziceți *fuduli*?” (ALM, 371), „Cum se zice la dumneavoastră, *tustrei* sau altfel?” (ALM, 2467), „Cunoașteți cuvântul *steag*; *steaguri*? Ce înseamnă?” (ALM, 527), toate aceste întrebări fiind clasificate drept „directe” în original.

Aceste întrebări presupun o distanțare metalingvistică: informatorul/subiectul nu este invitat să producă spontan un enunț, ci să reflecteze asupra unei forme lingvistice deja oferite. Din acest punct de vedere, ele sunt cele mai apropiate de modelul standard al întrebării ca solicitare de informație.

Cu toate acestea, nici aici întrebarea nu este neutră. Forma introdusă de anchetator intră deja în câmpul interacțiunii și poate influența răspunsul – fie prin sugestie, fie prin activarea unei variante care nu ar fi fost produsă în mod spontan. În consecință, chiar și în acest caz, răspunsul este condiționat de formularea întrebării.

4.2. Întrebări de completare (structuri cu grad de deschidere)

Un al doilea tip include întrebări care propun o structură incompletă, solicitând informatorului să o finalizeze: „Eu am început lucrul și tot eu l-am...?” (ALM, 684, clasificată ca indirectă în original), „Unii vin la lucru devreme, alții vin...?” (ALM, 287, clasificată ca indirectă în original), „Și eu îl vedeam, dar și el...?” (ALM, 537, clasificată ca directă în original).

În acest caz, întrebarea nu lasă deschis întreg câmpul posibil al răspunsurilor, ci îl restrânge la o clasă relativ limitată de forme compatibile cu structura propusă. Fiind întrebare „Eu am început lucrul și tot eu l-am...?”, informatorul este orientat către un verb care exprimă încheierea acțiunii, iar variația posibilă se manifestă în interiorul acestui cadru („am terminat”, „am mântuit” etc.). Răspunsul nu este, așadar, liber, ci ghidat chiar de construcția întrebării. În aceste situații, întrebarea nu doar solicită un răspuns, ci furnizează deja cadrul sintactic și semantic în care acesta trebuie să se înscrie. Informatorul nu este liber să formuleze un enunț propriu, ci trebuie să completeze o secvență dată.

Aceste întrebări orientează interlocutorul spre producerea unei forme specifice (de exemplu, un verb la o anumită formă) într-un context gramatical controlat. Răspunsul este puternic constrâns de întrebare, iar variația se manifestă în interiorul unui cadru enunțiativ și gramatical deja stabilit.

4.3. Întrebări bazate pe descrierea sumară a unui obiect

Un alt tip frecvent este cel al întrebărilor care descriu un obiect, o ființă sau o situație, invitând informatorul să identifice termenul corespunzător (cele trei întrebări citate sunt clasificate ca „indirecte” în original): „Cum îi ziceți la aceea care primăvara se târâie pe crengile pomilor și le mănâncă frunza?” (ALM, 168), „Cum îi ziceți la o parte dintr-o pâine împărțită în două părți egale?”, (ALM, 471) „Cum îi ziceți la animalul acela mic, cu urechile lungi și tare fricos?” (ALM, 68).

Descrierea utilizată aici ca parte a întrebării nu este neutră: ea selectează anumite trăsături considerate relevante și le oferă informatorului ca indicii pentru identificarea termenului. Acest tip de întrebare este cel mai apropiat de modelul „ghicitorii”, menționat anterior: anchetatorul anticipează răspunsul și construiește un set de indicii care să conducă la el. În acest sens, descrierea funcționează ca un set de constrângeri indirecte asupra răspunsului, care nu-l determină complet, iar variația lexicală rămâne posibilă: avem de-a face cu un echilibru între orientare și deschidere.

4.4. Întrebări situaționale (simulare de acțiune)

O categorie distinctă este reprezentată de întrebările care construiesc un mic scenariu de acțiune și solicită informatorului să indice continuarea acestuia (cele trei întrebări citate aici sunt clasificate ca „indirecte” în original și însoțite de mențiunea „gest”): „Dacă am pierdut un lucru și am nevoie de el, atunci îl...?” (ALM, 541), „Dacă mi-e foame, iau o pâine și, cu cuțitul, ...?” (ALM, 711), „Ieri, când eu povesteam, voi ascultați și...? (ALM, 534)”.

Spre deosebire de întrebările descriptive, aici informatorul nu este invitat să recunoască un obiect, ci să continue imaginar o acțiune într-un scenariu presupus familiar, pe baza *gestului* ce însoțește întrebarea și îi direcționează atenția; spre deosebire de cele de completare, schema propusă nu se reduce la o opoziție clară. Răspunsul decurge din imaginarea unei secvențe de acțiuni, care orientează alegerea unor forme verbale specifice: „caut”, „tai”, „tăceam”, solicitând din partea informatorului o orientare diferită de identificarea unui obiect: o reflecție de tipul „ce aş face *eu* în circumstanțele pe care mi le descrie celălalt?”. Aceste întrebări nu descriu doar un obiect sau o situație, ci invită informatorul să se plaseze într-un cadru de acțiune și să producă un enunț corespunzător unghiului asupra situației pe care îl propune cel care întreabă. Ele mobilizează nu doar cunoașterea lexicală, ci și competența pragmatică și sintactică, incluzând referințe la textura unei forme de viață, nu doar a unor obiecte întâlnite în cadrul ei.

4.5. Întrebări multimodale

Un caz aparte îl constituie întrebările care implică elemente nonverbale: gesturi, indicarea unor părți ale corpului, imitații sonore sau utilizarea unor imagini (indicate de obicei prin mențiuni speciale, care însoțesc clasificarea „indirect”). De exemplu:

„(foto) Pe unde intrați cu căruța în ogradă?” (ALM, 541), „(foto) Căruța din patru părți are câte o...?” (ALM, 646), „(imit.) Dacă ați răcit și faceți așa, ziceți că v-a apucat o...?” (ALM, 600).

În aceste situații, întrebarea nu este formulată exclusiv verbal, ci se sprijină pe un context perceptual, ce include o imagine sau un gest care atrage atenția interlocutorului asupra fenomenului ce urmează să fie numit. Răspunsul este astfel ancorat într-o experiență comună *reprodusă în reprezentare* sau *adusă la prezență*, nu doar într-o descriere lingvistică. Acest tip de întrebare evidențiază caracterul întrupat al anchetei dialectale: producerea răspunsului implică nu doar competențe lingvistice, ci și capacitatea de a interpreta gesturi, imagini sau sunete.

4.6. Întrebări de traducere

În fine, există întrebări care solicită traducerea unui enunț dintr-o altă limbă: „Ты был?” (rus. „ai fost”) (ALM 474; în original, apare mențiunea „traducere din limba rusă”). Acestea ocupă o poziție particulară, deoarece nu se încadrează clar, conform criteriilor utilizate de autorii atlasului, nici în categoria întrebărilor directe, nici în cea a întrebărilor indirecte.

Din punct de vedere pragmatic, ele presupun o sarcină diferită: informatorul nu este invitat să denumească un obiect sau să completeze un enunț, ci să transpună o formă dată în cea analogă dintr-un alt idiom. Acest tip de întrebare este apropiat de o serie de metode utilizate la începuturile dialectologiei moderne, în care informatorii erau rugați să traducă fraze standard în dialect (cf. Pop 1950).

În acest caz, răspunsul este produs în condiții puternic controlate și reflectă nu atât utilizarea spontană a limbii, cât capacitatea de a corela formulări în registre sau chiar idiomuri diferite.

4.7. Consecințe

Tipurile descrise mai sus pot fi înțelese și ca poziții pe un continuum al constrângerii, de la întrebări care introduc explicit forma vizată, trecând la cele care creează doar un cadru indirect de activare sau solicită transferul dintr-un idiom sau registru în altul. Această serie de delimitări arată că întrebările din ancheta dialectală nu pot fi reduse la o opoziție simplă între *direct* și *indirect*. Ele constituie un ansamblu de practici diferite, care organizează în mod distinct relația dintre anchetator și informator și, implicit, modul în care este produs răspunsul.

Din această perspectivă, diferențele dintre întrebări nu vizează doar forma, ci tipurile de situații de comunicare. Fiecare tip de întrebare configurează în mod specific câmpul posibil al răspunsurilor și condițiile în care acestea sunt produse. În acest sens, întrebările nu sunt doar instrumente pentru „extragerea” unei forme preexistente, ci structuri care constrâng sau modelează datele pe care le produc.

5. Două niveluri ale distincției „direct/indirect”

Analiza de mai sus permite formularea unei observații metodologice care nu este, de regulă, explicitată în literatura de specialitate: distincția între *anchetă directă* și *anchetă indirectă*, consacrată în dialectologia clasică (Pop 1950), nu se suprapune cu distincția între *întrebare directă* și *întrebare indirectă* utilizată în atlasele lingvistice.

În tradiția dialectologică, opoziția direct/indirect operează la nivelul organizării cercetării. Metoda indirectă desemnează anchetele realizate prin corespondență, pe baza unor chestionare standardizate, în timp ce metoda directă presupune prezența anchetatorului pe teren și interacțiunea nemijlocită cu informatorul. Diferența dintre cele două este una fundamentală: ea privește condițiile de producere a datelor și tipul de situație în care acestea sunt obținute. Paradoxal, se pare că „metoda indirectă” opera primar cu întrebări de traducere, pe care le conceptualiza drept „directe”, deși metoda traducerilor a fost practică și de reprezentanți ai metodei „directe”. În același timp, în cadrul „metodei directe” se insistă adesea asupra „întrebărilor indirecte”.

În schimb, în ALM, ca și în alte atlase lingvistice, clasificarea întrebărilor în „directe” și „indirecte” operează la un nivel diferit, și anume la cel al formulării concrete a sarcinii adresate informatorului. Aici, opoziția nu mai privește modul de organizare a anchetei, ci tipul de întrebare utilizat în interacțiune: introducerea explicită a unei forme *versus* construirea unui context care să conducă la aceasta.

Suprapunerea terminologică între aceste două niveluri are consecințe importante. Pe de o parte, ea poate crea impresia că distincția direct/indirect are același statut în ambele cazuri, ceea ce nu este adevărat. Pe de altă parte, ea tinde să mascheze rolul pragmatic al întrebării, reducând-o la o simplă variație formală în interiorul unei metode deja stabilite.

Din perspectiva propusă aici, este esențial să separăm aceste două niveluri. Distincția clasică între *anchetă directă* și *indirectă* privește cadrul general al cercetării, în timp ce diferențele dintre tipurile de întrebări țin de organizarea microinteracțională a situației de comunicare. Tocmai la acest al doilea nivel devine vizibil faptul că întrebările nu sunt echivalente și că ele produc tipuri diferite de răspuns chiar și în cazul unei anchete „directe”.

Această clarificare permite și o reformulare mai precisă a observațiilor privind condiționarea datelor de metoda de anchetă. Dacă, în sens clasic, această condiționare era înțeleasă ca dependență de cadrul general al cercetării, o analiză pragmatică arată că ea operează și la nivelul formulării concrete a întrebării. Nu doar metoda în ansamblu, ci fiecare întrebare în parte contribuie la configurarea răspunsului.

6. Concluzii

Analiza întreprinsă în acest articol a pornit de la o problemă aparent tehnică – clasificarea întrebărilor în *directe* și *indirecte* – pentru a ajunge la o reconsiderare mai amplă a statutului întrebării în ancheta dialectală.

Rezultatele pot fi sintetizate în câteva puncte principale. În primul rând, distincția tradițională între întrebări directe și indirecte este insuficientă din punct de vedere pragmatic. Ea nu surprinde diversitatea structurilor interogative utilizate în ancheta dialectală și nici diferențele dintre modurile în care acestea funcționează în interacțiune.

În al doilea rând, întrebarea nu poate fi concepută ca un instrument neutru de acces la un răspuns preexistent. Ea face parte dintr-o practică relațională, în care anchetatorul și informatorul participă la producerea a ceea ce este ulterior fixat drept „răspuns”. Din acest punct de vedere, datele dialectologice nu sunt doar colectate, ci co-produse.

În al treilea rând, diferitele tipuri de întrebări corespund unor moduri distincte de organizare a situației de comunicare. Întrebările metalingvistice, cele de completare, cele descriptive, situaționale, multimodale sau de traducere nu sunt simple variații formale, ci dispozitive pragmatice diferite, care configurează în mod specific câmpul posibil al răspunsurilor.

În cele din urmă, analiza a arătat că este necesară distingerea între două niveluri ale opoziției direct/indirect: cel al metodei de anchetă și cel al formulării întrebărilor. Suprapunerea terminologică riscă să conducă și la o confuzie conceptuală.

Privită în ansamblu, ancheta dialectală apare astfel nu ca un simplu procedeu de colectare a unor forme lingvistice deja existente, ci ca o practică complexă de interacțiune, în cadrul căreia întrebările joacă un rol constitutiv. Din această perspectivă, atlasul lingvistic nu este doar o arhivă de răspunsuri, ci rezultatul unei serii de situații de comunicare organizate în mod specific, abstractizată apoi sub forma unei serii de hărți.

Această constatare implică faptul că datele dialectologice nu pot fi interpretate independent de condițiile lor de producere, iar tipul de întrebare devine un parametru esențial al analizei. Diferențele dintre întrebări nu sunt doar diferențe de formulare, ci diferențe între moduri de producere a datelor, ceea ce are implicații directe pentru interpretarea lor și a proiectului atlasului în ansamblul său. Astfel, practica interogării poate fi privită nu doar ca instrument al anchetei dialectale, ci drept una dintre condițiile ei constitutive.

Referințe bibliografice:

ALM = *Atlasul lingvistic moldovenesc*, vol. I, partea 1, Fonetica, de Rubin Udler; partea 2, Fonetica, de Rubin Udler; Morfologia, de Vasile Melnic. Chișinău: Cartea moldovenească, 1968.

COSMESCU, Alexandru. Structuri ale intersubiectivității în practicile dialogice. *Philologia*, 2024, nr. 1(322), pp. 26-35. ISSN 1857-4300. DOI: [https://doi.org/10.52505/1857-4300.2024.1\(322\).02](https://doi.org/10.52505/1857-4300.2024.1(322).02).

DUMISTRĂCEL, Stelian; HREAPCĂ, Doina și BÎRLEANU, Ion-Horia. *Ancheta dialectală ca formă de comunicare*. Iași: Editura Academiei Române, 1997.

POP, Sever. *La dialectologie. Aperçu historique et méthodes d'enquêtes linguistiques. Première partie: dialectologie romane*. Louvain: Université Catholique de Louvain, 1950.

WITTGENSTEIN, Ludwig. *Cercetări filozofice*. București: Humanitas, 2004.

WITTGENSTEIN, Ludwig. *Caietul albastru*. București: Humanitas, 2013.

Notă: Articol elaborat în cadrul proiectului bilateral de cercetare UEFISCDI / PN-IV-P8-8.3-ROMD-2023-0318 „PHILORD. Strategii de convergență epistemică și metodologică în cercetarea filologică din România și Republica Moldova”, Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide”, Academia Română – Filiala Iași; Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al Universității de Stat din Moldova.

Primit: 24.03.2026

Acceptat: 19.05.2026

Strategies for Rendering European Union Legal Terminology into Romanian

Gabriela ȘAGANEAN

Doctor în filologie, conferențiar universitar
E-mail: g_saganean@yahoo.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7772-2405>
Universitatea de Stat din Moldova

Strategii de traducere a terminologiei juridice a Uniunii Europene în limba română

Rezumat

Articolul analizează principalele strategii utilizate în traducerea termenilor juridici ai Uniunii Europene din limba engleză în limba română. Având în vedere caracterul multilingv al UE și principiul autenticității egale a tuturor versiunilor lingvistice, traducerea juridică constituie o parte esențială a procesului legislativ al UE, având drept scop asigurarea unor efecte juridice identice în toate statele membre. Studiul trece în revistă, de asemenea, principalele abordări teoretice ale traducerii juridice europene, punând accent pe cea funcționalistă, bazată pe echivalența funcțională, și pe perspectiva comparativă, care concepe traducerea ca pe un proces de mediere între sisteme de drept distincte. În acest context, studiul explorează cele mai frecvent utilizate strategii de traducere a termenilor în discursul juridic al UE: echivalența funcțională, împrumutul, calchiera și traducerea descriptivă.

Traducerea corectă a textelor juridice ale UE presupune nu doar competență lingvistică, ci și o bună cunoaștere a dreptului comunitar, a sistemelor juridice comparate și a terminologiei instituționale.

Cuvinte-cheie: echivalența funcțională, împrumutul, calchiera, traducerea descriptivă, strategii de traducere, terminologia comunitară, abordarea funcționalistă, abordarea comparativă.

Abstract

The article investigates the principal strategies used in the translation of European Union legal terms based on English–Romanian corpus. Owing to the multilingual character of the European Union and the principle of equal authenticity of all language versions, legal translation constitutes an essential part of the EU legislative process, aiming to ensure identical legal effects in all Member States. It also reviews the main

theoretical approaches to EU legal translation, emphasising the functionalist one, based on functional equivalence, and the comparative perspective, which frames translation as mediation between distinct legal systems. Within this framework, the most frequently used translation strategies in EU legal discourse: functional equivalence, borrowing, loan translation, and descriptive translation are explored.

The article concludes that accurate translation of EU legal texts requires not only linguistic competence but also solid knowledge of Community law, comparative legal systems, and institutional terminology.

Keywords: functional equivalence, borrowing, loan translation, descriptive translation, translation strategies, Community terminology, functionalist approach, comparative approach.

Introduction

The legal system of the European Union is a complex, independent and autonomous system when compared to national legal systems, created by the standards of the Community institutions and by the relevant case law. In the European legal jargon, the *acquis communautaire* refers to the body of rules that constitute Community law: the treaties setting out the objectives of the Union and the functioning of the Community institutions, protocols, declarations, resolutions, and acts adopted by EU institutions in the context of the Common Foreign and Security Policy (CFSP) and cooperation in the field of justice. The original French form is usually used in English, although there are cases when sometimes Community *acquis* is preferred.

Community law has developed its own legal concepts, which have different connotations from those existing in the legal language of the Member States of the European Union. These concepts address not only specialists in jurisprudence, but equally linguists and translators. EU documents are unique for the Member States; this is why precision and rigor in notions and concepts are essential for the implementation of the law, which must be observed by the citizens of each Member State of the Union.

Knowledge of the institutions and mechanisms of the European Union has become a necessity for every European citizen, and the translation of Community legislation is a complex process that requires coordination and cooperation, calling for the efforts of a large number of translators, revisers, terminologists, and legal experts.

Terminology Used in the European Union

Community terminology is based on new concepts, as the European Community has created a specific language by using original concepts that required designation. In general, the vast majority of the European concepts are not entirely new within the Romanian conceptual framework and have been relatively easy to adopt; moreover, the quality of a neologism must allow the concept to integrate and remain coherent within the conceptual network. There is a predominance of syntagmatic structures at the level of issues related to the structure of terms.

The terminology of the European Community comprises community terminology made up of terms related to the functioning of institutions, common policies, the European integration and technical terminology of the fields to which the European normative acts refer. The EU-specific terminology has been referred to in the mass media as the “Brussels language”. In 2007, IATE (Inter-Active Terminology for Europe) was established as the EU’s unique terminological database, used by the translation services of the European institutions since 2005. It brings together the terminological databases of EU institutions and bodies into a single large database containing almost nine million terms in all the official languages of the Union. IATE ensures the coherence and reliability of terminology, which is indispensable for producing clear and unambiguous texts, necessary to guarantee the validity and transparency of the legislative process, as well as effective communication with the citizens of the Union.

Thus, Inter-Active Terminology for Europe (IATE) is the interinstitutional database of the European Union. The project was launched in 1999 with the aim of creating a web interface for all terminological resources, so that information would be more easily accessible and standardisation across the European institutions could be ensured. It has been used within European institutions and agencies since the summer of 2004. A public user interface was launched for testing in early 2007 and was officially opened on June 28, 2007. IATE incorporates all existing terminological databases of the European Union’s translation services into a single interinstitutional database containing approximately 1.4 million terms. The following databases were imported into IATE: Eurodicautom (European Commission), TIS (Council of the European Union), Euterpe (European Parliament), Euroterms (Translation Centre for the Bodies of the European Union), CDCTERM (European Court of Auditors).

Functionalist and Comparative Approaches in EU Legal Translation

The legal multilingualism of the European Union requires the translation of the entire *acquis communautaire* (the complete body of EU legislation) into each official language. Each language version has the status of an authentic original, which means that EU law is entirely mediated through translation. This reality gives rise to a hybrid “EU legal culture”, resulting from the interdependence of language and law in which Community legal texts are filtered through multiple languages.

The translation of the EU legislation is not a simple linguistic exercise, but an integral part of the legislative process, aimed at ensuring identical legal effects in all Member States.

1. The Functionalist Approach – Functional Equivalence

A fundamental contribution to the theory of legal translation belongs to Susan Šarčević who in *New Approach to Legal Translation* (1997) argued in favour of *functional equivalence* rather than strictly literal translation. The legal scholar

and translation theorist maintains that the legal translator must identify a term or institution that performs the *same legal function* in the target language as that in the source language (1997, p. 20). The objective is for the audience within the target legal system to attribute to the translation the same legal effect that the original has within the source system.

This idea, adopted by other linguists as well, aligns with the general functionalist translation theory (Hans J. Vermeer, Christiane Nord), according to whom translation must be adequate to its purpose (*skopos*). In classical terms, it corresponds to Eugene Nida's dynamic equivalence (translation that reproduces "the same effect" on the receptor) (2003, p. 25) or to communicative translation as defined by Peter Newmark (1981, p. 39). The application of the functionalist approach is obvious in EU translation practice: rather than translating institutional terms *word for word* (e.g. *Council, Commission*), translators employ established functional equivalents in the target language (*Council [of the EU], European Commission*), ensuring that the audience recognises both the institution and its legal role.

However, functional equivalence is not a universal strategy. In many cases, there are no target-language terms with an absolutely identical function; equivalence may only be partial. Some theorists warn that a rigid pursuit of functional equivalents may introduce legal inaccuracies if the target term carries different connotations. Susan Šarčević herself cautions against so-called "false equivalents": for instance, translating a *common law* concept using a familiar term from the target legal system that does not fully cover the original concept may mislead legal professionals (1997, pp. 236-238).

What is essential is that the functionalist approach has shifted the focus from formal (word-for-word) translation to dynamic, purpose-oriented translation of legal texts. This principle also underpins EU translation policy, which seeks semantic equivalence and legal effects across all languages, even when this requires significant lexical adaptation.

2. The Comparative Approach – Translation as a Dialogue between Legal Systems

Many scholars emphasise that legal translation requires in-depth knowledge of comparative law. The jurist-linguist Anna Jopek-Bosiacka argues that the translator must compare institutions and concepts from the source legal system with those of the target system in order to properly assess equivalence. The scholar shows that recourse to comparative law is often the only way to resolve translation problems involving system-specific legal terms (2013, p. 112).

In the EU context, the importance of the comparative approach is even greater: the multilingual policy and the principle of equal authenticity aim at "reconciling the 27 legal systems into a coherent body of law" and ensuring uniform interpretation. Some terms that are found in the legislative systems of one country do not exist in some other

countries' law; translation solutions have been identified through comparative analysis (e.g. *trust*, *consideration* rendered through explanatory or descriptive expressions), thus ensuring that the translation accurately conveys the foreign legal concept.

The comparative approach sometimes requires *neologisation* or *explanation*: when no corresponding domestic term exists, the translator may borrow the original term (possibly with the phonetic adaptation - e.g. *acquis* has remained *acquis* in English, Romanian, etc.), occasionally adding explanations. In other cases, a *hypernym* or a descriptive phrase is used in place of a non-existent equivalent. What is essential is that the translation decision is based on a rigorous evaluation of the constraints of the target legal system, avoiding the creation of confusion with the existing legal terms.

Translating Community Terms from English into Romanian

Our research based on a corpus of examples pertaining to European Union law highlights several commonly used strategies for translating the EU legal terminology.

1. Functional equivalence: the use of a target-language term that best covers the legal function of the source term (e.g. *directive* - *directivă*, *regulation* - *regulament*). This is the preferred strategy when a satisfactory counterpart exists, for example terms referring to the main types of EU legal acts in English and Romanian: *regulation* - *regulament*, *rules of procedure* - *regulament de procedură*, *notice* - *aviz*, *guidelines* - *linii directoare*, *final provisions* - *dispoziții finale*, *agreed minute* - *proces-verbal convenit*, *act of accession* - *act de aderare*, *implementing measures* - *dispoziții de aplicare*, *basic provisions* - *dispoziții de fond*, *digest of the case-law* - *repertoriul de jurisprudență*, *recitals* - *considerentele*, *assent procedure* - *procedura de aviz conform*, *joined cases* - *cauzele conexe*, *enacting terms* - *partea dispozitivă*, *subject matter* - *obiectul*.

The term *statement* is used for declarations recorded during a meeting, whereas the term *declaration* is used exclusively for declarations contained in treaties and agreements. In Romanian, the term *declarație* is used for both types of acts; the term *acțiunea în despăgubiri* is translated into English by two equivalents: *application for compensation* or *action for damages*, *acquis-ul comunitar* is synonymous with *dreptul comunitar* in the broad sense.

Legal vocabulary predominantly contains elements that are purely legal in nature (which may originally have belonged to other fields of activity). As a result of the expansion of legal relations, terms from various areas of human activity have been harmoniously integrated into the legal documents. Once contextualised within the legal discourse, economic, medical, architectural terms become fully-fledged elements of the legal vocabulary and can be readily found in any legal dictionary, where they are assigned definitions distinct from those given in the dictionaries of other specialised fields, for example the meaning of the term *pillar* in the Community law in contrast with its meanings in construction, mining, anatomy, or sport.

2. Borrowing

Borrowing involves taking over the original term either unchanged, for instance *acquis*, *Schengen*, *habeas corpus* or in an adapted form: *acquis-ul comunitar* in Romanian. Borrowing is used when the source term designates a new concept for which a unified term is desired at the European level. The drawback is that such terms may appear opaque to “non-specialist” readers.

With regard to the borrowings of Community law, the following types can be identified: **a. Greco-Latin stock**: *agenda*, *quorum*, *negotium*, *natura*, *Galileo*, *ERASMUS*, *instrumentum*, etc. This category also includes so-called “unnoticeable” borrowings originating from Latin or Greek that have evolved into modern forms: *charter*, *programme*, *strategy*, *criterion*, *eurobarometer*, *eurocracy*, *Europe*, *hierarchy*, *method*, *policy*, etc. The list of such borrowings largely overlaps with that of terms of Greco-Latin origin; **b. other modern languages**: *acquis*, *COREPER*, *rendez-vous clause*, *DG* (from French), *antitrust*, *Eurojust*, *FRONTEX*, *COREU* (from English), *ombudsman* (from Netherlandic).

In the terminology of Community law, *external borrowings* from the Greco-Latin stock and from the other modern languages are the most numerous. Nevertheless, borrowings from the other specialised languages are not far behind in terms of number, especially if one considers that Community law extensively uses terms from the international law, the constitutional law, the administrative law, and related fields.

3. Loan Translation

Loan translation involves the literal translation of the components of a source-language term or the creation of a new term using native elements. The EU has introduced numerous loan translations that have become standard usage, for example *piață internă* - *internal market*, *fond de coeziune* - *cohesion fund*. In terminological classification, the *loan translation* was first defined by Charles Bally as words and expressions formed mechanically after the model of expressions borrowed from a foreign language (*apud* Nida 2003, p. 49). The definition presents the very nature of loan translation, as it is based both on borrowing and on translation, and it necessarily presupposes interlinguistic contact.

3.1 Lexical loan translation aims at translating a single lexical unit. Since it is a structural loan translation, it presupposes an identity or quasi-identity of structure between model and copy (Šarčević 1997, p. 105) and applies to derivatives as well as compounds. Terms considered total or integral lexical loan translations include: *comunitarizare* (Fr. *communautarisation*, Eng. *communitisation*), with the preferred syntagm in all these languages being *principiul comunitarizării* (Fr. *principe de communautarisation*, Eng. *principle of communitisation*); *subsidiarity* - *principiul subsidiarității* (Fr. *principe de subsidiarité*, Eng. *principle of subsidiarity*).

3.2 Phraseological loan translation consists in the transfer of certain syntagms that replicate the structure of a word group forming a phraseological unit. More

precisely, a phraseological loan translation occurs through the literal translation of a foreign phraseological unit (a syntagm, a collocation, or an expression) (Stoichițoiu-Ichim 2006, p. 85), for instance *Community legal act - act juridic comunitar*, *consultation procedure - procedura de consultare*, *legal basis - bază juridică*, *legislative harmonisation - armonizare legislativă*, *white paper - carte albă*, *green paper - carte verde*, *priority of Community law - prioritatea dreptului comunitar*, *Commission Regulation - regulament al Comisiei Europene*, *Resolution of the European Council - rezoluție a Consiliului European*. Some examples of this type consist of structures representing European institutions: *European Council - Consiliul European*, *European Community - Comunitatea Europeană*, *European Commission - Comisia Europeană* that are abbreviated as EC/CE and their decoding becomes difficult and ambiguous.

The handbook *Ghid stilistic de traducere în limba română pentru uzul traducătorilor acquis-ului comunitar (Romanian Style Guide for the Use of Translators of the Acquis Communautaire)* plays a crucial normative and methodological role in ensuring the quality, consistency, and legal reliability of Romanian translations of the European Union legislation and offers explanations for the unknown terminology especially the calqued one.

*Prezentarea politicilor comunitare este în primul rând făcută în **cărțile verzi** 11 și în **cărțile albe** 12, fiind de aceea necesară consultarea sistematică și permanentă a acestora.*

There is an explanation as a footnote for the terms in bold: *11 **Cărțile verzi** sunt comunicări oficiale ale Comisiei privind politicile în diferite domenii sau subdomenii. Ele se adresează părților interesate (grupuri de interese, agenți economici, instituții comunitare etc.) pentru a declanșa un dialog cu acestea privind problemele în cauză. 12 **Cărțile albe** urmează, de regulă, dezbatelor determinate de **cărțile verzi** și conțin propuneri de legiferare sau de acțiune în domeniile și subdomeniile respective, contribuind efectiv la dezvoltarea politicilor comunitare.*

Developed in the context of Romania's accession to the EU, the Guide functions as an essential instrument for aligning the Romanian legal language with the multilingual drafting and translation standards of the EU institutions.

4. Descriptive Translation

Descriptive translation involves explaining the meaning instead of using a single lexical unit when the concept would otherwise be unclear. For instance, the English term *trust* has been rendered through a legal description in certain contexts (since a single unit would not adequately cover the concept). This strategy ensures clarity but may be considered cumbersome; it is used mainly in glossaries, footnotes, or explanatory annexes, as extended definitions rarely appear in the main body of legislative texts.

English ST: ***Common law** differs significantly from civil law systems.*

Romanian Translation: *Sistemul juridic de origine anglo-saxonă, bazat în principal pe jurisprudență și precedent judiciar, diferă semnificativ de sistemele de drept continental.*

English ST: *Equity plays a corrective role in the common law system.*

Romanian Translation: *Principiul juridic specific dreptului anglo-saxon, distinct de dreptul strict, joacă un rol corectiv în cadrul sistemului de drept comun.*

English ST: *A contract is not valid without consideration.*

Romanian Translation: *Un contract nu este valabil, în dreptul anglo-saxon, în absența unui element esențial constând într-o contraprestație sau un avantaj promis în schimbul asumării unei obligații.*

These examples illustrate the use of **descriptive translation** in EU legal discourse when rendering system-bound concepts originating in common law. In the absence of functional equivalents in Romanian civil law, the translator opts for explanatory formulations that ensure conceptual accuracy, legal certainty, and terminological transparency, in line with EU institutional drafting practices.

Conclusions

EU institutional translators tend to prioritise terminological consistency and neutrality, relying on centralised glossaries (such as the IATE database) and language-specific style guides, for example the handbook *Ghid stilistic de traducere în limba română pentru uzul traducătorilor acquis-ului comunitar (Romanian Style Guide for the Use of Translators of the Acquis Communautaire)*. The translation of legal terms in Community law is a complex field that combines linguistic, legal, and cultural competences. In recent decades, academic contributions have outlined two major directions: a *functionalist approach*, concerned with achieving equivalence of legal effect and the comprehensibility of the translated text, and a *comparative approach*, which treats translation as a process of adaptation between different legal systems. The both directions have generated specific strategies ranging from the search for optimal functional equivalents that avoid false friends and misleading literal translations, preserve the normative force of legal texts, ensure clarity for legal practitioners and institutions in the target culture to the adoption of original terms, all aimed at preserving legal certainty and unity of meaning across all EU languages, which is essential in contracts, legislation, and judicial documents. EU institutional translations tend to avoid footnotes; explanations are introduced solely when required, otherwise the task of translation is left to the legal scholars and courts.

The evolution of Community legal language is explained primarily by extralinguistic factors. The creation of new bodies, as well as the drafting and implementation of new Community policies, principles, and strategies, inevitably leads to the emergence of new concepts and categories and, consequently, of Community neologisms. Borrowings from other languages and/or from other specialised languages form part of Community neonyms. Calque is also used in EU and international law and ensures

terminological consistency across multilingual legal systems, supporting conceptual transparency and facilitating comparability of legal texts.

From a neo-Wüsterian perspective, the body of Community legal texts constitutes the core component of the Community legal system, within which terms acquire their true specialised value. As the Community legal text (including its translated versions) is addressed to the entire Union, it must produce the same legal effects in all Member States.

In translating Community legal texts, it is imperative to take into account the content, form, and quality. The effective integration of these three dimensions is possible only if the translator is well acquainted with Community law and the European Union functioning system. Accurate transfer of the message into the target language is not possible as long as the translator does not know *what* must be said, even if they know well *how* to say it.

The inability to translate stems from obscurity, from lack of knowledge. A translator who wishes to specialise in this field must begin with mastering the domain itself, rather than translating texts through approximate equivalences that ultimately promote pseudo-translation.

Bibliographical references:

Ghid stilistic de traducere în limba română pentru uzul traducătorilor acquis-ului comunitar. Laura Ana-Maria Vrabie (coord.). București: Institutul European din România, 2008. ISBN 978-973-7736-72-7.

Inter-Active Terminology for Europe (IATE). Available: <https://iate.europa.eu> [accessed 2026-09-01].

JOPEK-BOSIACKA, Anna. Comparative law and equivalence of system-bound terms in EU legal translation. *Linguistica Antverpiensia*. 2013, no. 12, pp. 110-130. ISSN 2295-5739.

NEWMARK, Peter. *Approaches to Translation*. New York: Prentice Hall International Ltd, 1981. ISBN 0080246036.

NIDA, Eugene. *Toward a Science of Translating*. Leiden: Brill Academic Publishers, Reprint, Leiden: E. J. Brill, 2003. ISBN-10: 9004132818.

NORD, Christiane. *Translating as a Purposeful Activity: Functionalist Approaches Explained*. Manchester: St. Jerome, 1997. ISBN 13: 978-1900650037.

ŠARČEVIĆ, Susan. *New Approach to Legal Translation*. The Hague: Kluwer Law International, 1997. ISBN 9041104011.

STOICHIȚOIU-ICHIM, Adriana. *Aspecte ale influenței engleze în româna actuală*. București: Editura Universității, 2006. ISBN 973-737-172-0.

VERMEER, Hans. *A Skopos Theory of Translation: Some Arguments for and Against*. Heidelberg: TEXTconTEXT, 1996. ISBN 10: 3927952025.

Primit: 28.01.2026

Acceptat: 20.05.2026

ISTORIE A LIMBII ȘI ONOMASTICĂ

[https://doi.org/10.52505/1857-4300.2026.1\(326\).04](https://doi.org/10.52505/1857-4300.2026.1(326).04)
CZU: 811.135.1'0

O versiune prescurtată a *Vieții cuvioșilor părinți Varlaam și Iosaf de la Indiia* (2) Text. Partea 1

Galaction VEREBCEANU

Doctor în filologie, conferențiar cercetător
E-mail: galaction.verebceanu@sti.usm.md
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0725-4893>
Universitatea de Stat din Moldova
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”

An Abridged Version of *Viața cuvioșilor părinți Varlaam și Iosaf de la Indiia* (2) Text. Part 1

Abstract

The scientific edition of the popular novel about the life of Saints Barlaam and Joasaph contains the first part of the text transcribed from the Cyrillic script into Romanian, included between pages 196^r and 105^v of the Romanian manuscript with no. 1487 and preserved at the National Museum of Romanian Literature in Chisinau. The actual text of the Chisinau copy is preceded by a *Note on the edition*, in which, following a brief characterisation of the previous publications made in 2006 and 2007, the solutions adopted for the transcription of words that require additional explanations regarding the interpretation of phonetic values are described, as well as other aspects related to the editing of monuments in the Old Romanian language. The edition also includes a critical apparatus in which the mistakes and changes of the copyist, the unusual spellings or those that lend themselves to several interpretations, as well as the particular reproductions existing in previous printings have been included.

Keywords: alphabet, Romanian language, manuscript, popular novel, letter, text, phonetic value.

Rezumat

Ediția științifică a romanului popular despre viața sfinților Varlaam și Iosaf conține prima parte a textului transcris din grafia chirilică în limba română, inclus între filele 196^r și 105^v ale manuscrisului românesc cu nr. 1487 și păstrat la Muzeul Național al Literaturii Române din Chișinău. Textul propriu-zis al copiei chișinăuiene este precedat de *Notă asupra ediției*, în care, după o scurtă caracterizare a publicărilor precedente realizate în 2006 și 2007, sunt descrise soluțiile adoptate la transcrierea slovelor care necesită explicații suplimentare la interpretarea valorilor fonetice, ca și alte aspecte ce țin

de editarea monumentelor de limbă română veche. Ediția mai cuprinde un aparat critic în care au fost incluse greșelile și modificările copistului, graficile neobișnuite sau cele care se pretează la mai multe interpretări, precum și reproducerile particulare existente în tipărirea anterioare.

Cuvinte-cheie: alfabet, limba română, manuscris, roman popular, slovă, text, valoare fonetică.

Notă asupra ediției. Textul romanului popular hagiografic în versiune prescurtată, intitulat *Viața cuvioșilor părinți Varlaam și Iosaf de la Indiia* (în continuare *Varlaam și Iosaf*), este cuprins între filele 196^r și 218^r ale manuscrisului românesc cu nr. 1487 și păstrat la Muzeul Național al Literaturii Române din Chișinău. Textul scrierii s-a bucurat de câteva editări, toate realizate de cercetătorii Institutului de Filologie al AȘM, astăzi Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM¹.

Ediția critică a scrierii despre viața lui Varlaam și Iosaf urmărește un scop bine stabilit: a pune la dispoziția specialiștilor filologi și a tuturor celor interesați de vechiul nostru scris românesc textul lucrării, revăzut sub raportul transcrieri și interpretări particulare, constatate în ultimele două editări².

La fel ca alte ediții științifice vizând publicarea vechilor noastre monumente de limbă română, în reproducerea textului chirilic am folosit metoda transcrierii interpretative, ce are ca țintă stabilirea echivalenței dintre slovele chirilice și literele latine, urmărind, de asemenea, restabilirea limbii textului. În comentarea valorii slovelor ne-am bazat pe studiile de dialectologie istorică și pe cercetările consacrate

¹ Prima tipărire a scrierii despre viața sfinților Varlaam și Iosaf a apărut în 1989, la Chișinău, și se datorează criticului și istoricului literar Lazăr Ciobanu (Vezi Ciobanu 1989, pp. 276-318), cu mențiunea că textul manuscrisului a fost transcris cu alfabet rusesc și că nu conține date care să indice după ce copie a fost făcută transcripția. Însă o comparație a textului tipărit cu textul manuscrisului despre care discutăm confirmă o asemănare perfectă. Următoarele publicări ale textului *Varlaam și Iosaf* au fost realizate de criticul și istoricul literar Pavel Balmuș: a doua editată în 2006 la București, textul propriu-zis fiind precedat de un *Studiu introductiv*, ce cuprinde o scurtă descriere filologică a manuscrisului (Vezi Balmuș 2006, pp. 83-126), iar a treia editare a avut loc în 2007 la Chișinău (Vezi Balmuș 2007, pp. 298-346), cu semnalarea că textul reia, în întregime, versiunea bucureșteană. Ce trebuie însă menționat este faptul că titlul manuscrisului diferă întrucâtva de cel al ediției din 2006 și, implicit, de titlul original al copiei chișinăuene, *cuvioșilor* devenind *preacuvioșilor*: *Viața preacuvioșilor părinți Varlaam și Iosaf de la Indiia* (Vezi Verebceanu 2025, p. 104.)

² Din rândul acestora, consemnăm, de exemplu: *literarizări*: *acea* în loc de *acția*, *dascălului* în loc de *dascalului*, *deschis* în loc de *deșchis*, *dintre* în loc de *dintru*, *dumnezeirea* în loc de *dumnezăirea*, *frate<le> nostru* în loc de *frate-nostru*, *frumoase* în loc de *frumoasă*, *iar* în loc de *iară*, *împotrivă* în loc de *împrotivă*, *intrat* în loc de *întrât*, *maestrii* în loc de *măiestri*, *măcar* în loc de *macar* etc., *substitui* de cuvinte: *avându-l* în loc de *învățându-l*, *a venit* în loc de *Avenir*, *unde* în loc de *oriunde* etc. Vezi, în aparatul critic al ediției, și omiterile de litere sau de cuvinte, adăugările de cuvinte inexistente în manuscris etc.

grafiei scrisului vechi românesc. Din această perspectivă, au fost păstrate oscilațiile ce reflectă uzul lingvistic al textului, grafiile fără acoperire fonetică fiind respinse. Menținând formele și termenii regionali, învechiți și/sau populari, am avut în vedere faptul că folosirea transcrierii interpretative presupune adaptarea grafiei chirilice la normele ortografice actuale, de care am ținut cont ori de câte ori a fost posibil.

În continuare, prezentăm soluțiile adoptate la transcrierea slovelor care necesită explicații suplimentare în interpretarea valorilor fonetice.

ε inițială absolută sau inițială de silabă a fost echivalată prin *e* în formele pronumelui personal: **εУ** = *eu*, **εЛ** = *el*, **εИ** = *ei* și în cele ale verbului *a fi*: **εСМЕ** = *este*, **εРА** = *era*, conform prevederilor ortografice actuale. La fel a fost interpretat **ε** și în cazul cuvintelor comune de origine străină: **ε-ѠѠПѢСКЪ** = *etiopească*, **персеѡий** = *persești*. Aceeași slovă marchează însă preiotarea la început de cuvânt sau de silabă, redând diftongul *ie*: **сѢ εС** = să *ies*, **мѢεспри** = *măiestri*, **воεск** = *voiesc*, și în această situație urmând indicațiile ortografiei de astăzi.

Ѣ, în poziție medială și finală, precedată de consoană, a fost echivalată prin *ea*: **диминѢцѢ** = *dimineață*, **пѢрѢскѢ** = *trupească*, **нименѢ** = *nimenea*. Stabilirea valorii fonetice a slovei în poziție „moale”, deci urmată în silaba următoare de *e* sau *i*, este însă mai greu de determinat, întrucât **Ѣ** putea fi echivalată, teoretic, fie prin diftongul *ea*, fie prin *e* deschis (*é*), fie chiar prin *e*. Dintre aceste trei posibilități, am optat pentru a doua și a treia variantă, ținând seama de faptul că textul editat a fost copiat într-o perioadă apropiată de epoca modernă a limbii române, aproximativ spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, când grafia chirilică era, de regulă, dependentă de tradiția ortografică. Prin urmare, **Ѣ** din grafiile de tipul **сѢѢле** a fost transcrisă prin *é*: *stéle*, iar **Ѣ** din exemplele **сѢ се ѠѢѢце**, **ачѢспѢ (порѢнчѢ)** a fost echivalată cu *e*: *să se învețe*, *aceste (porunci)*.

Ѡ și **ѡ** au fost echivalate prin *ia* la inițială de cuvânt: **ѡ** (vb.) = *ia*, **ѠрѢ** = *iară*, **сѢ ѡсѢ** = *să iasă*, **ѠсМЕ** = *iaste*, **ѠпѢ** = *iată* și la început de silabă: **сѢ пѢинѢскѢ** = *să tănuiască*, **сѢ грѢѡскѢ** = *să grăiască*, **дѢрѢѡце** = *dăruiaște*, **воѡце** = *voiaște*, cu excepția formelor pronominale: **Ѡ** = *ea*, **ѡ** = *ea*, **Ѡле** = *eale*.

Sucesiunile **Ѡѡ** și **ѡѡ** au fost păstrate și redată prin *iia* și *iiu*: **ѡѢѡ** = *abiia*, **ѠпѢрѢѡѡ** = *împărăția*, **прѡрѡѡѠ** = *prorocia*, **ѡѢѡѢ** = *viață*, **ѢѡѡѢ** = *fiiului*. Evitând însă uniformizarea textului, seria **Ѣѡ** a fost reprodușă prin *ia*: **пѢѡѢѡ** = *piatra*, **ѡѢѡѢ** = *viață*.

Forma de plural a substantivelor masculine ortografiate cu **и** a fost transcrisă prin *i<i>*: **ѢѢи** = *fii<i>* (*împărătești*), **мѢεспри** = (*toți*) *măiestri<i>*, **мѢрѢи** = *Mării<i>* (*Tale*).

ѡ și **ѡ** au fost echivalate prin *o*: **ѡѢ сокопѢт** = *au socotit*, **ѡчѢѡѢѡ** = *acelora*. În exemple ca **ѡѡѡѡ** = *doao* posibilul element semivocalic *u* nu a fost notat.

Ÿ în poziție finală, întrebuintată sporadic și nesigur³, a fost menținută, în această situație slova nemarcând, credem, valoare fonetică, ci fiind un semn pur ortografic. De exemplu: **БОПЕЗŸ** = *botezu*; cf. însă **БОПЕЗ** = *botez*.

Ъ și Ж, corespunzând sunetelor *ă* și *î(â)* din limba de azi, au fost interpretate ca *ă* și *î(â)*. Slovele au o distribuție specializată, în sensul că Ъ apare pentru redarea lui *ă*, iar Ж pentru marcarea sunetului *î(â)*. De exemplu: **АŸ ФЛЪМЖНЗИТ** = *au flămânzit*, **САŸ СПЪИМЖНПАТ** = *s-au spăimântat*.

Ь este notată în poziție finală și are valoare zero, nefiind transcrisă în niciun fel: **ХРИСПОСЬ** = *Hristos*, **ИОСАФЬ** = *Iosaf*.

І a fost transcrisă prin *îm*: **ІПЪРЪПЕЦИЙ** = *împărătești*, **ІПРЕЖНЪ** = *împreună*; *în*: **ІСЪ** = *însă*, **ІЦЪЛЕПТ** = *înțălept* și *î*: **ІЛ** = *îl*, **ІШИ** = *își*.

Г și К înainte de Е și И, raportându-ne la regulile ortografice ale limbii române actuale, au fost redată prin *gh*, *ch*: **УНГЮ** = *unghiu*, **ОКИ** = *ochi*, iar Ч și Ц, în aceeași poziție, au fost reproduse prin *ce*, *ci* și *ge*, *gi*: **АЧЕЛ** = *acel*, **ЧЕПИ** = *ceti*, **ЦЕНЪНИ** = *genunchi*, **ОУРЦІЕ** = *urgie*.

Slovele suprascrise au fost coborâte în rând, fără vreo mențiune specială: **ПЪСНИЧЙ** = *pusnici*. Excepție fac cuvintele terminate în consoane suprascrise, după care ar putea urma, în mod obișnuit, un Ъ cu valoarea *ă* sau un И asilabic. În această situație slovele scrise deasupra rândului au fost culese cursiv: **ДАР** = *dar*, **ДЕГРАВ** = *degrab*, **ПОРЪНЪЦЕМ** = *poruncēște-m*, **СИНЕШ** = *sineș*.

Semnele diacritice proprii scrierii chirilice (accente, spirite etc.) nu au fost reproduse, slovelor cu valoare cifrică le corespund în transcriere cifre arabe, iar punctuația manuscrisului, lipsită de consecvență și având valoare arbitrară, este cea modernă.

Abrevierile, surmontate de titlă și denumind divinitatea și întemeietorul creștinismului, au fost întregite: **ДЪМНЕЗЕŸ** = *Dumnezeu*, **ИНСЬ ХЪС** = *Iisus Hristos*, **СФЪНПЪЛ ДЪХЪ** = *Sfântul Duh*.

Între paranteze unghiulare (⟨ ⟩) au fost trecute slovele și omisiunile copistului, iar între paranteze pătrate (□) au fost date segmentele de cuvinte, cuvintele și porțiunile de text ilizibile, restabilite după sens sau prin comparare cu textele copiilor consultate⁴.

Numărul fiecărei file este marcat în text, finalul filelor recto (r) fiind redat cu o bară oblică (/), iar acela al filelor verso (v) cu două bare oblice (//).

³ În tipărirea textului *Varlaam și Iosaf* din 2006 și 2007 exemplele cu *u* final par a fi cu mult mai numeroase, cauza constând în faptul că *iericului* i-a fost atribuită valoarea *u*. În realitate însă acest semn diacritic, notat în textele vechi și sub formă de apostrof (Vezi Teodorescu, Gheție 1977, p. 77), nu are calitate fonetică, ci separă, în manuscrisul cercetat, două cuvinte: primul terminat în consoană și al doilea începând cu o consoană, cum apare în unul din multele exemple: **ІЦЪЛЕПТЪ ШИ** = *înțălept și*, transcris însă greșit *înțăleptu și*.

⁴ Așa cum începutul și sfârșitul textului (ff. 196^v și 218^v) au fost puternic deteriorate de pe urma umezelii, cerneala prelingându-se asupra rândurilor scrise și formând pete ilizibile (vezi Verebceanu 2025, p. 103), am recurs la textele copiilor consultate, restabilind cuvintele și pasajele de text indescifrabile.

În aparatul critic au fost incluse greșelile și modificările copistului, grafiile neobișnuite sau cele care se pretează la mai multe interpretări, precum și comentariile specifice existente în edițiile din 2006 și 2007, cu trimitere la paginile respective ale volumelor tipărite.

O ultimă precizare se referă la alineatele textului, pe care copistul le-a evidențiat marcând majuscula cu cerneală roșie. Am păstrat această divizare a copiei, reliefând cu aldin cuvântul ce deschide alineatul.

Referințe bibliografice:

Studii și izvoare

BALMUȘ, Pavel. O variantă basarabeană a „Vieții cuvioșilor părinți Varlaam și Iosaf”. Ediție și studiu introductiv de Pavel Balmuș. În: *Texte uitate – texte regăsite*. Vol. 6. București: Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2006, pp. 85-126. ISBN(10) 973-1744-16-9.

BALMUȘ, Pavel. Viața preacuvioșilor părinți Varlaam și Iosaf de la Indii. În: *Ipostaze ale literaturii române vechi și premoderne*. (Secolele XVI-XVIII). Studii, cercetări și texte. Alcătuire: Vlad Chiriac. Coordonare și îngrijire a textelor: Pavel Balmuș, Svetlana Korolevski. Chișinău: Tipografia „Elan Poligraf”, 2007, pp. 298-346. ISBN 978-9975-9729-6-3.

Ciobanu = ЧОБАНУ, Лазэр. *Кэрциле популяре ын Молдова*. Кишинэу: Литература артистикэ, 1989, pp. 276-318.

TEODORESCU, Mirela și GHEȚIE, Ion. Manuscrisul de la Ieud. Text stabilit, studiu filologic, studiu de limbă și indice de ~. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1977.

VEREBCEANU, Galaction. O versiune prescurtată a *Vieții cuvioșilor părinți Varlaam și Iosaf de la Indii*. (1) Considerații filologice. *Philologia*. 2025, nr. 1, pp. 98-107. ISSN 1857-4300.

Manuscris românesc Muzeul Național al Literaturii Române din Chișinău 1487 = ms. MNLRC 1487.

Manuscris românesc Biblioteca Academiei Române 63 = ms. BAR 63.

Manuscris românesc Biblioteca Academiei Române 3186 = ms. BAR 3186.

Manuscris românesc Mănăstirea Putna 79 = ms. MP 79.

Text. Partea 1

196^r *Viața cuvioșilor părinți Varlaam⁵ și Iosaf de la Indii*

Iaste la răsărit o țară foarte mare ce să chiamă Indii, cu norod mult și îndestulată cu tot féliul de bogăție și de roduri mai mult decât alte țări, încungiurată cu mări și noianuri; și să apropie p[ăm]ântul acela de hotarale persești⁶. Acea țară au fost luminată oarecând prin Sfântul Apostol Thoma, ci nu lăsasă până / **196v** [au sfâr]șit păgânătatea idolească, că mulți, fiind împietriți (cu ini[ma])⁷, nu pri]imisă învățatura

⁵ Scris inițial: **Вррлаам**, apoi peste primul **р** s-a scris **а**.

⁶ Scris inițial: **персѣцѣй**, apoi peste **ѣ** s-a scris **е**.

⁷ Parantezele rotunde aparțin, aici și în continuare, copistului.

cea mântuitoare și să ținea de înșă[lăciunea⁸ ido]lească. Iară după vréme au crescut păgânătatea mai mult [ca spinei]⁹ și au înădușit pre sãmânța cea bună a bunii cre[dinți, cât s-au făcut mai]¹⁰ mult norod păgânesc decât creștinesc.

Întru [acea țară era un împărat]¹¹ oarecarele, cu numele Avenir, [cu putere și cu bogăție mare]¹² și slăvit, iară cu sărăciia cea sufle[tească fi]ind [sărac]¹³, pent[ru] că era păgân și slujii draci[lor, iară nu lui]¹⁴ Dumnezeu, să închina idolilor celor fără de suflet, [iar mai ales că gonea]¹⁵ prea mult pre Biserica lui Hristos, iară mai vârtos pre în[vățăt]torii cei beséricești, pre preoți și pre călugări, căci unii din boiarii lui, crezind în Hristos și cunoscând deșărtăciunea [l]umii aceștiia, au lăsat toate și s-au făcut călugări. Pentru ca[re] pricină de mare urgie s-au umplut împăratul acela și pre [mu]lți călugări prinzindu-i, i-au omorât. Și au poruncit pretu[tinde]nea să silească pre creștini ca să se închine idolilor. Și [au t]rimis prin toate laturile care era supt stăpânirea [lu]i scrisorile sale cătră domni și stăpân<i>tori ca, cu munci și cu féliuri de morți, să-i piarză pre toți cei ce cred întru Hristos și nu vor să se închine idolilor. Drept acéea, mulți din credincioși să clătea cu gândurile. Și unii, neputând să rabde muncile, cădea din credință, iară alții sânguri să da pre sine la munci și, pătîmind tare pentru Domnul Său, își puneau sufletele sale pentru Dânsul. Iară cei mai mulți, tăinuindu-și credința sa cea bună, pentru frica slujii Domnului întru ascuns, păzind poruncile Lui céle sfinte. Alții fugea prin pustii, iară mai vârtos călugării, ascunzindu-să prin munți și prin pustie, viețuia cu Dumnezeu.

Întru **acea vréme**, s-au născut împăratului un fiu și au [fos]t numit numele lui Iosaf. Și era pruncul foarte frumos, a căruia // **197^r** frumseața¹⁶ cea trupească, cea fără de măsură mai înainte, însemna¹⁷ pre frumseața cea mare a sufletului¹⁸ carea vrea să fie (mai pre urmă). Și, adunând împăratul pre mulți vrăjitori și cétitori de stéle, i-au întrebat pre dânșii ce va fi pruncul cel ce s-au născut când va veni în vârstă. Iară ei, mult socotind, au zis că va fi mai mare decât toți împărații carii au fost mai înainte. Însă unul dintru¹⁹ acii²⁰ cétitori de stéle, carele era mai înțălept, au zis cătră împăratul (nu din cétirea stélelor, ci precum Valaam odinioară din descoperirea lui Dumnezeu):

⁸ Cuvânt restabilit după ms. BAR 63, f. 65^r.

⁹ Îmbinare restabilită după ms. BAR 63, f. 65^r.

¹⁰ Pasaj restabilit după ms. BAR 3186, f. 1^v.

¹¹ Pasaj restabilit după ms. MP 79, f. 161^r.

¹² Pasaj restabilit după ms. MP 79, f. 161^r.

¹³ Cuvânt restabilit după ms. BAR 63, f. 65^r.

¹⁴ Pasaj restabilit după ms. BAR 63, f. 65^r.

¹⁵ Pasaj restabilit după ms. MP 79, f. 161^r.

¹⁶ Cf. Balmuș 2006, p. 92; Balmuș 2007, p. 305: *frumuseața*.

¹⁷ Cf. Balmuș 2006, p. 92; Balmuș 2007, p. 305: *îndemna*.

¹⁸ Cf. Balmuș 2006, p. 92; Balmuș 2007, p. 305: *urmează lui*, neexistent în manuscris.

¹⁹ Cf. Balmuș 2006, p. 92; Balmuș 2007, p. 305: *dintre*.

²⁰ Cf. Balmuș 2006, p. 92; Balmuș 2007, p. 305: *acei*.

„Vâr<s>ta pruncului ce s-au născut nu²¹ va fi întru împărăția ta, ci întru alta mai bună și fără de asămănare mai mare. Și mi să pare că și goană va lua de la tine pentru credința creștinească și mă nădăjduiesc că nu va minți această prorocie a mea”. Iară împăratul, auzind cum că fiul lui va să fie creștin, s-au mâhnit foarte și gândiia ce va face, ca doar nu s-ar împlini o prorocie ca acéea! Și au socotit așa: au zidit un palat deosăbi prea frumos, carele avea mulțime de casă luminate (și împodobite) pentru ca acolo să fie hrănit Iosaf.

Unde începând a crește și întru înțălégere²² a veni, au pus pre lângă dânsul tatăl său păzitori și slugi tineri la vârstă și frumoș la chip și le-au poruncit lor ca să nu lasă pre nimenea să între la dânsul ca să nu vază pre nimenea²³ afară decât numai pre dânsii. Și²⁴ încă le-au poruncit lor ca să nu-i arate lui nimic din céle ce să fac de scârbă întru această viață: nici să-i pomenească de moarte, nici de bătrâneță, nici de boală, nici altceva dintru unile ca acélea care ar fi putut să-i taie vesăliia lui, ci toate cele frumoasă și veselitoare să puie înaintea lui, pentru ca totdeauna cu de acélea să se îndulcească și să se sature mintea lui, ca să nu poată gândi cele ce vor să fie. Și au poroncit ca nimenea să nu îndrăznească să-i grăiască lui vreun cuvânt pentru Hristos, pentru ca niciodată să nu auză de numele lui Hristos, că pre Acela mai mult decât pre toate să sârguia a-L ascunde de dânsul, / **197**^v temându-să²⁵ să nu să plinească prorocia cetitoriului de stéle. Deaca să întâmpla să se bolnăvească vreunul din cei²⁶ ce îi slujia lui, îndată porunca de-l²⁷ scotea de la dânsul pre unul ca acela, iară în locul aceluia da pre alt tânăr, așijderea frumos la chip, ca nimic de scârbă să nu vază ochii coconului.

Și, înștiințându-să cum că în pământul lui să află încă²⁸ oarecarii din călugări rămași, a căroră nici urma²⁹ socotea că nu va fi, s-au umplut de multă mânie și au trimis degrab³⁰ propoveduitori prin toate cetățile și laturile, poruncind³¹ ca după trii zile nimenea din rânduiala călugărească să nu să afle întru împărăția lui. Iară de să vor afla vreunii după acéle trei zile numite, pre acia³² cu foc și cu sabie să-i omoară, că „acia (zice) învață pre oameni ca să cinstească pre Cel răstignit ca pre Un Dumnezeu”.

²¹ Scris deasupra rândului.

²² Cf. Balmuș 2006, p. 92; Balmuș 2007, p. 305: *înțelegere*.

²³ Scris inițial: **ннмѣнѣ**, apoi primul **ѣ** a fost corectat în **ѣ**.

²⁴ Scris deasupra rândului.

²⁵ Cf. Balmuș 2006, p. 92; Balmuș 2007, p. 305: *temându-se*.

²⁶ **ѣ** scris deasupra rândului.

²⁷ Cf. Balmuș 2006, p. 92; Balmuș 2007, p. 305: *de îl*.

²⁸ Cf. Balmuș 2006, p. 93; Balmuș 2007, p. 306: *încă omis*.

²⁹ Cf. Balmuș 2006, p. 93; Balmuș 2007, p. 306: *urmă*.

³⁰ Cf. Balmuș 2006, p. 93; Balmuș 2007, p. 306: *de grabu*.

³¹ Cf. Balmuș 2006, p. 93; Balmuș 2007, p. 306: *poroncindu*.

³² Cf. Balmuș 2006, p. 93; Balmuș 2007, p. 306: *acea*.

Deci, petrecând fiul împăratului întru acéle palaturi ce era făcute pentru dânsul, neieșind de acolo nicăirea, au ajuns în vâr<s>tă de copil și au deprins toată învățătura etiopească și persească; și era înțălept³³ și cu minte și cu toate obicéiurile cele bune înfrumsătat. Deci au început a cugeta întru sine pentru ce au poruncit tatăl său ca să fie el păzit întru acea închisoare și cu totul să nu aibă voie a ieși de acolo. Și au întrebat de acéa³⁴ pre unul din cei ce era pre lângă dânsul, iară acela, văzind pre cocon cum că are înțălégere desăvârșit<ă> și foarte bună, i-au spus lui toate pre amăruntul ce au prorocit un cetitoriu de stéle pentru dânsul când s-au născut și cum au rădicat tatăl său goană asupra creștinilor, iară mai vârtos asupra călugărilor și pre mulți au omorât, iară pre ciialalți i-au izgonit din pământul său, temându-să ca „să nu fii (zice) și tu creștin”. Acéstea auzind fiul împăratului, au tăcut și toate graiurile acelu tână, ascunzindu-le în inima sa, le socotea. Iară împăratul, tatăl său, adesăori îl cerceta pre el, că cu dragoste prea multă îl iubii pre dânsul. Iară întru una din zile au zis Iosaf // **198^r** cătră tatăl său:

– Voiescu³⁵, părintele <mieu>, ca să știu oareșice de la tine, de care totdeauna am scârbă și mânăciune.

Iară pre tatăl său, durându-l inima de acéste cuvinte, au zis:

– Spune-mi, fiule preaiubite, care iaste scârba céea ce te cuprinde pre tine și în degrabă mă voiu sângui a o întoarce pre ea întru bucurie.

Iară fiul său au zis:

– Ce iaste pricina închiderii méle aicea, că mă păzești înlăuntru acestor ziduri și porți și m-ai făcut cu totul să nu ies de aicea și să nu văz nimica?

Iară tatăl său au zis:

– Nu voiesc, fiule, ca să vezi ceva din céle³⁶ ce ar fi putut a scârbi pre inima ta și a lua vesăliia ta, pentru că îți poftesc³⁷ ție ca să-ți viețuiești³⁸ toată viața întru dulcetu neîncetate și întru tot felii de bucurie și în veselie.

Iară fiul au zis cătră tatăl³⁹ său:

– Să știi bine, tată⁴⁰, cum că această închisoare nu-mi aduce mie bu<cu>rie și vesălie, ci îmi face atâta scârbă și necaz, cât și sângură mâncarea și băutura nu mi să arată dulci, ci amară, pentru că poftesc ca să văzu toate cele ce sânt afară de acéste porți. Deci, deaca nu voiești să mă topesc de scârbă, apoi poruncéște-m mie ca să ies oriunde⁴¹ voiu voi și să-mi îndulcesc sufletul mieu cu vedérea acelora pre care nu le-am văzut până acum.

³³ Cf. Balmuș 2006, p. 93; Balmuș 2007, p. 306: *ințăleptu*.

³⁴ **а** scris deasupra rândului.

³⁵ Scris inițial: **воеспъ**, apoi peste **пъ** s-a scris **кѣ**.

³⁶ Scris inițial: **челе**, apoi peste primul **е** s-a scris **ѣ**.

³⁷ Cf. Balmuș 2006, p. 93; Balmuș 2007, p. 307: *poftiiu*.

³⁸ Scris: **вѣцѣщѣ**.

³⁹ Scris: **пааппъ**.

⁴⁰ Scris: **пааппъ**.

⁴¹ Cf. Balmuș 2006, p. 94; Balmuș 2007, p. 307: *unde*.

Iară împăratul, auzind acéstea, s-au mâhnit și cugeta că, deaca îl va opri pre el ca să nu iasă, mai de mare necaz și mâhnire îl va umplea pre el. Și au zis cătră fiul său:

– Să fie, fiule, după pofta ta.

Și îndată au poruncit să aducă caii⁴² cei⁴³ mai aleși și toate cele ce să cuvin cinstii împărătești să le gătească și să iasă el neoprit oriunde va vrea. Și au poruncit celor ce era împreună cu dânsul ca nimic mârșav sau de scârbă să nu lasă întru întimpinarea lui, ci toate cele bune și frumoasă care veselesc ochii și inima, acélea să-i arate lui. Și încă au poruncit ca să tocmească, pre unde vra să iasă⁴⁴, danțuri cu cântece și de tot neamul de organe musicești să meargă înaintea lui și féliuri de privealiști, ca⁴⁵ cu acélea să se îndulcească mintea lui. / 198^v

Cu acel féliu de cinste și mângăiare, ieșind adesăori fiul împăratului întru una din zile, uitându-să slugile lui, au văzut doi bărbați, dintru carii unul era lepros, iară altul orb. Și au întrebat pre cei ce era împreună cu dânsul:

– Cine sânt acia și pentru ce sânt într-acest féliu?

Iară ei, neputând să mai tănuiască acea neputință omenească, au zis:

– Acéstea sânt patimi omenești, care din lucruri stricăcioasă și din așăzarea cea rea a trupului s-au obicinuit a să întâmpla oamenilor.

Iosaf au zis:

– Dar tuturor oamenilor să întâmplă acéstea?

Iară ei au zis:

– Nu tuturor, ci numai celora ce li să întoarce sănătatea din prisosirea umezélélor celor réle.

Și iară au întrebat Iosaf, zicând:

– Dar deaca nu s-au⁴⁶ obicinuit a să întâmpla acéstea tuturor oamenilor, ci numai unora, apoi știu dar acéia pre carii au a-i ajunge acéste rele sau îndată, de năprasnă, fără de știre vin asupra omului?

Iară ei au zis:

– Cine din oameni poate să știe céle ce vor să fie?!

Și au încetat Iosaf de a mai întreba. Și să întrista cu inima de lucrul ce văzusă neobicinuit și s-au⁴⁷ schimbat chipul féții lui. Și nu după multe zile, iarăși mergând pre cale, au întimpinat⁴⁸ pre un om foarte bătrân, cu fața zbârcită⁴⁹ și cu pulpele slăbănogite, gârbov și cu totul încărunțit⁵⁰ și cu dinții căzuți, carele grăia cu zăbavă.

⁴² Scris: **каий**.

⁴³ Scris: **чей**.

⁴⁴ Scris inițial: **ѡръ**, apoi peste **р** s-a scris **с**.

⁴⁵ Scris inițial: **ша**, apoi peste **ш** s-a scris **к**.

⁴⁶ **Ѹ** scris deasupra rândului.

⁴⁷ Cf. Balmuș 2006, p. 95; Balmuș 2007, p. 308: *ș-au*.

⁴⁸ Cf. Balmuș 2006, p. 95; Balmuș 2007, p. 308: *întâmpinat*.

⁴⁹ Scris: **звжчирчиптъ**.

⁵⁰ Scris: **ѡкърънпцип**.

– Ț-am spus ție mai înainte cum că tatăl tău pre acii pusnici înțelepți carii totdeauna cugeta de unile ca acestea pre unii i-au omorât, iară pre alții cu mânia i-au izgonit. Și acum nu știu pre nimenea dintru unii ca acii în hotarale acestea.

Iară el, umplându-să de multă scârbă de aceasta, să rănea cumplit cu sufletul și viețuia întru scârbă neîncetat. Pentru aceea toate cele dulci și frumoasă ale aceștii lumi era înaintea / 199^v ochilor lui ca niște necurății⁵⁵ și urăciune. Iară Dumnezeu, Cel Ce voiaște ca să se mântuiască toți și să vie întru cunoștința adevărului după obiceiul Său cel iubitoriu de oameni și cu mila Sa, au povățuit și pre acest cocon⁵⁶ la calea cea dreaptă întru acest chip.

Era întru acea vreme oarecarele călugăr înțelept și desăvârșit întru fapte bune, cu numele Varlaam, cu treapta preot, viețuind în Pustiia Senarid. Acela, fiind povățuit⁵⁷ de oarecare descoperire dumnezeiască, s-au înștiințat de cele pentru fiul împăratului și, ieșind din pustie, ș-au schimbat hainele sale și s-au prefăcut pre sine în chip de neguțitoriu. Și, întră<n>d întru o corabie, s-a dus la împărăția Indiei. Și, înotând la cetatea unde avea fiul împăratului palaturi, au petrecut acolo zile multe⁵⁸. Și au ispitit cu de-adinsul cele pentru dânsul și cine sânt cei mai de aproape lui. Și înștii<n>țindu-să pentru păzitoriul cel mai sus pomenit cum că iaste mai aproape decât⁵⁹ toți fiului împăratului, s-au apropiat cătră dânsul deosăbi și au zis:

– Voiesc să știi, domnul⁶⁰ mieu, cum că eu sânt neguțitoriu și am venit dintru o țară departe și iaste la mine o piatră scumpă cării asemenea niciodată nicăirea⁶¹ nu s-au aflat și nimăru până acum nu o am arătat pre ea, iară⁶² ție îți spui acum pentru dânsa, că te văz pre tine bărbat înțelept și priceput. Du-mă, dară, pre mine cătră fiul împăratului și voiu da lui această piatră, al căruia prețu nimenea nu poate să-l prețuiască, pentru că fără de asămănare covârșăște pre toate lucrurile cele bune și de mult preț, căci că orbilor⁶³ le dă vedere, surzilor auzire, muților grăire, celor neputincioși sănătate⁶⁴ și pre draci îi izgonește din oameni; cătră aceasta și pre cei fără de minte foarte îi înțelepțește și toate cele bune și poftite le dăruiaște celuia ce o câștigă // 200^r pre dânsa.

Iară păzitoriul au zis cătră dânsul:

– Te văzu pre tine om bătrân, iară graiurile tale te arată pre tine că te lauzi fără de măsură. Căci că și eu câte pietri scumpe și mărgăritare de mult prețu am văzut și

⁵⁵ Scris inițial: **некѹръцѣ**, apoi **ѣ** final a fost modificat în **ѣ**.

⁵⁶ Scris inițial: **кѹконь**, apoi **ѹ** a fost modificat în **ѣ**.

⁵⁷ Scris inițial: **вовѣцѣип**, apoi primul **в** a fost corectat în **п**.

⁵⁸ Cf. Balmuș 2006, p. 96; Balmuș 2007, p. 310: *multe* omis.

⁵⁹ Cf. Balmuș 2006, p. 96; Balmuș 2007, p. 310: *de cât*.

⁶⁰ **о** scris deasupra rândului.

⁶¹ Scris inițial: **никѣри**, apoi **и** final corectat în **ѣ**.

⁶² Cf. Balmuș 2006, p. 97; Balmuș 2007, p. 310: *iar*.

⁶³ Scris: **орвимор**.

⁶⁴ Scris: **синѣтапѣ**.

la sine-m le-am avut, iară piatră să aibă acest féliu de puteri, precum ai zis⁶⁵ tu, nici am văzut, nici am auzit. Însă arată-o mie pre dânsa și deaca va fi după cum spusăși, degrabă te⁶⁶ voi duce la fiul împăratului și cinsti⁶⁷ te vei învrednici de la dânsul și plată vei lua.

Iară Varlaam au zis:

– Bine ai zis că n-ai văzut, nici ai auzit nicăirea de o piatră ca aceasta, însă crede cuvintelor méle⁶⁸ că o am pre ea și nu mă laud, nici mințu la bătrânețele mele, ci adevărul grăiesc. Iară aceasta că ai cerut ca să o vezi pre ea, ascultă cuvântul meu: piatra mea iaste de mult prețu, împreună cu lucrările și cu puterile⁶⁹ cele mai înainte zisă, cătră acélea are și această putere că nu poate îndată să o vază pre ea acela carele nu-și are ochii sănătoși și trupul curat și cu totul nespurcat, pentru că, deaca vreunul ca acesta va căuta îndată spre această piatră cinstită, apoi și vederea ochilor își pierde și mintea. Și eu, știind meșterșugul doftoriei, văzu cum că nu sint ochii tăi sănătoși și mă tem a-ți arăta ție piatra⁷⁰ mea, ca să nu fiu pricină orbirii tale. Iară pentru fiul împăratului am auzit cum că are viață curată și ochi sănătoși și văd luminat. Pentru aceasta, lui voiesc a-i arăta această comoară, iară tu nu fii nepurtătoriu de grijă de aceasta, ca să nu lipsăști pre domnul tău de o neșuitorie ca aceasta.

Iară el au zis cătră bătrânul:

– Deaca sint acéstea așa, nu-m arăta dar mie piatra, pentru că cu multe necurății m-am spurcat și vederea nu o am sănătoasă precum ai zis, iară eu cred cuvintelor tale și nu mă voi lenevi a⁷¹ spune domnului meu.

Și, întră<n>d în palat, tânărul acela au spus lui Iosaf toate pre amăruntul. Iară el, auzind de la păzitoriu acéle cuvinte, au simțit în inima / 200^v sa oarecare bucurie și veselie duhovnicească și au poruncit să bage degrab înlăuntru pre un neșuitoriu ca acela.

Și au intrat Varlaam cătră feciorul împăratului și s-au închinat lui și l-au urat pre el cu cuvinte înțălélpte și dulci. Iară fiul împăratului i-au poruncit lui să șază. Și ieșind paznicul afară, au zis Iosaf cătră bătrânul:

– Arată-mi piatra cea de mult prețu de care mari oarecare și minunate ai grăit paznicului meu.

Iară Varlaam au început a întinde cătră dânsul vorba sa așa:

– Toate céle spusă de mine ție, o, împărate, adevărate sânt și fără de îndoială că nu iaste cu dreptate a grăi noi ceva minciună înaintea Mării<i> Tale. Însă, mai înainte până ce nu voi cunoaște gândul tău, nu pociu a-ți arăta ție taina cea mare, că au

⁶⁵ Scris: **зисс**.

⁶⁶ **п** scris peste **д**.

⁶⁷ Scris: **чинспій**.

⁶⁸ Scris inițial: **мѣме**, apoi peste partea finală a slovei **м** s-a scris **е**.

⁶⁹ Urmează **ей** anulat prin ștergere.

⁷⁰ **ї** scris peste, probabil, **ѣ**.

⁷¹ Cf. Balmuș 2006, p. 97; Balmuș 2007, p. 311: *a-i*, cu *i* inexistent în ms.

zis Stăpânul meu⁷²: *Ieșit-au sămănătorul să samene sămânța sa și când sămăna, una au căzut lângă cale și pasările ceriului o au mâncat pre ea⁷³, iară alta au căzut pre piatră și, răsărind s-au uscat pentru că nu avea umezeală, iară alta au căzut în spini și o au înădușit pre ea spinii, iară alta au căzut pre pământ bun și au dat rod însutit. Deci, de voiu afla și eu în inima ta pământ bun și roditoriu, nu mă voiu lenevi a sămăna întru tine sămânța cea dumnezeiască și a-ți arăta taina cea mare. Iară de-ți va fi pământul pietros și de va fi plin de spini și lângă cale călcat de toți cei ce trec pre dânsa, apoi mai bine iaste întru acest féliu de pământ nicidecum a nu pune sămânța cea mântuitoare; și a nu o da pre ea spre răpirea pasărilor și a hiarălor, înaintea cărora îmi iaste poruncit nicidecum a nu arunca mărgăritariul. Dar mă nădăjduiesc că voiu afla întru tine pământ bun, cât și sămânța cuvântului vei priimi și piatra cea fără de prețu vei vedea și cu raza luminii te vei lumina și vei aduce rod însutit. Că pentru tine multă osteneală am rădicat și lungă cale am venit ca să-ți // 201^r arăt ție céle ce n-ai văzut și să te învățu céle ce n-ai auzit niciodată.*

Iară Iosaf au zis cătră dânsul:

– Eu, cinstite bătrâne, cuprins de negrăită dorință ca să auz cuvinte noao și bune; și foc arde înlăuntru, în inima mea, aprinzindu-mă pre mine a ști oarecare întrebări de trebuință. Și n-am aflat până acum om carele ar fi putut să-mi spuie mie de acéstea care am în mintea mea și să mă povățuiască pre mine la calea cea dreaptă. Iară de ași fi aflat pre unul ca acela, apoi cuvintele céle auzite de la dânsul nu le-aș fi dat pasărilor, nici⁷⁴ hiarălor, nici m-aș fi arătat pietros și plin de spini, precum ai zis, ci le-aș fi priimit cu mulțămire și le-aș fi păzit pre eale în inima mea. Iară tu, deaca știi ceva de acest féliu, nu ascunde de mine, ci îmi spune mie. Căci, cum am auzit de tine că ai venit din pământ depărtat, îndată s-au bucurat sufletul meu și m-ai făcut cu bună nădejde cum că voiu dobândi prin tine célea ce doresc. Pentru acéa te-am slobozit pre tine degrab la mine și te-am priimit cu veselie, atâta cât pre nimenea din cunoscuții miei și din cei ce au crescut împreună cu mine.

Iară Varlaam, deșchizind gura sa cea plină de darul Sfântului Duh, au început a-i spune lui pentru Unul Dumnezeu Carele au făcut toate și pentru toate céle ce s-au făcut de la începutul lumii: pentru călcarea de poruncă a lui Adam și pentru izgonirea lui din raiu, pentru strămoși și pentru proroci, apoi pentru întruparea Fiiului lui Dumnezeu din Preacurata Fecioară, pentru patimile lui céle de bunăvoie și pentru înviare, pentru Sfânta Troiță și pentru botezu, și pentru toate tainele sfintei credință⁷⁵, precum pentru acéstea, pentru toate să scrie mai pre larg în *Istoria* Sfântului Ioan Damaschin. Că era Varlaam foarte înțelept și iscusit întru *Sfânta Scriptură*. Și pilde și asămănări de lucruri / 201^v arătându-i cu povestiri frumoasă⁷⁶ și cu sfătuirii dulci

⁷² Trimitere marginală la *Biblie*: **μαθ ρι ρ** (= Matei 13: 3).

⁷³ **πρε Λ** scrise deasupra rândului.

⁷⁴ **η** scris peste **π**.

⁷⁵ Cf. Balmuș 2006, p. 99; Balmuș 2007, p. 312: *credințe*.

⁷⁶ Cf. Balmuș 2006, p. 99; Balmuș 2007, p. 312: *frumoase*

înfrumsățind cuvintele, au muiat ca ceara inima fiului împăratului, carele, pre cât⁷⁷ mai mult povestea, pre atâta mai cu luare-aminte și cu dulceață îl asculta pre el. Iară la sfârșit au cunoscut fiul⁷⁸ împăratului cum că acéa iaste piatra cea de mult prețu Hristos-Domnul, că au⁷⁹ strălucit lumină în sufletul lui și i-au deșchis⁸⁰ ochii minții lui, cât au crezut el fără de îndoială tuturor celor povestite de Varlaam. Și, sculându-să de pre scaunul său, s-au apropiat cătră preaițăleptul acela bătrân și, din bucurie cuprinzindu-l pre el, au zis:

– O, preacinstite întru oameni! Aceasta iaste, precum mi să pare, piatra cea fără de prețu pre carea⁸¹ o ai ascunsă și nu o arăți pre ea fieșticăruia ce ar voi ca să o vază pre ea fără numai celor vrédnici, ale căroră sânt sănătoasă⁸² simțirile céle sufletești, că iată, cum am priimit cuvintele tale⁸³ întru auzul mieu, au întrat⁸⁴ o lumină prea dulce în inima mea și acoperemântul cel greu al necazului, carele de multă vréme zăcea pre mîntea mea, degrab s-au luat. Deci, de cuget eu acéstea bine, spune-m (rogu-mă), iară de știi ceva încă⁸⁵ mai bine, spune-mi.

Iară Varlaam, tinzind cuvântul, mai mult i-au spus: pentru moartea cea bună și pentru cea rea, și pentru învierea cea de obște a tuturor, și pentru viața cea vécinică, și pentru răsplătirea dreptilor, și pentru munca păcătoșilor. Și l-au adus pre el printr-acéle cuvinte la mare umilință și sfărmare de inimă, cât cu totul s-au umplut de lacrimi și au plâns din destul. Și au adaos a-i spune lui și pentru deșărtăciunea și nestatornicia lumii aceștiia, și pentru lepădarea de dânsa, și pentru viața călugărească și pusnicească. Iară Iosaf toate cuvintele lui Varlaam ca pre niște pietri scumpe în vistierie așa le alcătuia în inima sa. Și atâta s-au îndulcit din vorba lui și l-au iubit pre el, cât nu voia a să mai despărți de dânsul, ci totdeauna poftea să-l aibă pre el împreună cu sine și să asculte învățăturile lui. Și l-au întreat pre⁸⁶ el pentru // **202^r** viața pusnicească, pentru mâncare și pentru îmbrăcăminte, zicând:

– Ce féliu iaste hrana ta și a celor ce sânt împreună⁸⁷ cu tine? De unde aveți haine și ce féliu sânt? Spune-m mie!

Iară Varlaam au zis:

– Hrana noastră iaste din rodurile copacilor și din verdețurile⁸⁸ céle ce cresc prin pustie. Iară deaca cineva din cei credincioși ne aduc noao puțină pâine, apoi pre acéa

⁷⁷ Cf. Balmuș 2006, p. 99; Balmuș 2007, p. 312: *precât*.

⁷⁸ Ț scris deasupra rîndului.

⁷⁹ Cf. Balmuș 2006, p. 99; Balmuș 2007, p. 312: *i-au*, cu *i-* inexistent în manuscris.

⁸⁰ Cf. Balmuș 2007, p. 313: *i-au deschis*.

⁸¹ Cf. Balmuș 2006, p. 99; Balmuș 2007, p. 313: *care*.

⁸² Primul ъ scris deasupra rîndului.

⁸³ Scris: **паре**.

⁸⁴ Cf. Balmuș 2006, p. 99; Balmuș 2007, p. 313: *au intrat*.

⁸⁵ Cf. Balmuș 2006, p. 99; Balmuș 2007, p. 313: *încă* omis.

⁸⁶ Cf. Balmuș 2006, p. 100; Balmuș 2007, p. 313: *pre* omis.

⁸⁷ Scris deasupra rîndului.

⁸⁸ Scris inițial: **вердецориле**, apoi o corectat în ъ.

o priimim ca pre cea trimisă din purtarea de grijă a lui Dumnezeu. Iară hainele noastre sânt din rufe de păr și din piei de oaie și de capră, cu totul vechi și mult cârpite, și⁸⁹ vara ș<i> iarna totuna. Iară această ha<i>nă cu care⁹⁰ sânt acoperit pre deasupra o am luat de la un mirean creștin pentru ca să nu fiu cunoscut cum că sânt călugăr, că de ași⁹¹ fi venit aicea îmbrăcat cu hainele méle, apoi n-aș fi fost slobozit cătră tine.

Iară Iosaf au rugat pre Varlaam ca să-i arate lui hainele sale céle obicinuite, călugărești. Atuncea Varlaam, dezbrăcând haina cea mirenească, s-au arătat lui Iosaf vedere înfricoșată, că era trupul bătrânului cu totul uscat și înnegrit de arsura soarelui și numai piiala să ținea pre oasă, și cu oareșicare rufe de păr, rumpe și foarte aspre, era încins de la mijloc până la genunchi; asemenea⁹² acestora avea și mantie în spate. Și s-au spăimântat Iosaf de o petrecere aspră ca acéea. Și, minunându-să⁹³ de acea răbdare mare, au oftat și au plâns și au rugat pre bătrânul ca să-l ia și pre el împreună cu sine, la o viață ca acéea pusnicească. Iară Varlaam au zis:

– Nu pofti acéea acum, ca nu cumva pentru tine să vie de la tatăl tău vreo răutate asupra fraților noștri, ci priiméște botezul și rămâi aicea, iară eu mă voi duce singur. Și, când va voi Dumnezeu, vei veni și tu cătră mine. Că crez lui Dumnezeu cum că și în veacul acesta și în cel ce va să fie împreună vom viețui.

Iară Iosaf, lăcrămând, au zis:

– Deaca așa iaste voia Domnului Dumnezeu, dă-m dară Sfântul Botez și ia de la mi/202⁹⁴ne⁹⁴ mulțime de aur, ca să duci fraților tăi, celor ce sânt în pustie, ca să le fie de hrană și de îmbrăcăminte.

Iară Varlaam au zis:

– Cei bogați dau celor săraci, iară nu cei săraci bogaților. Și cum tu, fiind sărac, voiești a ne da noao, celor bogați? Pentru că cel mai de pre urmă din frații noștri fără de asemănare iaste mai bogat decât tine. Dar mă nădăjduiesc spre îndurările lui Dumnezeu cum că și tu preste puțină vréme te vei îmbogăți cu acel féliu de bogăție. Iară când te vei îmbogăți, atunci vei fi scump și nedarnic.

Iară Iosaf n-au înțales céle grăite. Deci i-au tâlcuit lui Varlaam așa: „Cei ce lasă pentru Hristos pre toate céle pământești, acii să îmbogățăsc cu bunătăți cerești, iară darul cel mai mic ceresc iaste mai scump decât toate bogățiile lumii aceștia”. Și au adaos Varlaam a zice și aceasta cătră Iosaf cum că „aurul să face pricină de păcat și pentru acéea ca pre un șarpe îl lepădăm pre el din sânul nostru, iară tu voiești să duc la frații miei pre șarpele acela pre carele ei l-au călcat cu picioarele”.

⁸⁹ **шн** repetat.

⁹⁰ **к** scris peste **н**.

⁹¹ Cf. Balmuș 2006, p. 100; Balmuș 2007, p. 313: *aș*.

⁹² Cf. Balmuș 2006, p. 100; Balmuș 2007, p. 313: *asămenea*.

⁹³ Cf. Balmuș 2006, p. 100; Balmuș 2007, p. 314: *minunându-se*.

⁹⁴ *mine* reluat pe fila următoare.

Deci au sfătuit Varlaam pre Iosaf ca să se gătească pre sine cătră Sfântul Botez. Și i-au poruncit lui să postească⁹⁵ și să se roage câteva zile. Iară el s-au dus de la dânsul și, mergând la un loc ascuns, s-au rugat lui Dumnezeu pentru dânsul. Iară a dooa zi iarăși au venit cătră el și l-au învățat multe de cele pentru Dumnezeu. Și în toate zilele venia și-i spunea lui vestirile prorocilor și ale Apostolilor și propoveduri ale sfinților părinți. Iară în zioa acéea întru carea vrea să-l boteze⁹⁶ pre el au făcut cătră dânsul acest feliu de învățătură, (zicând):

– Iată că voiești a priimi pecétea lui Hristos și a te însămna cu lumina fétii lui Dumnezeu și a te face fiu⁹⁷ lui Dumnezeu și besérică Sfântului și de viață făcătorului Duh. Deci crede acum în Tatăl și în Fiiul și în Sfântul Duh și în Sfânta // **203'** și de viață începătoare⁹⁸ Troiță, carea⁹⁹ iaste slăvită în trei fêțe¹⁰⁰ și întru o dumnezeire despărțită, adecă cu fêțele și cu osăbirea fêțelor, iară cu ființa împreunată. Deci cunoaște pre Unul Dumnezeu, pre Tatăl nenăscut, iară pre Unul Domnul nostru Iisus Hristos născut, lumină din lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat, născut mai înainte de toți vécii. Că din Tatăl Cel bun s-au născut Fiiul Cel bun și din lumina cea nenăscută au răsărit lumina cea pururea¹⁰¹ de o ființă și din viața cea adevărată au ieșit izvorul cel de viață¹⁰² făcătoriu¹⁰³ și din sângură putérea Tatălui s-au arătat putérea Fiiului, Carele¹⁰⁴ iaste strălucirea slavei și cuvântul custat, din început fiind la Dumnezeu și Dumnezeu fiind, fără de început fiind și pururea de o ființă¹⁰⁵, prin carele toate s-au făcut¹⁰⁶ céle văzute și céle nevăzute. Și cunoaște pre Unul Duhul Sfânt, Carele din Tatăl purcéde Dumnezeu desăvârșit și făcătoriu de viață, Carele sfințește întru acéeași voie fiind atotputérnic, pururea de o ființă întru a Sa față petrecând. Așadară, te închină Tatălui și Fiiului și Sfântului Duh, în trei fêțe, cu osăbirile Sale și întru o dumnezeire. Că de obște¹⁰⁷ iaste dumnezeirea acestor trei și firea lor una le iaste și ființa una și o slavă, o împărăție, o putére¹⁰⁸ și o stăpânire

⁹⁵ Scris: **съ се постѣскъ**; cf. ms. BAR 3186, f. 14^v, ms. BAR 63, f. 76^r, ms. MP 79, f. 167^r: *să postească*.

⁹⁶ Scris: **бѣтезе**.

⁹⁷ Cf. Balmuș 2006, p. 101; Balmuș 2007, p. 315: *fiul*.

⁹⁸ **а** scris deasupra rândului.

⁹⁹ Cf. Balmuș 2006, p. 101; Balmuș 2007, p. 315: *care*.

¹⁰⁰ Scris: **фѣце**, cu **е** scris peste **ѣ**.

¹⁰¹ Scris inițial: **пррѣрѣ**, apoi peste primul **р** s-a scris **ѣ**.

¹⁰² **в** scris și deasupra rândului.

¹⁰³ **а** scris deasupra rândului.

¹⁰⁴ Trimitere marginală la *Biblie*: **еврен а г** (= Evrei 1: 3).

¹⁰⁵ Trimitere marginală la *Biblie*: **Іван а в** (= Ioan 1: 2).

¹⁰⁶ După acest cuvânt urmează un semn (cruce), care trimite la fragmentul din partea de jos a filei, scris, se pare, de altă mână, începând cu cuvântul *cele* și terminând cu cuvântul *Sfânt*, text omis inițial de copist.

¹⁰⁷ Cf. Balmuș 2006, p. 102; Balmuș 2007, p. 315: *deobște*.

¹⁰⁸ Scris deasupra rândului în locul cuvântului **спѣпжнире**, anulat prin ștergere.

de obște iaste Fiiului¹⁰⁹ și Sfântului¹¹⁰, pentru că de la Tatăl sânt. Iară Tatăl Își are a Sa nenaștere, iară Fiiul naștere, iară Duhul purcedere. Deci acéstea așa le créde. Iară a ajunge chipul nașterii sau al purcederii să nu te sârguiești, că neajunsă sânt, ci întru dreptatea inimii fără de toată ispitirea priiméște cum că Tatăl și Fiiul și Sfântul Duh preste tot Una sânt, afară din nenaștere și din naștere și din purcedere. Și cum că Unul născut Fiiul și Cuvântul lui Dumnezeu, și Dumnezeu s-au pogorât pre pământ pentru mântuirea noastră cu bunăvoința Tatălui și cu lucrarea Sfântului Duh și fără de să/²⁰³ mântă s-au zămislit în pântecel Sfintei Fecioare Născătoarii¹¹¹ de Dumnezeu, Mariei¹¹². Și fără de stricăciune s-au născut dintr-Însa și s-au făcut om desăvârșit, că, precum iaste Dumnezeu desăvârșit, așa s-au făcut și om desăvârșit, din doao firi, adecă din dumnezăiască și din omenească și în doao firi înțelegătoare, volnice și lucrătoare. Și dupre toate având săvârșire, după fieșticare osăbire și voie, și cuvânt, și stăpânire țind¹¹³. Iară după dumnezeire, adecă și după omenire întru o închietură. Și acéstea fără de ispitire le priiméște și nici într-un chip nu întreba a cunoaște cum S-au smerit pre Sine Fiiul lui Dumnezeu și S-au făcut om din sângele fecioresc¹¹⁴ fără de sământă și fără stricăciune. Sau în ce chip doao firi s-au făcut unite întru o închietură? Pentru că cu credința ne-am învățat a le ținea pre acéstea care s-au dat noao din dumnezeieștile Scripturi. Iară chipul a-l înțelége¹¹⁵ sau a-l grăi nu putem. Créde cum că Fiiul lui Dumnezeu S-au făcut om pentru milostivirea¹¹⁶ milii. Și au priimit toate pătimirile firii omenești afară din păcat, că au flămânzit și au însătat și au dormit și S-au ostenit și S-au scârbit cu firea cea omenească. Și la moarte au fost adus, pentru păcatele noastre s-au răstignit și s-au îngropat și moarte au gustat. Iară cu dumnezăirea¹¹⁷ au petrecut fără de patimă și neschimbat. Că nicidecum nimic¹¹⁸ nu adăogim pătimire cătră firea cea fără de patimă, ci cu firea omenească cu carea¹¹⁹ o au luat, cu acéa Îl mărturisim pre EL, cum că au pătimit și S-au îngropat, iară cu dumnezăiasca¹²⁰ putere¹²¹ au înviaat din morți întru nestricăciune și S-au înălțat la ceriuri. Și iarăși va să vie cu slavă, să judece viii și morții și să răsplătească fieștecăruia cu dreaptă măsură după faptele lui. Că vor învia morții și să vor scula cei ce sint în mormânturi.

¹⁰⁹ ЛѢИ scris deasupra rândului.

¹¹⁰ ЛѢИ scris deasupra rândului.

¹¹¹ Scris: нѣскѣпорій.

¹¹² Cf. Balmuș 2006, p. 102; Balmuș 2007, p. 316: *Măriei*.

¹¹³ Primul ȳ scris deasupra rândului.

¹¹⁴ Scris: фечерескъ.

¹¹⁵ Cf. Balmuș 2006, p. 316; Balmuș 2007, p. 316: *înțeleage*.

¹¹⁶ Scris inițial: милостпире, apoi peste ре s-a scris ви, adăugându-se, în rândul următor, рѣ.

¹¹⁷ Cf. Balmuș 2006, p. Balmuș 2007, p. 316: *dumnezeirea*

¹¹⁸ Scris deasupra rândului.

¹¹⁹ Cf. Balmuș 2006, p. 102; Balmuș 2007, p. 316: *care*.

¹²⁰ Cf. Balmuș 2007, p. 316: *dumnezăiască*.

¹²¹ Trimiteri marginale la *Biblie*: *млѣ зї кз* (= Matei 16: 27); *апок кв вї* (= Apocalipsa 22:12); *Іван е ки* (= Ioan 5: 28).

Deci cei ce au păzit poruncile lui Hristos și întru dreaptă cre//204^r dință s-au dus din lumea aceasta vor moșteni viața cea věcincă, iară cei ce s-au spurcat cu păcate și cei ce s-au abătut de la credința cea dreaptă¹²² vor mērgе în munca cea vēcincă. Și să nu crezi cum că păcatul iaste oarecare ființă sau împărăție, nici să-l socotești pre acesta¹²³ a fi fără de început sau să fie așăzat de la sine-ș sau să-și fie luat începutul său de la Dumnezeu. Care lucru iaste cu necuviință, ci din faptele noastre iaste acesta, prin lucrarea diavolului, că dintru a noastră neluare-aminte au întrat întru noi, de vrēme ce sântem noi sânguri de sine volnici, cu cuviință iaste ca, cu sfatul cel sângur volnic, să alēgem sau binele, sau răul. Iară cătră aceștea mărturisēște un botez din apă și din Duh întru iertarea păcatelor. Priimēște împărtășirea Preacuratelor Taine ale lui Hristos, crezind cu adevărat cum că iaste Trupul și Singele lui Hristos¹²⁴ Dumnezeului nostru, pre carele le-au dat credincioșilor întru iertarea păcatelor. Pentru că în noaptea întru carea S-au vândut cu lége au așăzat sfinților Săi ucenici și Apostoli și tuturor celor ce era să crează întru Dânsul, zicând: *Luați, mâncați, acesta iaste Trupul Mieu, care să frânge*¹²⁵ *pentru voi, întru iertarea păcatelor*¹²⁶. Așijderea, luând și păharul¹²⁷, au dat lor, zicând: *Bēți dintru acesta toți, acesta iaste Sângele Mie<u>, Carele să varsă pentru voi, cum și pentru mulți*¹²⁸ *întru iertarea păcatelor. Aceasta să faceți întru pomenirea Mea*. Deci acel cuvânt lucrătoriu al lui Dumnezeu și Carele toate le face, cu putērea Sa lucrează și preface cu dumnezăiască¹²⁹ sf<i>ntirea cuvintelor și prin venirea Sfântului Duh; pâine și vinul punerii înainte întru¹³⁰ Trupul și Sângele Său și să dă întru sfințire¹³¹ și luminare¹³² celor ce să împărtășăsc cu credință. Și te închină cu credință și sărută cinstita închipuire a chipului lui Dumnezeu Cuvântul, Carele S-au făcut om pentru noi, socotind cum că vezi pre Însuși Făcătoriu în chip. Că așa au zis oarecarele din sfinți cum că „cinstea închipuirii trēce la chipul cel dintâi”. Iară chipul cel dintâi iaste a Căruia față¹³³ iaste închipuită, de la Carele și pricina să ia. Că, / 204^v privind spre icoana cea zugrăvită, trēcem cu ochii minții cătră vedērea cea¹³⁴ adevărată a Aceluia al Căruia iaste chipul și cu bună-credință închinându-ne chipului Celuia Ce au luat asupra Sa trupul nostru. Nu facem Dumnezeu pre acea zugrăveală, ci chipul lui Dumnezeu Celui Ce S-au întrupat și S-au smerit pre Sine pentru noi până la chip

¹²² Peste slovele **Ѣ** și **п** o pată de cerneală.

¹²³ Scris inițial: **ачела**, apoi peste **ла** s-a scris **спл**.

¹²⁴ Textul *crezind cu adevărat cum că iaste trupul și singele* este scris pe marginea filei.

¹²⁵ Scris: **фрѣнице**.

¹²⁶ Trimitere marginală la *Biblie*: **а корд аї ка** (= Corinteni 11: 24).

¹²⁷ Cf. Balmuș 2007, p. 317: *paharul*.

¹²⁸ Fragmentul *cum și pentru mulți* scris pe marginea filei.

¹²⁹ Cf. Balmuș 2006, p. 103; Balmuș 2007, p. 317: *dumnezeiască*.

¹³⁰ **прѣ** scris deasupra rândului.

¹³¹ **е** scris peste **Ѣ**.

¹³² **н** scris deasupra rândului.

¹³³ Cf. Balmuș 2006, p. 103; Balmuș 2007, p. 317: *față*.

¹³⁴ Urmează: **лѣи** anulat prin ștergere; cf. Balmuș 2007, p. 317: *pea* pentru *cea*.

de rob cu poftă și cu dragoste îl sărută<m>. Așijderea și pre al Preacuratei Maicii Lui și pre ale tuturor Sfinților închipuiri cu acest obicei să le săruți. Așijderea te închină cu credință și chipului cinstitei și făcătoarei de viață Cruci și-l sărută pre el, pentru Cel Ce S-au spânzurat pre Dânsul spre mântuirea neamului nostru, Hristos Dumnezeu și Mântuitorul lumii și Carele ne-au dat noao chipul acesta pentru biruință asupra diavolului, că să téme și să cutremură, nesuferind să vază puterea eii¹³⁵. Întru unile ca acéste¹³⁶ porunci și cu o credință ca acea<s>ta te botezi. Deci dar păzește-le pre acéstea neschimbate și nesmintite de tot eresul până la răsuflarea ta cea mai de pre urmă. Iară pre toată învățătura ceea ce să împotrivéște aceștii credință fără de prihană să o urăști și streină de le Dumnezeu să o socotești a fi. Pentru că au zis Apostolul că,¹³⁷ *macar*¹³⁸ și noi sau *macar*¹³⁹ *inger din ceriu de va vesti voao mai mult decât ceea ce am bineve<s>tit voao, anathema să fie*. Că nu iaste altă bunăvestire, nici altă credință, afară din cea mărturisită de Apostoli și vestită de purtătorii de Dumnezeu Părinți pre la féliuri de soboară și dată soborniceștii Beséreci.

Acéstea zicând Varlaam și învățindu-l¹⁴⁰ pre el simvolul credinții, cel așăzat la Soborul cel din Nicheea¹⁴¹, l-au botezat, în numele Tatălui și al Fiiului și al Sfântului Duh, în scăldătoarea apei carea era în grădina lui. Și au venit preste dânsul darul Sfântului Duh și, întrând¹⁴² în cămara lui, au săvârșit Dumnezeiasca Liturghie și l-au împărțait pre el cu Preacuratele și făcătoarele de viață // **205^r** Taine. Și s-au bucurat amândoi cu duhul, înălțând slavă lui Dumnezeu. Și, învățindu-l pre el bătrânul cum să cuvine lui a vieții după botezu și spuindu-i toate faptele céle bune, s-au dus de la dânsul la gazda sa. Iară păzitorii și slugile lui Iosaf să mira, văzind pre bătrânul adesăori întrând cătră fiul împăratului. Iară unul dintr-înșii, carele era mai mare, cu numele Zardan, pre carele, ca pre un mai credincios și mai cu priință, l-au fost pus împăratul preste palaturile fiului său, au zis cătră Iosaf:

– Bine știi, o, stăpâne, cât mă tem de tatăl tău și cât sânt de credincios lui! Și pentru acéea m-au pus pre mine, ca pre o slugă mai credincioasă, ca să-ți slujăsc¹⁴³ ție. Iară acum, văzind pre streinul acesta întrând adesăori cătră tine și vorbind, mă tem: oare nu cumva iaste din credința creștinească, asupra căriia foarte vrăjmașuiaște tatăl tău și mă voiu afla eu vinovat judecării de moarte? Deci sau spune de aceasta împăratului,

¹³⁵ Cf. Balmuș 2006, p. 104; Balmuș 2007, p. 318: *ei*.

¹³⁶ Scris: **ΑΥΤΕΣΠΡΕ**.

¹³⁷ Trimitere marginală la *Biblie*: **ΓΑΛ: Δ: Η** (= Galateni 1: 8).

¹³⁸ Cf. Balmuș 2006, p. 104; Balmuș 2007, p. 318: *măcar*.

¹³⁹ Cf. Balmuș 2006, p. 104; Balmuș 2007, p. 318: *măcar*.

¹⁴⁰ Cf. Balmuș 2006, p. 104; Balmuș 2007, p. 318: *avându-l*.

¹⁴¹ Scris: **ΝΙΚΕΑ**. Primul Sinod Ecumenic, cunoscut și ca Primul Conciliu de la Niceea, a avut loc la Niceea (astăzi Iznik, Turcia) în anul 325 d. H. și a instituit regula pentru toate Sinoadele Ecumenice ulterioare, punând bazele dogmatice și canonice ale acestei religii.

¹⁴² Cf. Balmuș 2006, p. 104; Balmuș 2007, p. 318: *intrând*.

¹⁴³ **Α** scris peste **Π**.

sau de acum încetează de a mai vorbi împreună cu dânsul, sau mă gonéște pre mine de la fața ta, ca să fiu eu fără de prihană.

Iară Iosaf au zis cătră dânsul:

– Mai înainte de toate, să facem aceasta, o, Zardane: șăzi tu ascuns¹⁴⁴ după perdea și ascultă vorbele lui céle cătră mine și atuncea îți voi spune ție ce să cuvine a face.

Deci, vrând să între¹⁴⁵ Varlaam în palat, au băgat Iosaf pre Zardan înlăuntru după perdea și au zis cătră bătrânul:

– Mai adu-mi aminte iarăș de învățăturile tale pre scurt pentru ca mai tare să se înrădăcineze în inima mea.

Iară Varlaam¹⁴⁶, luând cuvânt, multe au grăit cătră dânsul pentru Dumnezeu și pentru buna credință și pentru bunătățile céle ce vor să fie și pentru muncile céle vécinice. Și, vorbind vréme destulă, s-au sculat și au făcut rugăciune și s-au dus la gazda sa. Iară Iosaf, chiamând pre Zardan și ispitindu-l, au zis:

– Auzit-ai ce-m vorbéște acest bătrân mincinos / **205^v** și cum să ispitéște să mă înșale pre mine cu cuvintele sale și să mă lipsască de vesăliia împărătească și de îndulcirea eii și să mă ducă cătră un Dumnezeu strein?

Iară Zardan au zis:

– Nu mă ispiti, stăpâne, pre mine, robul tău, că¹⁴⁷ știu bine cum că au întrat adânc în inima ta cuvintele bărbatului acestuia, măcar că și noi știm cum că mărturisirea aceasta adevărată iaste. Ci, de când au rădicat tatăl tău goană cumplită asupra creștinilor, de atuncea au perit această credință, carea, deaca ți s-au arătat ție bine plăcută și deaca poți a purta a<s>primea și osteneala eii, bine să se îndrepteză voia ta. Dară eu ce voi face? Carele nici pociu a căuta cu ochii spre o viață ca acéea aspră și cu ostenele. Iară de frica împăratului slăbéște inima mea, neștiind ce voi răspunde lui pentru că am slobozit pre bărbatul acesta de au întrat la tine.

Iară Iosaf au zis cătră dânsul:

– Eu, pentru priința ta cea multă ce ai cătră mine și pentru slujba cea cu credință neaflând oarecare răsplătire mai bună, cu sângură aceasta am vrut a-ți răsplăti, adecă m-am sirguit a-ți arăta ție această bunătate negrăită, pentru ca să cunoști pre Ziditoriul tău și să crezi întru Dânsul, că m-am nădăjduit că, cum vei auzi învățătura cea dreaptă, îndată o vei iubi pre ea și vei urma eii împreună cu mine. Dar, precum văzu, au mințit nădéjdea mea, pentru că ești împietrit la inimă și nu voiești a cunoaște adevărul. Însă să-mi împlinești o dorință: să nu spui tatălui meu de aceasta până la o¹⁴⁸ vréme cuviiincioasă. Că, de-i vei spune lui acéstea, altă nimic nu vei face fără numai vei înfășura sufletul lui cu¹⁴⁹ scârbă și cu necaz.

¹⁴⁴ к scris peste п.

¹⁴⁵ Cf. Balmuș 2006, p. 105; Balmuș 2007, p. 319: *să intre*.

¹⁴⁶ Scris: **Ворлаам**.

¹⁴⁷ Cf. Balmuș 2006, p. 105; Balmuș 2007, p. 319: *căci*.

¹⁴⁸ Scris deasupra rândului.

¹⁴⁹ Urmează: **снѣр**, anulat prin ștergere.

Iară a doao zi, viind Varlaam cătră dânsul, au început a grăi pentru ducerea sa (înapoi). Iară Iosaf, neputând răbda despărțirea, să întrista¹⁵⁰ cu sufletul și își umplea ochii săi // **206^r** de lacrimi.

(*Va urma*)

Notă: Articol elaborat în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică”, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al Universității de Stat din Moldova.

Primit: 24.02.2026

Acceptat: 20.05.2026

¹⁵⁰ Scris inițial un cuvânt ilizibil.

[https://doi.org/10.52505/1857-4300.2026.1\(326\).05](https://doi.org/10.52505/1857-4300.2026.1(326).05)
CZU: 811.135.1'373.21

Memoria unor personalități în spațiul public românesc. Toponimia ca formă de recunoaștere¹

Daniela BUTNARU

Cercetător științific gradul I, dr. habil.

E-mail: d_butnaru@yahoo.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4903-4477>

Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide”, Academia Română – Filiala Iași

Ana-Maria PRISACARU

Cercetător științific gradul II, dr.

E-mail: carpanamaria@yahoo.co.uk

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7975-3811>

Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide”, Academia Română – Filiala Iași

The Memory of Certain Personalities in the Romanian Public Sphere. Toponymy as a Form of Recognition

Abstract

The article analyses how the memory of certain personalities is reflected in public space through hodonymy. The investigation focuses on the city of Iași and its metropolitan area. Drawing on published information, archival documents, online sources, and toponymic micro surveys, the study analyses street names from the perspective of the difference between the popular, authentic topical denomination and the official, arbitrary one, often of a political or commemorative nature. A hierarchy of commemorated figures can be observed, ranging from voivodes and cultural figures to local heroes, as well as the administration's tendency to choose long hodonyms (sometimes composed of four or more elements) and the community's decreasing interest in the origin and motivation of these names. The study also highlights the need for “toponymic education”; a gratifying solution would be the introduction of explanatory plaques or QR codes to restore the link between name, place, and collective memory.

Keywords: hodonymy, collective memory, personalities, Iași, toponymic motivation, education, naming policy, local identity.

¹ Acest text are ca punct de plecare câteva idei și exemple prezentate în cadrul Conferinței științifice internaționale *Filologia modernă: realizări și perspective în context european*, ediția a XIX-a, cu genericul *Constantin Stere: 160 de ani de la naștere*, Chișinău (Republica Moldova), 2-3 octombrie 2025, în comunicarea intitulată *Memoria unor personalități în spațiul public românesc. Toponimia ca formă de recunoaștere*.

Rezumat

Articolul urmărește modul în care memoria unor personalități este onorată în spațiul public prin intermediul hodonimiei. Investigația s-a rezumat la orașul Iași și zona metropolitană a acestuia. Pornind de la informații publicate, documente de arhivă, surse online și de la microanchete toponimice, studiul analizează denumirile stradale din perspectiva diferenței dintre denominația topică populară, autentică, și cea oficială, arbitrară, adesea de factură politică sau omagială. Se observă o ierarhie a figurilor comemorate – de la voievozi și oameni de cultură până la eroi locali –, alegerea de către administrație a unor hodonime lungi (formate chiar din patru sau mai mulți termeni), precum și scăderea interesului comunităților față de originea și motivația acestor nume. Se remarcă, de asemenea, necesitatea unei „educații toponimice”, o soluție mulțumitoare fiind introducerea de plăcuțe explicative sau coduri QR pentru restabilirea legăturii dintre nume, loc și memorie colectivă.

Cuvinte-cheie: hodonimie, memorie colectivă, personalități, Iași, motivație toponimică, educație, politică denominativă, identitate locală.

Introducere

De-a lungul timpului, omul a exercitat o influență constantă asupra spațiilor în care a trăit și asupra comunităților din care a făcut parte, lăsând în urmă semne tangibile sau simbolice ale prezenței sale. Una dintre formele de manifestare a acestei influențe, perpetuată de colectivități în funcție de necesitățile denominative, este atribuirea de nume unor locuri și repere – fie ele așezări, străzi, instituții etc. – în onoarea persoanelor care au marcat, prin acțiunile sau personalitatea lor, memoria și identitatea culturală ale aceluia spațiu.

În procesul de denominație populară, spontană, există, în general, o legătură clară pentru denominatori – și chiar pentru vorbitori, mai ales în cazul denumirilor recente – între toponime, obiectele desemnate de acestea și motivația etimologică. Atestările istorice din documente vechi stau mărturie a faptului că numeroase oiconime s-au format de la numele celui care stăpânea satul sau terenul la un moment dat. Anchetele pe teren și documentările în arhive arată cum numele unor ulițe sau străzi amintesc de câte un localnic considerat de comunitate o figură importantă în zonă, care s-a putut remarca prin funcția deținută, personalitate, vârstă, amplasamentul casei, poreclă, meserie etc. Vorbim, în aceste cazuri, de o motivație denominativă reală, de o legătură autentică, recognoscibilă, între denumire și obiectul (socio)geografic pe care aceasta îl individualizează, motivație care nu se regăsește decât parțial la nivelul toponimiei oficiale. Intervenția arbitrară a administrației în configurația hodonimică a unui areal anulează, de multe ori, instituirea unui raport firesc de motivare între personalități și locurile care le poartă numele, toponimele devenind pentru localnici simple etichete. În multe situații însă, hodonimele sunt atribuite din rațiuni politice, administrative sau ideologice, decizia de stabilire a acestora urmărind omagierea sau comemorarea unor personalități marcante, uneori impusă de un context istorico-cultural sau de un anume

regim politic. Putem considera, din perspectiva teoriei lui J. L. Austin, că toponimele care fac referire la numele unor persoane care au adus o contribuție valoroasă în plan local sau național, în domeniile social-politic, cultural-științific, economic, religios etc., reprezintă, la nivelul denominației populare, spontane, acte constatative, pe când, în cadrul numirii oficiale, administrative, acestea ajung să fie acte performative.

În România, ca și în alte state, se remarcă o frecvență ridicată a denumirii căilor de comunicație prin evocarea unor personalități notorii. Acest fenomen a constituit obiectul unor analize științifice din multiple perspective, realizate atât de cercetători români (Ciubotaru 2019-2020, 2021; Felecan 2013; Petre 2001, 2012; Rezeanu 2008, 2009; Rusu 2020, 2024 ș.a.), cât și de specialiști din străinătate (Azaryahu 2011; Bouvier 2007; Giraut 2008; Lajarge & Moise 2008; Villamil & Balcells 2021 ș.a.).

Din perspectivă sociologică, procesul de selecție a personalităților comemorate prin toponimie configurează o ierarhie: de la personaje celebre, precum marii voievozi, omniprezenți mai ales în spațiul urban românesc, până la figuri regionale sau locale puțin sau deloc cunoscute de localnici, cum sunt foștii primari, profesorii, arhitecții, doctorii, eroii uitați ai comunității ș.a. Denominația toponimică oficială nu este doar o chestiune administrativă, ci se dovedește a fi adesea un act profund politic, cultural și identitar, care trebuie făcut printr-o abordare conștientă și documentată. Reușesc astfel de denumiri să fortifice mândria locală ori riscă să rămână simple formule goale, chiar și pentru oamenii care locuiesc pe acele străzi? Există posibilitatea ca această practică denominativă să devină un exercițiu de conformism cultural și politic, în care numele nu sunt alese în urma unui proces firesc, de denominație populară, ci prin decizii pur birocratice, replicând modele furnizate de oficialități?

Material și metodă

Corpusul cuprinzând hodonimele care conțin nume de persoane a fost realizat coroborând atât informații obținute din liste ale primăriilor, din articole și monografii, cât și din diverse surse online, precum Google Maps și Open Street Map. De asemenea, am folosit Registrul secțiilor de votare actualizat la data de 14.05.2025 de pe site-ul Autorității Electorale Permanente (<https://www.roaep.ro/prezentare/servicii/registrul-electoral-2/>), registru care conține probabil cea mai extinsă listă cu străzile din România.

Anchete pe teren în municipiul Iași și zona metropolitană a acestuia, interviuri cu localnici și cu angajați ai primăriilor au furnizat date importante privind următoarele aspecte: interesul/curiozitatea privind etimologia hodonimelor, cunoașterea motivației care a determinat numele actual al străzilor, folosirea altor denumiri în locul celor oficiale, gradul de familiarizare a locuitorilor cu personalitatea de care amintește strada unde locuiesc. Microanchetele toponimice s-au desfășurat în perioada martie-noiembrie 2025, vizând un eșantion eterogen de respondenți sub aspectul vârstei și al mediului social, cu scopul de a asigura o variabilitate sporită a datelor colectate.

Analiza materialului

După cum afirmam mai sus, se poate observa o ierarhie a personalităților care patronează peisajul hodonimic românesc. Predomină și sunt rezistente la schimbare numele celor mai importanți conducători, ale unor oameni de știință și de cultură autohtoni: Alexandru cel Bun, Mircea cel Bătrân, Ștefan cel Mare, Țepeș-Vodă, Carol I, Nicolae Iorga, George Călinescu, Mihai Eminescu, Ion Creangă, Vasile Alecsandri, George Enescu ș.a.

Numărul mare, în continuă creștere, al arterelor de circulație din mediul urban și din zona rurală din imediata vecinătate a orașelor pune în dificultate autoritățile însărcinate cu atribuirea de nume tuturor acestor drumuri. În localitatea Valea Adâncă, din apropierea Iașului, o simplă plimbare poate semăna cu o lecție de istorie medievală. Comisia din cadrul Primăriei Miroslava, responsabilă de denumirea străzilor, a ales să onoreze figuri domnești mai puțin cunoscute precum Lațcu-Vodă, Costea-Vodă, Iuga-Vodă, Despot-Vodă, Ioan Joldea-Vodă, Alexandru Cornea-Vodă, Iliș-Vodă, astfel de exemple întâlnindu-se și în celelalte localități ale comunei Miroslava. Întrebați dacă au fost curioși să afle informații despre acești domnitori, locuitori de pe străzile Costea-Vodă și Ioan Joldea-Vodă au răspuns, invariabil, „nu”. Apelativul „vodă” este, desigur, un indiciu pentru toți, însă interesul pentru detalii biografice lipsește. Pe lângă aceste hodonime inspirate din istoria românească, regăsim și denumiri mai comune (*Salciei, Cicoarei, Îngustă, Florilor, Livezilor, Mărului, Pajiștei*), dar și nume cu rezonanță culturală sau mitologică (*Minerva, Venus, Gloriei, Traian, Iosif Sava, Octavian Cotescu, Barbu Lăutaru, Mircea Eliade, George Călinescu*).

Faptul că motivația denominativă a administrației locale rămâne opacă pentru locuitori reiese și în cazul hodonimului *Vasile Băcăuanu*, care desemnează o stradă situată într-o zonă periferică a localității Valea Adâncă, dedicată unui geograf ieșean. De ce a fost ales acest nume? Localnicii nu știu. Și, mai ales, nu par interesați să afle.

Intenția autorităților de a conserva și consolida identitatea națională și în plan hodonimic se concretizează în apariția unor nume de eroi pe hărțile României: *Strada Erou Avt. (= Aviator) Aurel Olaru, Strada Erou Cpt. (= Căpitan) Aurelian Ionescu, Strada Erou Gral. (= General) Gheorghe Stavrescu, Strada Erou Lt. (Locotenent) Col. (= Colonel) Nicolae Ivăneanu*, iată doar câteva nume de străzi din Iași. Indicațiile „erou” și gradul militar facilitează identificarea motivației denominative, dar curiozitatea localnicilor nu se îndreaptă, din păcate, spre aflarea altor detalii (de ce a fost considerat erou?, cu ce ocazie s-a remarcat? etc.).

Există și hodonime care elogiază personalități politice și culturale din Republica Moldova sau figuri emblematice, care au susținut unirea românilor de pe ambele maluri ale Prutului: Constantin Stere (în Iași, unde acesta a locuit aproape 20 de ani), Ion Inculeț (în Iași și în Valea Ursului), Pantelimon Halippa (în Iași și în Șorogari), Vasile Stroescu (în denuminația stradală din Iași), Grigore Vieru (în orașul Iași). Din păcate, microanchetele efectuate cu locuitori de pe acele străzi arată că, în afară de poetul Grigore Vieru, celelalte personalități basarabene au fost uitate. De exemplu,

numele Pantelimon Halippa este cunoscut de mulți ieșeni doar pentru că pe strada² numită în onoarea publicistului și omului politic amintit există policlinica și spitalul de recuperare. Cu ocazia interviurilor pe care le-am făcut în această zonă pentru a afla dacă personajul eponim este cunoscut de locuitorii de aici, toți respondenții au declarat că nu știu cine a fost Pantelimon Halippa, iar în privința motivului pentru care strada poartă acest nume, am primit răspunsul aproape general: „Așa i-au dat numele”.

Una dintre strategiile politicii lingvistice de conservare și promovare a identității locale și naționale constă în includerea numelor de personalități istorice, politice, religioase și culturale în nomenclatura topică românească. În demersul de „botezare” a străzilor și piețelor, unele comisii au încercat să țină cont de necesitatea existenței unei legături între loc și toponimul ales. Iată, spre exemplificare, un extras din „Anexa 1.1. la Hotărârea Consiliului Local Aroneanu nr. 31 din 21.03.2024”, care prezintă considerentele avute în vedere în denominația stradală: „În ceea ce privește atribuirea denumirilor pentru străzi se va proceda conform Ordonanței nr. 63/2002. Au fost luate în considerare aspecte ce țin de fapte istorice, denumiri populare sau propunerile locuitorilor de pe fiecare stradă. Am considerat zona de nord-vest a satului, care cuprinde vatra veche, cunoscută sub denumirea de «Satul Vechi», unde am ales denumiri ale domnitorilor sau altor reprezentanți din dinastia Mușatinilor. În zona de sud-vest, s-au atribuit denumiri ale unor personalități care fie au trecut, fie au scris despre satul Aroneanu sau, pentru zona Aeroportului, ale unor personalități care au contribuit la dezvoltarea aviaticii. În zona de est, cea în plină dezvoltare, am avut în vedere denumiri populare sau propuneri ale locuitorilor” (<https://comunaaroneanu.ro/proiecte-de-hotarari/>). Așadar, o mică contribuție la configurația hodonimiei ieșene o au și locuitorii, deși intervențiile acestora se limitează la personaje și noțiuni din sfera lor de preocupări, numele reprezentanților vieții politice și culturale românești rămânând adesea fără ecou în conștiința colectivă. Într-o situație cu iz anecdotic la care am fost martori, ignoranța unui cetățean interesat de serviciile unei companii cu sediul pe Strada Agatha Bârsescu a condus la atribuirea numelui mării actrițe funcționarei căreia i s-a adresat: „Bună ziua! Sunteți doamna Agatha Bârsescu?”.

Memorie descriptivă, memorie simbolică și memorie intergenerațională

Anchetele realizate de noi în Iași și în localitățile limitrofe arată că, în majoritate covârșitoare, localnicii nu sunt interesați de etimologia și motivația alegerii toponimelor. Acestea ajung să fie considerate niște „simple etichete” sau „adrese”. Răspunsurile primite la întrebarea „De ce se cheamă astfel strada aceasta?” au fost, cu mici variații de exprimare, „Nu știu”, „Pentru că așa s-a chemat dintotdeauna”, „Pentru că așa i-a dat numele cineva”.

O situație precum cea prezentată în continuare surprinde nu doar o dinamică intergenerațională în care curiozitatea copilului se intersectează cu indiferența sau

² În hodonimul ieșean, numele de familie este ortografiat cu un singur *p*: „Strada Pantelimon Halipa”.

ignoranța adultului, ci reflectă și o pierdere a conștiinței istorice și, implicit, a raportului de motivare dintre toponim și realitatea (socio)geografică desemnată. În municipiul Iași există un loc numit oficial *Esplanada Elisabeta*³, dar la nivel popular se folosește o denumire veche, atestată documentar la 1869⁴: *Râpa Galbenă*. În tramvai, o fetiță curioasă și-a întrebat bunica de ce această zonă de la baza Copoului se cheamă Râpa Galbenă. Deoarece bunica nu cunoștea motivul, am intervenit în discuție, explicând că pământul de acolo este galben, lutos. Astfel, imixtiunea unei terțe persoane, care oferă o explicație geologică, reface temporar firul logic al atribuirii denumirii. *Râpa Galbenă* este un exemplu de toponim descriptiv, motivat de caracteristicile fizice ale locului. În acest caz, un entopic foarte cunoscut și culoarea galbenă a solului lutos au generat o denumire intuitivă, accesibilă și în acord cu realitatea geografică. Schimbarea denumirii în *Esplanada Elisabeta* marchează trecerea de la memoria descriptivă la memoria simbolică. Noul nume evocă figura Reginei Elisabeta a României, poetă și protectoare a artelor, și devine astfel un instrument de revalorizare urbană, tipică pentru politicile lingvistice administrative, care, în plan toponimic, reconfigurează spațiul public prin nume comemorative sau encomiastice care reflectă valori validate la nivel oficial într-un anumit context politico-cultural⁵.

Memoria comunitară, sedimentată natural în urma experiențelor și alegerilor unei colectivități, este adesea înlocuită, în ultimul timp, cu memoria culturală, mai mult sau mai puțin accesibilă localnicilor. În cazul hodonimelor formate de la nume de persoană, legătura dintre personajul evocat și drumul care îi poartă numele este, mai ales în privința toponimelor vechi, greu de identificat. Desigur, *Esplanada Elisabeta* este o denumire destul de transparentă pentru cineva cu o cultură generală medie. Însă motivul pentru care o stradă din zona centrală a orașului Iași are o denumire cu rezonanță de basm, anume *Zmeu*, rămâne necunoscut pentru marea majoritate a locuitorilor, care nu au auzit de spătarul Ilie Burchi, poreclit *Zmău*, evocat de acest hodonim (Ciubotaru 2021, I, 61). La fel, *Strada Gându* poate ridica semne de întrebare în privința motivației etimologice, fiind considerată chiar o denumire

³ Cf. <https://www.cultura.ro/sites/default/files/inline-files/LMI-IS.pdf>. Denumirea amintește de hodonimul oficial *Strada Elisabeta*, aprobat în 1899 (pentru mai multe detalii, vezi Ciubotaru 2021, I, 220).

⁴ Vezi Ciubotaru 2021, I, 218, unde aflăm că „marea ruptură din coasta Copoului” a fost desemnată în documente, de-a lungul timpului, ca „Râpa”, „Râpa cea Mare”, „Râpa de Sus”, „Râpa Muntenimii”, „Râpa Mărginenilor”.

⁵ Aceeași tendință o regăsim și în palierul oiconimic, unde numele de localități sunt schimbate atât în urma modificărilor survenite în evoluția istorico-socială/administrativă/economică/geografică a referentului desemnat, cât și în funcție de dorințele regimului de guvernare. Satul nemțean *Gherăieștii Noi*, de pildă, a trecut prin trei etape de redenumire: *Satul Nou* (1896), *Principele Ferdinand* (1904)/*Ferdinand* (1924), *Gheorghe Doja* (1948), revenind la denumirea inițială în 1964 (TTRM I, 463/2). În acest caz, *Gherăieștii Noi* și *Satul Nou* sugerează desprinderea așezării din vechiul sat Gherăiești, în vreme ce *Principele Ferdinand* și *Gheorghe Doja* sunt denumiri impuse oficial din considerente politice.

„poetică” de unii ieșeni. În realitate, strada își are numele de la stolnicul Constantin *Gându* (*Ibidem*, 204). În lipsa unei solide documentări istorice și lingvistice, astfel de lacune de informație, firești în cazul locuitorilor fără preocupări științifice, aprind imaginația, generând legende sau etimologii populare. Menționăm, de pildă, istoria Străzii Manta Roșie (situată în cartierul omonim), care a fost pusă în legătură cu înfricoșătorul călău Gavril Buzatu; acesta ar fi purtat o manta roșie, culoare ce masca petele de sânge scurs în timpul execuțiilor (*Ibidem*, II, 165). Explicația etimologică autentică este, însă, total lipsită de senzațional: hodonimul a reținut numele lui Vasile *Manta Roșie*, om înstărit „din cotuna Cetățuia, comuna Galata” (*Ibidem*, 168). La fel de puțin spectaculoasă este și etimologia *Bulevardului Copou*, hodonim asociat cu imaginea *copoiului* care ar fi găsit-o pe doamna Ecaterina a lui Vasile Lupu în pădurea de la Copou, unde se ascundea de frica turcilor, în detrimentul adevăratului etimon – supranumele unui vier ungar *Copău/Copou*, cu originea în magh. *kopó* „câine de vânătoare” (*Ibidem*, I, 234-235).

Scena din tramvai, la care ne-am referit mai sus, poate fi analizată și din perspectiva sociolingvisticii, evidențiind modul în care numele de locuri devin opace semantic în absența unei educații toponimice sau a unei memorii colective active. Se remarcă, de asemenea, cum întrebările copilului, izvorâte din curiozitatea specifică vârstei, devin catalizatorul reactivării sensului și al reconectării toponimului cu realitatea fizică a locului desemnat. Toponimia funcționează ca vehicul al memoriei colective. În absența documentării, promovării și transmiterii etimologiilor toponimice de la o generație la alta, sensul original al numelor de locuri se pierde, iar memoria colectivă devine opacă. Această situație se dovedește a avea o răspândire (cvasi)generală: „La început, nimeni nu știa să-mi spună cine au fost arhiereul Calist, dr. Ghiulamila, gen. Broșteanu sau Villacrosse și Macca. Dar Amza, ctitorul bisericii din centrul orașului, oare cine a fost? Ce nume misterioase! Nu învățasem despre ele la istorie, în DEX nu figurau, iar Wikipedia abia apăruse”, mărturisirea Aurel Ionescu, un pasionat cercetător al toponimiei bucureștene (Goņ 2018).

Procesul de redenumire a străzilor și a spațiilor publice, în special în contextul tranziției postcomuniste, transcende simpla decizie administrativă. Este un act cu o profundă conotație politică și culturală, prin care societatea își redefinește reperele simbolice și își reconfigurează identitatea colectivă. Alegerea unor noi denumiri presupune o reevaluare a trecutului, o selecție conștientă a personalităților, a evenimentelor sau a valorilor care merită să fie aduse în prim-planul memoriei publice, al memoriei culturale, al figurilor de rememorare (cf. Assmann 2013, 38 ș.a.). Intenția este, așadar, de (re)creare a unei memorii identitare prin evocarea unor conducători politici, eroi, personalități științifice și culturale, lideri spirituali, toți cu un rol semnificativ în istoria locală sau națională. Însă cercetările pe teren ne-au arătat că, în foarte multe cazuri, hodonimele nu reușesc să atingă acest scop, ci rămân pentru utilizatori niște adrese, denumiri care au doar funcția pragmatică de identificare a unui loc, de facilitare a orientării într-un anumit spațiu, niște nume fără conotație.

În lipsa unor măsuri complementare – plăcuțe explicative sau cu cod QR, campanii de informare, educație istorică locală, campanii de educație toponimică în unități de învățământ sau alte politici culturale –, hodonimia riscă să rămână un discurs gol, cu impact redus asupra conștiinței comunitare. Considerăm că cea mai bună soluție ar fi stabilirea unor toponime cât mai scurte, ușor de memorat și de folosit, pentru care să fie furnizate informații enciclopedice pe indicatoarele stradale, cum este în exemplul de mai jos:

Fig. 1. Indicator stradal din București (captură de pe internet)

Astfel, pentru accesibilizare, hodonimele ar putea conține doar entopicul desemnând tipul căii de acces (stradă, bulevard, fundac, alee etc.) și numele (eventual și prenumele) personalității elogiata toponimic, celelalte informații putând fi indicate pe tăblițele stradale, vizibile trecătorilor.

Preferința pentru hodonimele lungi, formate din trei, patru sau chiar mai mulți termeni, pe care o observăm din ce în ce mai des în hotărârile comisiilor însărcinate cu stabilirea numelor stradale, are drept consecință îngreunarea utilizării acestor denumiri atât în comunicarea orală, cât și în scris: *Strada Arhitect G. M. Cantacuzino*, *Stradela Alexandru Vodă Ipsilanti*, *Bulevardul Regele Ferdinand I al României*, *Bulevardul Prof. Dimitrie Mangeron*, *Strada Prof. dr. Ion Cantacuzino*, *Strada Maestrul Ion Baci* ș.a. O situație și mai gravă este cea a hodonimelor care includ nume de personalități străine, a căror scriere și pronunție diferă de specificul limbii române, făcându-le mai greu utilizabile de către localnici: *Strada Camille Flammarion*, *Strada General Henri Mathias Berthelot*, *Aleea Lt. (= Locotenent) Col. (= Colonel) Henry Watkins Anderson*, *Parcul Woodrow Wilson*. Deși se vrea includerea în denumire a motivației denominative prin adăugarea determinanților lexicali de tipul *arhitect*, *prof. dr.*, *mastru* etc., aceste sintagme toponimice vor fi folosite în formulă completă

doar în demersurile administrative, în vorbirea cotidiană oamenii preferând variantele simplificate: *Stau pe Ipsilanti/pe Bulevardul Mangeron* etc.

Concluzii

Pentru a se fixa în memoria colectivă, hodonomia are nevoie de transparență semantică. Este ușor de intuit de ce atâtea căi de acces poartă numele unor personalități ilustre (figuri istorice și politice marcante, oameni de știință și de cultură etc.): acestea sunt ușor recunoscutibile de către utilizatori, contribuind astfel la educația în masă și la consolidarea identității locale. Autoritățile aleg să denumească arterele de circulație după oameni care, prin prisma activității desfășurate în domeniile istorico-cultural, juridico-administrativ, militar, medical etc., devin figuri locale însemnate și își câștigă dreptul de a fi onorați și la nivel hodonimic, însă există numeroase situații în care biografia acestora le este necunoscută localnicilor. În vârtejul vieții, aceștia prezintă foarte puțin interes pentru astfel de nume stradale, pentru care educația școlară de bază se dovedește insuficientă. Soluția autorităților de a include în numele străzilor unele informații-cheie în vederea identificării facile a personalităților evocate (grad militar, funcție ș.a.) se dovedește inefficientă din perspectiva utilizării denumirilor respective de către localnici, deoarece aceștia vor prefera întotdeauna nume simple, ușor de reținut și de folosit. O măsură viabilă pentru salvarea de la uitare a personalităților omagiate hodonimic este reprezentată de indicatoarele stradale asemănătoare celui din figura de mai sus, care, pe de o parte, ar permite o structură bimembră a numelor de străzi (entopic + nume propriu), ideală pentru uzul localnicilor, și, pe de altă parte, ar facilita livrarea unor date biografice atât de necesare pentru informarea cuprinzătoare a populației și, implicit, pentru insuflarea spiritului identitar local.

Referințe bibliografice:

ASSMANN, Jan. *Memoria culturală*. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2013. ISBN 978-973-703-903-3.

AUSTIN, John L. *Cum să faci lucruri cu vorbe*. București: Editura Paralela 45, 2005. ISBN 973-697-255-0.

AZARYAHU, Maoz. The Politics of Commemorative Street Renaming: Berlin 1945-1948. *Journal of Historical Geography*. 2011, 37 (4), pp. 483-492. ISSN 0305-7488, e-ISSN 1095-8614.

BOUVIER, Jean-Claude. *Les noms de rues disent la ville*. Paris: Christine Bonneton, 2007. ISBN 978-2862534138.

CIUBOTARU, Mircea. Politică, administrație și toponimie ieșeană. *Anuar de lingvistică și istorie literară*. 2019-2020, t. LIX-LX, pp. 49-83. ISSN 1583-7017, e-ISSN 2972-1814.

CIUBOTARU, Mircea. „Misterele” onomastice ale Iașilor. Vol. I-II. București: Editura Dark Publishing, Heidelberg: Herlo Verlag UG, 2021. ISBN 978-3-948670-21-4.

FELECAN, Oliviu. Hodonimie românească – între autohtonism și cosmopolitism. În: *Proceedings of the Second International Conference on Onomastics “Name and Naming”*. *Onomastics in Contemporary Public Space*, Felecan Oliviu (ed.). Cluj-Napoca: Editura Mega,

Editura Argonaut, 2013, pp. 318-328. ISBN 978-606-543-343-4 (Mega), ISBN 978-973-409-422-9 (Argonaut).

GIRAUT, Frédéric *et al.*, Au nom des territoires! Enjeux géographiques de la toponymie [In the name of territories! The geographical challenges of toponymy]. *L'Espace géographique*. 2008, t. 37, pp. 97-105. ISSN 1776-2936.

GONȚ, Dana. *Străzi din București și numele lor* (Interviu cu Aurel Ionescu), 2018. Disponibil: <https://www.danagont.ro/strazi-din-bucuresti-si-numele-lor-aurel-ionescu/> [accesat 2025-10-11].

LAJARGE, Romain et MOISE, Claudine. Néotoponymie, marqueur et référent dans la recomposition de territoires urbains en difficulté. *L'Espace Politique*, 2008, 5/ 2. Disponibil: <https://journals.openedition.org/espacepolitique/324> [accesat 2025-04-08]. ISSN 1958-5500.

PETRE, Mihai. *Introducere în toponimia urbană românească* [Introduction to Romanian urban toponymy]. Deva: Editura Călăuza, 2001. ISBN 973-9331-64-5.

PETRE, Mihai. *Toponimie urbană hunedoreană* [Urban toponymy]. Timișoara: Editura Universității de Vest, 2012. ISBN 978-973-125-380-0.

REZEANU, Adrian. Toponimie urbană. Terminologia viconimică [Urban toponymy. Viconymic terminology]. *Limba română*. 2008, LXI (2), pp. 203-219. ISSN 0024-3523.

REZEANU, Adrian. *Studii de toponimie urbană. Viziune diacronică* [Urban toponymy studies. A diachronic perspective]. Baia Mare: Editura Universității de Nord, 2009. ISBN 978-606-536-008-2.

RUSU, S. Mihai. Schimbarea denumirilor de străzi după 1989. O analiză cantitativă la nivel național. În: *Comunismul în România. Memorie și istorie*, Dragoș Petrescu (coord.). București: Pro Universitaria, 2020. ISBN 978-606- 26-1298-6.

RUSU, S. Mihai. Modeling Toponymic Change: A Multilevel Analysis of Street Renaming in Postsocialist Romania. *Annals of the American Association of Geographers*. 2024, 114: 3, pp. 591-609. ISSN 2469-4452.

VILLAMIL, Francisco and BALCELLS, Laia. Do TJ policies cause backlash? Evidence from street name changes in Spain. *Research & Politics*. 2021, 8: 4. e-ISSN 2053-1680. Disponibil: <https://journals.sagepub.com/doi/epub/10.1177/20531680211058550> [accesat 2025-10-08].

TTRM I₁ = *Tezaurul toponimic al României. Moldova* (coordonator: Dragoș Moldovanu). Vol. I, partea 1, *Repertoriul istoric al unităților administrativ-teritoriale (1772-1988)*. București: Editura Academiei, 1991. ISBN 973-27-0253-2.

Sitografie:

<https://www.google.com/maps>

<https://www.openstreetmap.org/>

<https://www.roaep.ro/prezentare/servicii/registrul-electoral-2/>

<https://www.cultura.ro/sites/default/files/inline-files/LMI-IS.pdf>

<https://comunaaroneanu.ro/proiecte-de-hotarari/>

Primit: 14.12.2025

Acceptat: 19.05.2026

[https://doi.org/10.52505/1857-4300.2026.1\(326\).06](https://doi.org/10.52505/1857-4300.2026.1(326).06)
CZU: 821.135.1'09:821.161.1.09

Mecanismele ideologice ale interpretării critice: Dobrogeanu-Gherea citindu-l pe Turgheniev

Camelia DINU

Doctor în filologie, abilitat, conferențiar universitar
E-mail: camelia.dinu@lils.unibuc.ro
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5765-7052>
Universitatea din București, România

The Ideological Mechanisms of Critical Interpretation: Dobrogeanu-Gherea on Turgenev

Abstract

In this paper, Constantin Dobrogeanu-Gherea is examined within the context of the sociology of knowledge, through analysing the concept of the “artist as citizen” and economic materialism as forms of cultural intermediation between Russian realism and the Romanian cultural sphere. The proposed case study examines the ideological mechanisms of critical interpretation in Gherea’s essay “Turgenev’s *New Generation*” (1886), exploring the relationship between aesthetic and ideological criteria. Although Gherea acknowledges the artistic value of Turgenev’s Realism, his reading is structured by a sociopolitical framework that generates tensions and ideological “corrections” to the text. From the perspective of Louis Althusser’s theory of Ideological State Apparatuses (ISAs), the study describes Gherea’s reading functions as an instrument for shaping consciousness, not as a limited sociological interpretation. Gherea regards Turgenev’s literary prestige as a “battle position” within Romanian culture, transforming critical reading into a tool for challenging conservative ideology and legitimising socialist ideals. In this key, Gherea’s vision reveals both the limits and the possibilities of sociological criticism at the end of the 19th century.

Keywords: ideology, critical reading, ideological apparatuses, Louis Althusser, sociological criticism, aesthetic vs. ideological criteria, Russian realism.

Rezumat

Articolul îl plasează pe Constantin Dobrogeanu-Gherea în contextul sociologiei cunoașterii, analizând conceptul de „artist-cetățean” și materialismul economic ca forme de mediere culturală între realismul rus și spațiul românesc. Studiul de caz propus examinează mecanismele ideologice ale interpretării critice în eseu lui Gherea „«Generația nouă» de Turgheniev” (1886), investigând raportul dintre criteriul estetic și cel ideologic. Deși Gherea recunoaște valoarea artistică a realismului lui Turgheniev,

lectura sa este structurată de o grilă sociopolitică care generează tensiuni și „corecții” ideologice ale textului. Din perspectiva teoriei lui Louis Althusser despre aparatele ideologice de stat, studiul arată că lectura lui Gherea funcționează ca un instrument de formare a conștiințelor, nu ca o interpretare sociologizantă restrânsă. Gherea valorifică prestigiul literar al lui Turgheniev ca pe o „poziție de luptă” în interiorul culturii române, transformând lectura critică într-un instrument de contestare a ideologiei conservatoare și de legitimare a idealurilor socialiste. În această cheie, viziunea lui Gherea arată atât limitele, cât și posibilitățile criticii sociologice de la sfârșitul secolului XIX.

Cuvinte-cheie: ideologie, lectură critică, aparate ideologice, Louis Althusser, critică sociologică, criteriu estetic vs. criteriu ideologic, realism.

Gherea spre o critică sociologică

Viața lui Constantin Dobrogeanu-Gherea, pe numele real Solomon Katz, născut în 1855 în gubernia Ekaterinoslav din Ucraina de astăzi, decedat la București, în 1920, a fost tumultuoasă și influențată de circumstanțe istorice și personale dramatice: exilul din Rusia țaristă, ca urmare a implicării în mișcările revoluționare; stabilirea forțată în România, într-un context politic și cultural complet diferit; adaptarea dificilă la o nouă societate, cu tensiuni identitare și profesionale; conflictele ideologice cu junimiștii și cu alte grupări culturale; implicarea în mișcarea socialistă românească, marcată de presiuni politice și de supraveghere; dificultățile materiale și personale; schimbările istorice rapide de la sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea, care i-au influențat direct activitatea și poziționările (Ornea 1982, p. 26).

După cum se arată în *Enciclopedia filosofiei din România*, pe plan doctrinar, Gherea „abandonează nihilismul, devenind, în 1878, marxist. Are un rol esențial în organizarea centralizată a mișcării socialiste în România. O susține și îi trasează programul, bazat pe fundamentarea marxistă a legitimității trecerii de la capitalism la socialism, incluzând problema țărănească și o strategie de tip social-democrat” (Bazac). Sociologul Henri H. Stahl opinează că Gherea a evoluat rapid de la pozițiile populiste și idealiste ale narodnicismului la o concepție marxistă matură, „ajungând un maestru al gândirii marxiste și al aplicării ei în analiza marilor noastre probleme sociale” (2001, p. 192). Politologul și sociologul Michael Shafir îl vede ca pe un gânditor de excepție, a cărui relevanță internațională a fost limitată de mediul conservator și antisemit în care a trăit. Cercetătorul evidențiază contribuțiile timpurii la sociologia cunoașterii, subliniind o „asemănare frapantă” cu ideile lui Karl Marx și ale unor intelectuali precum Antonio Gramsci. Shafir subliniază că Gherea a ajuns la concluzii similare deși, cel mai probabil, nu a avut acces la scrierile timpurii ale lui Marx, care au fost republicate mult mai târziu (2007, p. 11). Gherea se afirmă ca un pionier al sociologiei cunoașterii și, în plus, ca un critic literar „surprinzător de inovator pentru timpul său” (*Ibidem*, p. 25). Această poziționare îl apropie de direcțiile mai largi ale criticii est-europene din a doua jumătate a secolului al XIX-lea,

în cadrul căreia analiza literară depășea granițele esteticului: „The Eastern European literary critics of the second half of the nineteenth century analyzed much more than literature. Their critiques concerned culture, society and politics, diagnosing structural ills and providing models of development” (Mândru 2019, p. 15). În cultura română, această orientare s-a manifestat în confruntarea dintre critica deterministă a lui Gherea și critica estetică a lui Titu Maiorescu, după cum arată Eugen Lovinescu: „Poziția criticii la sfârșitul veacului trecut se caracterizase prin lupta criticii «științifice» a lui C. Gherea împotriva criticii estetice a lui T. Maiorescu: tot ceea ce, cu o disciplină intelectuală atât de sigură, separase și precisase Maiorescu, fusese dezgrădit de criticul socialist; arta a cunoscut, astfel, proclamarea primatului tendințelor moralizatoare și al idealurilor sociale” (1973, p. 112).

Dacă Gherea descrie literatura ca rezultat al unei condiționări economico-sociale filtrate prin individualitatea autorului, teoriile marxiste ulterioare au încercat să conceptualizeze mai riguros acest proces. Într-un eseu publicat în 1970, intitulat „Ideology and Ideological State Apparatuses (Notes towards an Investigation)”, filosoful marxist-structuralist Louis Althusser (1918-1990) arată că ideologia nu reprezintă o simplă deformare a realității, ci un sistem de reprezentări care organizează modul în care percepem și interpretăm lumea. Althusser include literatura și artele în categoria „aparaturilor ideologice de stat” (AIS). Din această perspectivă, opera literară nu este doar „artă pură”, ci funcționează și ca un mecanism ideologic. Pentru Althusser, diferența esențială dintre „aparaturile represive de stat” (*repressive state apparatus*) și „aparaturile ideologice de stat” (*ideological state apparatus*) nu ține de natura instituțiilor, ci de modul lor de funcționare. Prima categorie acționează prin coerciție, a doua prin formarea convingerilor (2014, pp. 242-246). În sensul teoretizat de Althusser, ideologia funcționează ca o grilă implicită de lectură, iar Gherea nu face excepție în acest sens: el operează într-un cadru ideologic care generează propriile efecte interpretative.

Pornind de la cadrul teoretic al lui Althusser, ne propunem o abordare metodologică alternativă a criticii lui Gherea, folosind instrumente teoretice contemporane. Althusser oferă un cadru structuralist pentru a înțelege unele intuiții timpurii ale lui Gherea, care vede literatura ca un mecanism ideologic ce interpelează subiectul, modelându-i convingerile sociale. Pentru Althusser, literatura este mai mult decât un „product” social și o forță de modelare a conștiinței publice (cum consideră Gherea), este un aparat ideologic care structurează activ percepția realității.

Nicolae Manolescu îl recunoaște pe Gherea ca deschizător de drumuri în critica literară sistematică, însă îl consideră un estetician slab, întrucât nu analizează literatura în sine, ci o folosește ca pretext pentru discuții sociale: „E drept că e primul nostru critic care face minuțioase analize de opere. Dar acestea sunt incompetente și constau într-un nesfârșit bavardaj psihologic ori sociologic pe marginea textelor, a căror abordare nemijlocită este, când este, una naiv-descriptivă. Gherea era mai degrabă în stare de prejudecăți decât de judecăți critice, atât când se referea la mișcarea literară,

cât și când se referea la autori” (2008, p. 458). Evaluarea lui Manolescu deschide discuția cu privire la mecanismele prin care criticul își construiește interpretările. Ceea ce Manolescu numește „bavardaj sociologic”, Althusser definește ca funcționarea ideologică a AIS-ului. Recursul la Althusser nu urmărește să scuze estetic această practică, ci să-i explice mecanismul. Din această perspectivă, Gherea nu recurge la divagații inițiale, ci exercită o funcție instituțională de modelare a conștiințelor. În acest cadru se înscrie și miza prezentului articol, care problematizează lectura critică a lui Gherea, investigând raportul dintre criteriul estetic și cel ideologic. Ceea ce Manolescu interpretează drept o limită analitică este analizat aici ca o funcție ideologică specifică unui AIS cultural.

Vom analiza, ca studiu de caz, articolul „«Generația nouă» de Turgheniev”, semnat de Gherea și apărut în revista ieșeană *Contemporanul* în februarie 1886, care se referă la ultimul roman al lui Turgheniev, *Нобъ (Deștelenire, 1877)*¹. Ipoteza cercetării este că, deși Gherea apreciază realismul „rațional” al lui Turgheniev și îi recunoaște valoarea artistică, discursul său critic este influențat în mod semnificativ de o perspectivă sociopolitică. În această cheie, lectura lui Gherea poate fi înțeleasă prin teoria lui Althusser despre AIS-urile culturale, care susține că percepția realității, inclusiv în domeniul literar, este modelată de structuri ideologice care condiționează modul de a citi și interpreta textele. Vom observa că articolul lui Gherea este coerent ideologic, însă tocmai această coerență deschide câteva întrebări de fond: ce anume forțează, exclude sau distorsionează lectura lui? În ce măsură aceste distorsiuni pot fi înțelese nu ca simple limite analitice, ci ca efect al funcționării criticii ca AIS cultural, capabil să modeleze conștiința publică?

Metodologia cercetării propune o relectură structuralistă a criticii lui Gherea. Vom contextualiza poziția sa în câmpul critic, argumentând că demersul lui anticipează ideea literaturii ca un mecanism instituțional de modelare a conștiințelor, similar funcționării unui AIS cultural althusserian. Această perspectivă ne va permite să arătăm cum lectura lui Gherea asupra lui Turgheniev caută în text o forță capabilă să „introducă adevărul” în conștiința publică. Cu alte cuvinte, vom urmări modul în care AIS-ul cultural orientează lectura în favoarea funcției sociale, producând niște distorsiuni specifice.

Depășirea estetismului: critica literară și artistul de geniu

Dincolo de opoziția cu estetismul maiorescian, obiectivele demersului lui Gherea devin vizibile dacă analizăm nucleul viziunii sale critice, și anume modul în care concepe funcția sociologică a literaturii. El fundamentează așa-numitul criticism „științific” în mai multe studii. De pildă, în „Asupra criticei” (1897), stabilește metodologia prin care criticul corelează universul literar cu universul natural și social în care trăiește autorul. Gherea susține că opera literară nu este un obiect izolat, ci un

¹ Cuvântul *нобъ* înseamnă în rusă „pământ nou”, „pământ virgin”, „teren neîmpărțit încă în loturi”. În română titlul romanului a fost tradus „Deștelenire” (vezi Turgheniev 1973).

rezultat necesar (un „product”) al interacțiunii dintre psihicul individual al artistului și mediul său social. Inspirat de pozitivismul secolului al XIX-lea, Gherea arată că analiza critică nu trebuie să fie impresionistă, vagă, construită pe gustul personal, ci că trebuie să funcționeze ca o știință, bazându-se pe relații cauzale: „Critica în Europa a luat o mare dezvoltare, dar o critică întemeiată pe alte baze, o critică plină de putere, care privește o operă literară ca un product și îl analizează ca atare, cum fac științele naturale, căutând pricinile ce i-au dat naștere. Când critica are înaintea ei o operă literară, se întreabă care e pricina ei cea mai apropiată” (1967c, p. 15). Pentru Gherea, interpretarea literară presupune și o investigație a personalității creatorului, în sensul că biografia și profilul lui moral devin elemente majore pentru înțelegerea operei: „Bineînțeles, această pricină este artistul, creatorul operei, deci cea dintâi grijă a criticei este de a statornici o legătură de cauză între opera artistică și artistul creator. Critica, analizând viața artistului, sufletul lui, ne explică de ce și cum a făcut el această operă artistică, ne arată cum, luând în samă temperamentul artistului, psihicul lui, opera artistică a trebuit să fie tocmai așa cum este și nu altfel; ne explică pricinile cari au hotărât caracterul operei artistice, sau, cum am zis, arată legătura între artist și creațiunea sa” (*Ibidem*, pp. 15-16). Critica are, prin urmare, sarcina de a stabili legătura de cauzalitate dintre autor și operă, explicând ce este opera, dar mai ales ce anume îi determină configurația. De altfel, această concepție asupra raportului cauză-efect dintre artist și operă Gherea o formulase și anterior, în articolul „D. Panu asupra criticei și literaturii”: „Arta nu-i decât natura văzută prin prisma artistului” (1967d, p. 585). Prin această afirmație, Gherea descrie modul în care ideologia artistului structurează realitatea. Ambiția criticului de a găsi o „pricină” materială și socială a operei îl apropie de metafora althusseriană a edificiului. Althusser arată că o societate este alcătuită dintr-o infrastructură economică și o suprastructură juridico-politică și ideologică, în care baza determină „în ultimă instanță” producțiile culturale. Astfel, ceea ce Gherea numește „product” al mediului social poate fi interpretat ca o manifestare a suprastructurii literare, care, deși dotată cu o „autonomie relativă” (Althusser 2014, pp. 238-239), rămâne legată de necesitatea reproducerii sau contestării raporturilor de producție din epoca respectivă (*Ibidem*, p. 239).

În ansamblul articolelor lui Gherea se conturează două idei de fond, ambele anticipate încă din anii 1880, inclusiv în articolul care ne va servi ca studiu de caz.

Prima idee este că, pentru Gherea, critica literară reprezintă o activitate condiționată, nu pur estetică. Opera literară nu poate fi înțeleasă ca un obiect autonom, ci prin raportare la cauzele care au generat-o, prima și cea mai importantă dintre acestea fiind artistul însuși. De aici decurge a doua idee fundamentală, și anume reflecția lui Gherea asupra geniului, văzut ca un produs și un agent al epocii sale. În studiul „Artiștii-cetățeni” (1896), criticul discută datoria socială a geniului de a fi „un puternic factor evoluționar și chiar revoluționar” (1967b, p. 518), în raport cu antagonismele timpului. Criticul explică de ce viața cetățenească și idealurile scriitorilor geniali sunt trecute cu vederea sau interpretate eronat: arta tinde să eclipseze personalitatea socială

a creatorului („să întunece toată cealaltă parte a vieții artistului”) (*Ibidem*, p. 517), iar interesele de clasă sau de grup pot împiedica „imparțiala constatare a faptelor” (*Ibidem*, p. 517) cu privire la mesajul social al operei. Clasele dominante nu au niciun interes să recunoască în genii niște forțe ale schimbării radicale sau ale progresului social: „A constata, dar și a introduce în conștiința publică adevărul că scriitorii geniali, ca artiști și cetățeni, sunt un puternic îmbold al propășirii și transformării sociale, că sunt un puternic factor evoluționar și chiar revoluționar, aceasta nu poate desigur veni la socoteală acelor clase care se simt așa de bine în *statu quo*. Și aceste clase sunt acelea cari dau tonul și chiar constituiesc opinia publică” (*Ibidem*, p. 518).

După cum putem observa, „artistul-cetățean” al lui Gherea poate fi înțeles, în raport cu Althusser, ca un subiect prins într-o ideologie a progresului. Dacă Gherea descrie această condiționare în termeni morali și sociali, Althusser o teoretizează ca proces de interpelare: ideologia are funcția de a „constitui” indivizii ca subiecți (Althusser 2014, p. 264), de a-i „chema” în interiorul propriilor structuri. Ceea ce la Gherea apare ca o constatare sociologică reprezintă, în lectura althusseriană, un mecanism structural al funcționării ideologiei în câmpul literar.

Artistul de geniu este descris ca o ființă cu o sensibilitate superioară („o harfă eoliană”) (Gherea 1967b, p. 520), care simte „dezacordurile vieții” (*Ibidem*, p. 520) mai acut decât ceilalți și care, prin opera sa, devine un factor de progres, chiar dacă societatea preferă să îi admire doar „forma” estetică, în defavoarea mesajului social. Criticul face o analogie între geniul științific și geniul artistic: „Și dacă un geniu mare e prin felul lui chiar un revoltat, atunci e evident că aici, în viața socială, se va arăta revolta lui. Și precum un geniu științific va fi un factor transformator, un factor revoluționar în lumea sa, a concepțiilor și a speculațiilor științifice, tot așa un scriitor genial va fi un factor transformator în domeniul său, care e viața socială cu afectele și interesele ei vitale” (*Ibidem*, p. 521). În termenii lui Althusser, „revolta geniului” despre care vorbește Gherea poate fi înțeleasă ca rezultat al interpelării artistului de către un „subiect absolut” (Althusser 2014, pp. 245-264) (idealul social sau revoluția) în cadrul unor AIS. Pentru Althusser, „artistul-cetățean” nu este un creator autonom, ci un individ modelat de o ideologie specifică, în cazul lui Gherea – ideologia progresului sau a socialismului. Gherea susține că geniul resimte mai acut tensiunile existenței, ceea ce în termeni althusserieni înseamnă că artistul „recunoaște” contradicțiile structurii sociale ca pe niște „evidențe” (*Ibidem*, p. 262) care îi dictează datoria de a acționa.

Continuând ideea, criticul susține că artistul este un produs al mediului său, iar opera trebuie să reflecte viața reală cu toate „afectele și interesele ei vitale” (Gherea 1967b, p. 521). Întrucât geniul percepe inconvenientele umane („mizeriile vieții”) (*Ibidem*, p. 520) mai profund decât restul oamenilor, el nu poate rămâne indiferent, iar această poziție transpare în revolta exprimată în operă. De exemplu, dacă țara sa este subjucată de străini, geniul va fi un patriot arzător (precum Mickiewicz sau Petőfi); dacă țara este liberă, dar inechitabilă, el se va ridica împotriva asupritorilor interni

(*Ibidem*, p. 521). Din perspectiva lui Gherea, geniul este o „anticipație asupra unui tip al viitorului” (*Ibidem*, p. 521), motiv pentru care un astfel de tip se simte străin și neînțeles în societate. În sens althusserian, artistul este un subiect interpelat de ideologia progresului care funcționează ca un „subiect absolut” și îi conferă o misiune socială. Artistul răspunde acestei chemări, devenind un individ care „lucrează singur” în interiorul unui AIS cultural.

În dialog cu literatura rusă: Turgheniev în lectură sociopolitică

Reperete teoretice de mai sus au urmărit situarea lui Gherea în cadrul schemei althusseriene, în care literatura, ca parte a suprastructurii, beneficiază de o autonomie relativă, fiind totuși determinată, „în ultimă instanță”, de baza economică (Althusser 2014, p. 237). Pornind de aici, vom analiza în continuare mecanismele prin care lectura lui Gherea asupra lui Turgheniev poate fi reinterpretată, prin grila althusseriană, nu doar ca o descriere a literaturii ca „product” social, ci ca o funcționare specifică unui AIS cultural. Această perspectivă ne va permite să observăm cum Gherea investighează capacitatea textului de a interpela indivizii ca subiecți și de a funcționa ca un instrument în reproducerea sau contestarea raporturilor de producție ale epocii, plasând lectura critică în câmpul luptei de clasă.

În România de la sfârșitul secolului al XIX-lea, majoritatea intelectualilor români citeau literatura rusă în traduceri franceze, deoarece Parisul era centrul difuzării literaturii ruse în Europa. Revistele românești publicau fragmente de proză și articole critice despre literatura rusă, care începuse să capete la noi o funcție culturală și ideologică specială, fiind o literatură a „problemei sociale”. Pentru generația postpașoptistă, Rusia literară oferea modele tot mai influente de ficțiune realistă și tipologii sociale, fiind deja percepută ca profund morală, preocupată de problemele țărănimii, critică față de structurile sociale și angajată în dezbaterile cele mai importante ale epocii. În acest sens, literatura rusă devenise un spațiu de proiecție ideologică. Această orientare poate fi explicată prin teza lui Terry Eagleton, potrivit căreia „nu există lectură a unei opere care să nu fie și o «rescriere» a ei” (2008, p. 27). Fiecare epocă își construiește autorii canonici în funcție de propriile interese, modificând accentele operei până când aceasta răspunde nevoilor prezentului. După cum vom vedea, Turgheniev prezentat de Gherea publicului român este o variantă „rescrisă”, o interpretare care pune accent pe tipologiile sociale și pe lupta revoluționară, lăsând în plan secundar pesimismul metafizic și nuanțele estetice ale autorului rus.

După cum arată Nicolae Manolescu, dincolo de limitele sale critice, Gherea rămâne memorabil prin „nesățioasa poftă de lectură”, fiind „cel mai hulpav cititor de literatură nouă dintre criticii și scriitorii vremii, la curent cu marele roman rusesc” și cu modernitatea occidentală (2008, p. 459). În articolele sale, Gherea, care putea citi literatura rusă de ultimă oră în original, face numeroase referiri la scriitorii ruși, precum Anton Cehov, Nikolai Cernâșevski, Ivan Gonțearov, Vsevolod Garșin, Vladimir Korolenko, Mihail Lermontov, Aleksandr Pușkin, Lev Tolstoi,

Ivan Turgheniev, Gleb Uspenski etc.², sau chiar le dedică eseuri întregi³. De altfel, în articolul „Artiștii-cetățeni” (1896), el îi apreciază pe Turgheniev, Dostoievski și Tolstoi ca piloni ai literaturii contemporane, datorită valorii lor umane. Criticul subliniază că succesul universal al romanului realist rus, susținut de acești scriitori, decurge din „adâncă iubire pentru oameni, adâncă compătimire pentru cei năpăstuiți, obijduiți – și o năzuință neînfrântă către un ideal social mai înalt” (1967b, p. 512). Prin astfel de formulări, Gherea nu face o simplă observație estetică, ci activează, într-o perspectivă althusseriană, o funcție ideologică atribuită literaturii. Discursul lui critic poate fi înțeles ca operând similar unui AIS cultural, destinat să transmită publicului român o ideologie a umanismului și a datoriei sociale. De altfel, Gherea aplică mecanisme similare și în lecturile dedicate lui Dostoievski și Tolstoi, ceea ce confirmă că ipoteza funcționării criticii sale ca AIS nu se limitează la un singur text, ci descrie un mod de operare constant.

Turgheniev este pentru Gherea o figură care exprimă conflictul dintre vechi și nou, dintre tradiție și modernitate, o temă centrală pentru România postpașoptistă. În articolul „«Generația nouă» de Turgheniev”, criticul pornește de la ideea că mișcarea nihilistă, reprezentată de tinerii revoluționari ruși ai anilor 1860-1870, nu a primit deocamdată o reprezentare adecvată în literatura rusă. Romanul *Demonii*, de Dostoievski, este respins, fiind considerat „o caricatură” a mișcării revoluționare, scrisă de un autor „părintor” și ostil radicalilor. Criticul atribuie acest inconvenient cenzurii rusești, pe care o numește „asiatică” (Gherea 1967a, p. 29), termen ce reflectă etichetarea politică și retorica radicală a epocii. În schimb, Gherea construiește o imagine moral-afectivă a lui Turgheniev. El deschide analiza cu un portret al scriitorului rus, prezentat ca un autor aproape venerat de elitele culturale, nu pentru activismul său politic („Turgheniev nu s-a amestecat niciodată în politică, n-a jucat niciun rol, n-a figurat în niciun partid și prin urmare toată vaza, toată înrâurirea sa o datorește numai și numai scrierilor”) (*Ibidem*, p. 30), ci pentru valoarea morală și artistică a operei. Prin această lectură, Gherea transformă opera lui Turgheniev într-una dintre acele „cărți bune” (*good books*) (Althusser 2014, p. 252) pe care Althusser le identifică drept instrumente de formare a virtuților necesare subiecților modelați civic. Suprapunerea eticului peste estetic poate fi interpretată ca un act de canonizare ideologică, în sensul că fixarea lui Turgheniev ca autoritate normativă nu reprezintă un gest neutru de admirație estetică. Gherea utilizează literatura ca AIS pentru a constitui, prin interpelare, un nou tip de subiect – scriitorul-cetățean, definit prin „moralitate” și prin aspirația la „influența europeană”.

² Numele autorilor menționați apare în articole precum „Asupra criticei” (1886), „Asupra criticei metafizice și celei științifice” (1887), „D. Panu asupra criticei și literaturii” (1887), „A. Vlahuță” (1888), „I. L. Caragiale” (1890), „Făclia de Paște și Năpasta” (1890), „Idealurile sociale și arta”, „Artiștii-cetățeni” (1896).

³ Vezi „«Generația nouă» de Turgheniev” (1888), „Dostoievski” (1891) etc.

Această valorizare morală a lui Turgheniev ilustrează și teza lui Eagleton conform căreia nicio intervenție critică nu este neutră, întrucât orice descriere funcționează în interiorul unei „rețele invizibile de categorii evaluative” (2008, p. 26). „Canonul” este, în acest sens, un construct dependent de interesele unor grupuri într-un anumit moment istoric, motiv pentru care nu există o „valoare literară” inerentă și imuabilă (*Ibidem*, p. 30). Astfel, Gherea nu a „descoperit” pur și simplu geniul lui Turgheniev, ci l-a constituit ca autor de referință în spațiul românesc, deoarece temele scriitorului rus (nihilismul, problema socială etc.) serveau obiectivelor de critică socială ale criticului.

În continuare, într-o perspectivă romantică, apropiată de populismul criticii democratice ruse, Gherea sugerează că Turgheniev împărtășește suferințele poporului („El pune mâna pe pulsul țării sale și inima lui sălta în tact cu inima norodului rus, suferind aceleași suferinți, bucurându-se de aceleași bucurii”) (*Ibidem*, p. 30). Imaginea metaforică a Rusiei bolnave, „o împărăție searbădă și întunecată” (*Ibidem*, p. 30), este specifică discursului critic de inspirație sociologică: literatura este văzută ca un diagnostic social, nu ca o artă autonomă. În acest context, imaginea lui Turgheniev este a unui scriitor care transformă realitatea sumbră în artă cu ajutorul sensibilității sale morale („Acest tablou devine frumos, măreț, capătă o putere fermecătoare când trece prin agera minte și prin mult iubitoarea inimă a marelui romancier”) (*Ibidem*, p. 30), cu alte cuvinte valoarea estetică derivă din valoarea etică, iar portretul scriitorului devine un instrument de canonizare ideologică, compatibil cu idealurile democratice și umaniste ale criticului. Această poziție a lui Gherea corespunde observației lui Althusser potrivit căreia AIS-urile transmit un *know-how* ambalat în „reguli de moralitate, conștiință civică și profesională” (2014, pp. 235-236).

Gherea subliniază că, deși Turgheniev era „magnat”, el nu a uitat „ce și cât datorește poporului muncitor” (1967a, p. 30), o formulare care sugerează că scriitorul rus depășește limitele clasei sale, se solidarizează cu țărănimea și are o conștiință morală superioară. Originea lui aristocratică este reinterpretată ideologic de Gherea, în sensul că nu funcționează ca un stigmat, ci devine un element de prestigiu, tocmai prin faptul că este lăsată în urmă. Observăm și aici o strategie recognoscibilă a criticii sociologice: scriitorul valoros se desprinde de clasa dominantă și se apropie de popor. De altfel, într-un articol ulterior, „Artiștii-cetățeni” (1896), Gherea afirmă că volumul lui Turgheniev *Povestirile unui vânător* a avut un impact real asupra societății ruse, sprijinind curentul care a dus la emanciparea iobagilor: „Prima operă a lui Turgheniev, *Schițele unui vânător*, unde e descris țaranul rus, a avut o influență colosală asupra formării curentului în favoarea emancipării țaranilor iobagi” (1967b, p. 512). Amintim că în acest volum de povestiri publicate în perioada cuprinsă între anii 1847 și 1852, naratorul este un vânător care străbate moșiile rusești și constată brutalitatea iobăgiei. Fiecare povestire reprezintă o miniatură realistă, care are în centru întâmplări cu țărani, slujitori, nobili mărunți și oameni simpli.

Revenind la „«Generația nouă» de Turgheniev”, Gherea afirmă că, de la debut și până la ultimul roman, scriitorul rus s-a ocupat constant de „ceștiunile cele mai vitale pentru Rusia”, de tot ce „tulbura” și „neliniștea” patria, problemele arzătoare ale epocii, în special nihilismul (1967a, p. 31). Criticul laudă „admirabilele tablouri” descriptive ale lui Turgheniev nu pentru virtuozitatea lor artistică, ci pentru că surprind tensiunile societății ruse. „Realismul” care caracterizează stilul prozatorului este evaluat ca atitudine morală și socială („realismul înțeles în sensul cel mai bun, în sensul adevărat al cuvântului”) (*Ibidem*, p. 31). Gherea realizează o opoziție programatică între două tipuri de realism, unul „scârbos”, „animalic”, care este naturalismul, și unul „adevărat”, care este realismul „rațional” (*Ibidem*, pp. 31-33). Naturalismul francez, reprezentat de Zola și epigonii lui, este considerat inutil social și degradant. Criticul ironizează și obsesia naturalistă pentru detaliul material, precum descrierea unei sobe care scoate fum, în zeci de pagini, sau descrierea picioarelor goale ale femeilor, din toate unghiurile, care excită „nervii burgheziei scurse de puteri” (*Ibidem*, p. 31). Cu alte cuvinte, literatura nu trebuie să fie spectacol comercial, ci conștiință socială. În contrapondere, opera lui Turgheniev este un model al realismului etic, „curat”, „moral”, „uman”, opusul naturalismului decadent. De altfel, după cum observă Anca Maria Mândru, Gherea formulează o critică a naturalismului înainte ca distincția realism/naturalism să fie stabilizată din punct de vedere teoretic: „While this interpretation is undoubtedly utilitarian, the distinction between realism and naturalism, not yet entrenched at the time, and the condemnation of naturalism, recall later Marxist critical insights. Like Gherea, Georg Lukács would also argue that naturalism, similar to photography, captures only superficial images of the society and fails to acknowledge their depth, turning actual ‘representative’ types into simple, clinical portrayals of ‘averages’” (2019, p. 141).

Respingerea de către Gherea a naturalismului ca fiind „scârbos” și destinat unei „burghezii scurse de puteri” poate fi interpretată, în cheie althusseriană, ca un act de cenzură ideologică. Gherea trasează limitele a ceea ce Althusser numește „ideologia dominantă” în cadrul AIS-ului cultural. Althusser afirmă că, deși AIS-urile funcționează preponderent prin ideologie, ele folosesc secundar și „represiunea, chiar dacă... simbolică” (2014, p. 244), manifestată prin mecanisme de excludere și selecție. Turgheniev devine astfel etalonul realismului „curat”, deoarece opera sa permite interpelarea cititorului ca un subiect „moral” și „conștient”, în timp ce naturalismul este eliminat ca o ideologie „incorectă” (*Ibidem*, pp. 251-252) sau „perversă” (*Ibidem*, p. 260).

În următoarea secțiune a articolului, Gherea definește din punct de vedere psihologic tipul personajului hamletian și explică manifestarea lui în literatura rusă, printr-o analiză social-istorică asupra romanului *Deștelenire* și, mai concret, asupra protagonistului Nejdanov, „un Hamlet rus” (Gherea 1967a, p. 33). Criticul explică faptul că arhetipul shakespeareian se caracterizează printr-o „dublă personalitate” și o „anormalitate psihică” (*Ibidem*, p. 34), fiind un individ care simte și gândește profund,

dar nu poate acționa. El devine simbolul intelectualului dezorientat, sfâșiat între ideal și realitate. Criticul trece de la psihologie la sociologie și istorie, afirmând că Rusia produce în mod natural hamleți din cauza unei contradicții structurale: dezvoltarea morală și intelectuală a claselor culte este europeană, dar instituțiile politice sunt „asiatice și barbare” (*Ibidem*, p. 34). Turgheniev este valorizat pentru că surprinde tocmai acest tip „esențial rusesc”. În acest fel, Gherea nu analizează estetica romanului, ci politizează tipologiile literare și insistă asupra funcției sociale a actanților. Criticul îi reproșează totuși prozatorului rus că nu a înțeles mișcarea revoluționară, dar folosește o explicație sociologică pentru această „eroare”, justificând că Turgheniev era în exil și „prea în vârstă” (*Ibidem*, p. 35). După cum se observă, lipsa de adecvare ideologică este explicată prin poziția socială și biografică a autorului.

Pentru a înțelege referințele concrete ale lui Gherea la romanul *Deștelenire*, este de folos un sinopsis al acestuia. Narațiunea urmărește acțiunile unor tineri intelectuali ruși din anii '60 ai secolului al XIX-lea, care aderă la narodnicism. Acțiunea se concentrează pe destinul tragic al studentului Aleksei Nejdánov și pe eșecul idealurilor lui revoluționare. Fiu nelegitim al unui aristocrat, student și membru al unui cerc revoluționar, Nejdánov devine preceptor în casa demnitarului Boris Sipiaghin, unde se îndrăgostește de Marianna Sinețkaia, nepoata acestuia. Pe moșia lui Sipiaghin se formează două tabere: conservatorii (Sipiaghin și familia sa) și simpatizanții ideilor radicale (Serghei Markelov, un nobil decăzut, revoluționar radical, și Marianna). Nejdánov ia parte, alături de Markelov și Vasili Solomin (un administrator de fabrică pragmatic), la o acțiune de agitație politică în rândul țăranilor. Încercarea de „ieșire în popor” eșuează, pentru că țăranii nu răspund chemării. Markelov este arestat, iar Nejdánov, copleșit de dezamăgire și înțelegând că Marianna îl preferă pe Solomin, se sinucide. Marianna și Solomin se căsătoresc, iar Solomin rămâne figura optimistă a unui „om al viitorului”.

Gherea comentează controversa declanșată în Rusia anilor '70 ai secolului al XIX-lea de apariția romanului, arătând, în mod simpatetic, că autorul a fost atacat de radicalii narodnici pentru felul în care a reprezentat personajul revoluționar („Și, fără multă bătaie de cap, vedem că revoluționarii au avut dreptate”) (*Ibidem*, p. 35). Ceea ce criticul subliniază cu insistență este că reproșul radicalilor ruși nu viza calitatea artistică a portretului lui Nejdánov, ci opțiunea tipologică (nu cum l-a construit Turgheniev, ci pe cine a ales să reprezinte). În lectura radicalilor, pe care criticul o reproduce, chiar dacă o temperează, Turgheniev ar fi greșit pentru că a selectat un personaj „hamletian”, adică indecis, slab, incapabil să exprime elanul revoluționar autentic („nu a dat personagiului său adevărata înfățișare a mișcării rusești”) (*Ibidem*, p. 35). Gherea înțelege de ce narodnicii au reacționat negativ: romanul contrazicea mitologia lor politică. Nejdánov devine astfel un contra-tip, o reprezentare defavorabilă a ideologiei. Observăm că, prin această logică, romanul nu este judecat ca ficțiune, ci ca document social, iar personajul nu este analizat ca individualitate artistică, ci ca simbol al unui fenomen politic. În termeni ideologici, Gherea susține

că literatura trebuie să fie adecvată la realitatea socială, nu o invenție liberă. Din perspectivă althusseriană, această „adecvare” reprezintă cerința ca literatura să ofere un raport imaginar corect (din punct de vedere politic), capabil să mobilizeze masele. Respingerea „hamletismului” lui Nejdanov constituie respingerea unei imagini care, deși poate fi veridică din punct de vedere psihologic, este considerată „falsă” sau nocivă în cadrul reprezentării ideologice necesare.

Poziția lui Gherea față de eșecul mișcării narodnice poate fi înțeleasă și prin teza lui Fredric Jameson, care definește opera literară ca un „act simbolic social” (1981, pp. 1-88) menit să rezolve în plan imaginar contradicțiile reale, pe care societatea nu le poate depăși în practică. Din această perspectivă, lectura critică a lui Gherea sugerează că romanul lui Turgheniev ar fi trebuit să ofere o rezolvare imaginară (prin personaje dotate cu „energie politică”), care să prefigureze transformarea socială.

În ceea ce privește personajul feminin, criticul îl instrumentalizează pentru a susține sau a contesta poziționarea lui Turgheniev în canonul realist cu funcție moral-socială. Gherea o compară pe Marianna cu Elena, eroina romanului lui Turgheniev *În ajun* (1860). Elena reprezintă tipul feminin al anilor '50 ai secolului al XIX-lea, o figură romantică, devotată, însă dependentă de figura masculină. Faptul că Elena are curajul de a-l urma în Bulgaria pe Dimitri Insarov, un revoluționar bulgar aflat în exil la Moscova, dar își pierde orientarea după moartea acestuia, arată, consideră Gherea, un comportament sentimental și pasiv. În schimb, apreciază criticul, „femeia socialistă” ar fi continuat lupta, ar fi preluat conducerea revoluției bulgare și ar fi transformat tragedia personală în energie politică. Cum nici Marianna din *Deștețelire* nu dovedește puterea de a se jertfi cauzei, Gherea conchide că Turgheniev greșește, pentru că nu surprinde noul tip de femeie rusă, cea revoluționară, rămânând blocat în tipul feminin „de acum 20 de ani” (1967a, p. 37). Această inadverență este justificată, din nou, prin vârsta și distanța lui Turgheniev față de Rusia. După cum se poate constata, criticul încadrează personajele într-o evoluție istorică a femeii ruse, văzută prin filtrul mișcărilor socialiste. Critica lui la adresa Mariannei din *Deștețelire* și a Elenei din *În ajun* este bazată pe faptul că ele nu devin militante. Putem privi această cerință a lui Gherea ca o tendință de a eclipsa realismul psihologic al operei în favoarea unui „model de dezvoltare” social.

Mecanismul de „corectare” a personajelor feminine Marianna și Elena pe care îl practică Gherea exemplifică modul în care critica literară funcționează ca un AIS. Când criticul o sancționează pe Marianna, reproșându-i lui Turgheniev că nu i-a dat „energie politică”, el pretinde ca literatura să furnizeze un *know-how* (Althusser 2014, p. 251) al revoluționării ideale. Personajul feminin nu este tratat ca o individualitate artistică, ci ca un manual de conduită pentru viitorul subiect socialist. Gherea caută în text o imagine în care să se poată „recunoaște” pe sine și idealurile sale. El respinge varianta lui Turgheniev, deoarece Marianna sau Elena nu reușesc să îl interpeleze ca pe un subiect socialist. Ele devin „subiecți răi” (*bad subjects*) (Althusser 2014, p. 269), deoarece nu „merg singure” spre scopul revoluționar stabilit de ideologie.

„Corectarea” este, de fapt, o tentativă a criticului de a forța personajul să devină un agent de interpelare eficient pentru public. Gherea reconfigurează textul pentru a-i asigura funcția de oglindă ideologică, în sens althusserian: personajul trebuie să reflecte idealul, nu să manifeste complexitate sau contradicții. Totuși, din perspectivă estetică, tocmai aceste trăsături pe care Gherea vrea să le elimine sunt elementele care determină valoarea literară a lui Turgheniev.

În articol, Gherea exprimă o dublă poziție, marcată de o tensiune structurală între criteriul ideologic și criteriul estetic. Pe de o parte, el recunoaște limitele reprezentării mișcării nihiliste în romanul lui Turgheniev, prin urmare textul nu corespunde așteptărilor politice ale epocii și nici exigențelor de fidelitate sociologică pe care criticul le consideră importante. Această poziție devine mai inteligibilă prin filtrul tezei lui Jameson, care definește interpretarea ca un act alegoric, o rescriere a unui text în termenii unui cod interpretativ dominant (*interpretive master code*) (1981, p. x), în acest caz socialismul marxist de secol XIX. Gherea transformă literatura din obiect estetic autonom într-o narațiune destinată să confirme validitatea socialismului, utilizând prestigiul lui Turgheniev pentru a cuceri o „poziție de luptă” în cultura română.

Pe de altă parte, criticul nu eludează o evaluare estetică: romanul oferă o „măiastră descriere”, surprinde „o parte” importantă a mișcării, iar meritul este că descrierea este realizată de „un mare scriitor” (Gherea 1967a, p. 37). Legitimarea ideologică lui Turgheniev pare a fi salvată printr-o estetizare atent dozată: criticul nu își permite să susțină explicit că Turgheniev a greșit, pentru că întregul său sistem critic se sprijină pe ideea că Turgheniev este un model al realismului moral și estetic. Gherea operează astfel cu o ierarhie dublă: adevărul social este criteriul principal, dar valoarea estetică poate compensa parțial lipsa de adecvare ideologică. În acest context, „distorsionarea” sau „corectarea” ideologică pe care o practică Gherea poate fi privită nu neapărat ca un eșec analitic, ci ca un act deliberat de mediere culturală. Criticul a încercat să îl explice pe Turgheniev și a mers mai departe – a utilizat prestigiul acestuia pentru a valida ideile socialiste într-un spațiu românesc conservator, transformând literatura rusă într-un instrument de modernizare intelectuală. În termeni althusserieni, Gherea îl transformă pe Turgheniev într-un „subiect absolut” (Althusser 2014, p. 267). Prestigiul acestuia oferă o structură de „oglină” în care cititorii români se pot contempla. Acceptând valorile etice ale lui Turgheniev, ei ajung să accepte, în mod liber, și subordonarea față de idealurile socialiste pe care criticul le grefează asupra operei scriitorului rus.

Materialism economic și autonomie relativă: spre o relectură structuralistă a lui Gherea

Departate de a se contrazice, concepția lui Gherea din articolul „«Generația nouă» de Turgheniev” este aprofundată și nuanțată de reflecțiile sale teoretice asupra raportului dintre factorii sociali și structura operei literare. Dacă în analiza romanului lui Turgheniev accentul cade pe determinarea socială a literaturii și pe modul în care

„lumea nouă” a epocii se reflectă în operă, textele sale teoretice subliniază că această determinare nu operează niciodată mecanic. Factorii economico-sociali constituie doar „materia primă” a operei, ulterior filtrată și transfigurată prin psihologia și opțiunile estetice ale autorului. Această poziție, formulată explicit în articolul „Materialismul economic și literatura” (1891), nu îl conduce pe Gherea la un determinism rigid. Chiar dacă structura economică a societății „hotărăște în primul rând toate celelalte manifestări sociale” (Gherea 1967e, p. 575), inclusiv cea artistică, opera literară nu este o simplă derivare, ci ea presupune o transpunere individuală a fondului social: „Așa, spre pildă, în cazul nostru special, trebuie să arătăm că pricinile economico-sociale, și anume acele de cari vorbim, sunt acele cari în primul rând produc criza literară. Mai departe trebuie să arătăm, și aceasta e și mai greu și mai important, cum anumiți factori economico-sociali se reflectează și se transformă în anumite producții literare, sau, mai bine zis, în anumite curente literare” (*Ibidem*, p. 577). Fără a dezvolta aici această direcție, „filtrarea” despre care vorbește Gherea poate fi pusă în relație cu conceptul de „reflectare” formulat de Pierre Bourdieu în *Regulile artei* (1992), unde reprezentarea literară nu este o copie a realității, ci expresia poziției autorului în câmpul literar și a constrângerilor simbolice ale epocii (2012, pp. 266-270). În acest sens, lectura lui Gherea nu este o simplă „reflectare” a ideologiei sale socialiste, ci un efect de refracție produs de poziția sa în câmpul literar românesc aflat în formare. Criticul „retraduce” necesitățile politice externe în mize literare interne, folosindu-l pe Turgheniev ca argument.

În același articol, Gherea aplică metoda materialismului economic în critica literară și susține că literatura nu evoluează într-un vid, ci este strâns legată de structura economică a societății. „Și tot așa trebuie de studiat fiecare epocă literară, și tot așa trebuie de studiat evoluția literaturii în general. Și aceasta din urmă, adecă evoluția literaturii, trebuie studiată în legătură cu condițiunile economice generale, cari condiționează evoluția literară” (1967e, pp. 578-579). Totuși, el avertizează că această teorie trebuie privită ca o metodă de cercetare, nu ca o dogmă rigidă, deoarece o aplicare mecanică „adoarme spiritul de cercetare în loc de a-l stimula” (*Ibidem*, p. 579). Pentru a înțelege evoluția literară, în viziunea lui Gherea, criticul are nevoie de cunoștințe aprofundate de istorie și economie, în plus și de intuiție artistică, fără de care faptele brute nu pot fi interpretate corect. În această privință, poziția sa anticipează într-o anumită măsură concepția lui Althusser: refuzul unui determinism mecanic în favoarea unei interpretări nuanțate a raportului dintre baza economică și artă se regăsește în teoria topografiei sociale și a autonomiei relative a suprastructurii. Ceea ce Gherea numește „materie primă” economico-socială filtrată prin psihologia autorului corespunde tezei althusseriene conform căreia infrastructura economică determină restul edificiului social doar „în ultimă instanță”, oferind nivelurilor suprastructurale (inclusiv literaturii) o autonomie relativă și o capacitate de „acțiune reciprocă” asupra bazei economice. Astfel, procesul de „transfigurare” descris de Gherea poate fi interpretat prin filtrul definiției althusseriene a ideologiei: artistul nu

reflectă direct raporturile reale de producție, ci oferă o reprezentare a „raportului său imaginar” (2014, p. 256) cu aceste condiții reale de existență.

Concluzii

Demersul de față a arătat că lectura critică a lui Gherea asupra operei lui Turgheniev este un exemplu concludent de interacțiune complexă între criteriul estetic și cel ideologic.

Pe de o parte, studiul de caz propus a evidențiat că, deși criticul recunoaște valoarea artistică a realismului lui Turgheniev, discursul său este modelat structural de o grilă sociopolitică, ceea ce conduce la evaluări marcate de tensiuni și „corecții” ideologice. Prin filtrul teoriei lui Althusser am arătat că Gherea nu privește literatura ca pe un obiect autonom, ci ca pe un mecanism activ de modelare a conștiinței publice și de interpelare a subiecților. Critica sa funcționează asemănător unui AIS cultural, care are scopul de a transmite valori etice și sociale sub masca analizei literare. Gherea îl transformă pe Turgheniev într-un model normativ, promovând un realism „rațional” și moral, în opoziție cu naturalismul considerat decadent. Această selecție nu este neutră, ci reprezintă un act de canonizare menit să valideze idealurile progresiste și umaniste în spațiul românesc. Criticul „corectează” personajele lui Turgheniev, când ele nu corespund rigorilor mitologiei revoluționare. De exemplu, respingerea „hamletismului” rus sau cerința de „energie politică” pentru personajele feminine indică subordonarea adevărului psihologic în favoarea unui model de dezvoltare socială.

Pe de altă parte, ca mediator cultural între Rusia și România, Gherea a jucat câteva roluri care nu trebuie neglijate. În primul rând, a încercat să salveze autonomia artistului, în ciuda determinismului său aparent rigid. Deși susține că opera este un „product” social, recunoaște că factorii economici sunt doar „materia primă” filtrată prin psihologia individuală a autorului. Gherea operează cu o dublă ierarhie (adevărul social vs. valoarea estetică) și „salvează” estetic un autor care nu îi confirmă pe deplin ipotezele politice. El propune astfel un model critic hibrid, în care adevărul social și performanța estetică se susțin reciproc. Deși adevărul social rămâne criteriul principal, valoarea estetică este mobilizată ca vehicul de prestigiu, menit să întărească autoritatea poziției ideologice a criticului. În al doilea rând, poziția lui Gherea anticipează direcții majore ale criticii marxiste europene. Distincțiile sale între diferitele forme ale realismului, accentul pe funcția socială a operei și interesul pentru structurile mentale ale epocii îl apropie de dezvoltări ulterioare, ceea ce îi conferă o prioritate istorică ignorată sau minimalizată uneori de critica românească. El apare astfel ca un pionier al sociologiei cunoașterii, capabil să articuleze un materialism critic înainte ca textele marxiste fundamentale să circule pe scară largă. În al treilea rând, introduce literatura rusă într-un spațiu cultural încă neobișnuit cu marile dezbateri ale realismului european. Gherea explică publicului român fenomenul nihilist și prezintă figura lui Turgheniev și a altor scriitori ruși ca autori morali, realiști și europeni.

Relectura metodologică propusă, prin integrarea unor instrumente teoretice contemporane (între care concepția lui Althusser ocupă un loc central), a arătat că Gherea utilizează prestigiul literar al lui Turgheniev ca pe o „poziție de luptă” în cultura română, transformând critica într-un instrument de contestare a ideologiei conservatoare și de legitimare a idealurilor socialiste. Prin configurarea unui nou raport imaginar al individului cu realitatea socială, viziunea lui Gherea depășește limitele criticii sociologice de la sfârșitul secolului al XIX-lea, transformând opera literară dintr-un obiect estetic într-un spațiu de proiecție a unei noi imaginații sociale.

Referințe bibliografice:

ALTHUSSER, Louis. Ideology and Ideological State Apparatuses (Notes towards an Investigation). În: *On the Reproduction of Capitalism. Ideology and Ideological State Apparatuses*. Preface by Étienne Balibar. Introduction by Jacques Bidet. Translated by G. M. Goshgarian. London – New York: Verso, 2014, pp. 232-272. ISBN 978-1-78168-524-2.

BAZAC, Ana. *Dobrogeanu-Gherea, Constantin*. Disponibil: <https://romanian-philosophy.ro/encyclopedia/dobrogeanu-Gherea-constantin/> [accesat 2025-09-03].

BOURDIEU, Pierre. *Regulile artei*. Trad.: Laura Albulescu și Bogdan Ghiu; prefață: Mircea Martin. Ediția a II-a. București: Art, 2012. ISBN 978-973-124-739-7.

EAGLETON, Terry. *Teoria literară. O introducere*. Trad.: Delia Ungureanu. Iași: Polirom, 2008. ISBN 978-973-46-1251-2.

Gherea 1967a = GHEREA, Constantin. „Generația nouă” de Turgheniev. În: *Studii critice*. București: Editura pentru Literatură, 1967, pp. 29-37. ISBN 9975-74-030-8.

Gherea 1967b = GHEREA, Constantin. Artiștii-cetățeni. În: *Studii critice*. București: Editura pentru Literatură, 1967, pp. 496-523. ISBN 9975-74-030-8.

Gherea 1967c = GHEREA, Constantin. Asupra criticei. În: *Studii critice*. București: Editura pentru Literatură, 1967, pp. 1-28. ISBN 9975-74-030-8.

Gherea 1967d = GHEREA, Constantin. D. Panu asupra criticei și literaturii. În: *Studii critice*. București: Editura pentru Literatură, 1967, pp. 580-624. ISBN 9975-74-030-8.

Gherea 1967e = GHEREA, Constantin. Materialismul economic și literatura. În: *Studii critice*. București: Editura pentru Literatură, 1967, pp. 575-579. ISBN 9975-74-030-8.

JAMESON, Fredric. *The Political Unconscious. Narrative as a Socially Symbolic Act*. London & New York: Routledge, 1981. ISBN 0-415-28751-0.

LOVINESCU, Eugen. *Istoria literaturii române contemporane*. Vol. I: *Evoluția ideologiei literare*. București: Cartea Românească, 1973.

MÂNDRU, Anca Maria. *“Socialism of Sentiment”: Culture, Progress and Community in the Early Romanian Left, 1870-1914*. Teză de doctorat. University of Illinois at Urbana-Champaign, 2019.

MANOLESCU, Nicolae. *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*. Pitești: Paralela 45, 2008. ISBN 978-973-47-0359-3.

ORNEA, Zigu. *Viața lui Constantin Gherea*. București: Cartea Românească, 1982. ISBN 973-23-0814-7.

SHAFIR, Michael. Constantin Dobrogeanu-Gherea: Wrong Time, Wrong Face, Wrong Place. *Studia Universitatis Babeș-Bolyai – Studia Europaea*. Online. 2007, nr. 2, pp. 5-48.

ISSN 2065-9563. Disponibil: <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=114933> [accesat 2025-06-29].

STAHL, Henri H. *Gânditori și curente de istorie socială românească*. București: Editura Universității din București, 2001. ISBN 973-575-643-4.

TURGHENIEV, Ivan. *Deștelenire*, traducere de Lucia Mantu și Mariana Arnoldov. București: Ed. Univers, 1973. ISBN 973-34-0003-3.

Primit: 01.02.2026

Acceptat: 20.05.2026

[https://doi.org/10.52505/1857-4300.2026.1\(326\).07](https://doi.org/10.52505/1857-4300.2026.1(326).07)
CZU: 821.135.1.09(092)

Mircea Cărtărescu, poetul

Natalia HARITON

Doctor în filologie

E-mail: natalia.hariton@sti.usm.md

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-8462-2625>

Universitatea de Stat din Moldova

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”

Mircea Cărtărescu, the Poet

Abstract

Mircea Cărtărescu's poetry is imposing itself in Romanian literature as a reshaping force, bringing a new and exuberant breath. Through volumes such as *Faruri*, *vitrine*, *fotografii*, *Poeme de amor*, *Totul*, *Levantul*, *Dragostea*, *Nimic* and *Nu striga niciodată ajutor*, he broadens the horizon of poetic expression, combining the real with the imaginary, the everyday life with dreams and introspection. His protean style reconfigures tradition through irony, playfulness and intertextuality, transforming poetry into a space of continuous metamorphoses. His role in the evolution of Romanian poetry is essential: he introduces an urban and technical sensibility, brings the biographical element to the centre of poetry and opens new directions for the following generations, orienting poetic discourse towards authenticity, reflexivity and stylistic complexity.

Keywords: postmodernism, intertextuality, imaginary, urbanity, authenticity, metamorphosis, lyricism.

Rezumat

Poezia lui Mircea Cărtărescu se impune în literatura română ca o forță remodelatoare, aducând un suflu nou și exuberant. Prin volume precum *Faruri*, *vitrine*, *fotografii*, *Poeme de amor*, *Totul*, *Levantul*, *Dragostea*, *Nimic* și *Nu striga niciodată ajutor*, el lărgeste orizontul expresiei poetice, îmbinând realul cu imaginarul, cotidianul cu visul și introspecția. Stilul său proteic reconfigurează tradiția prin ironie, ludic și intertextualitate, transformând poezia într-un spațiu al metamorfozelor continue. Rolul său în evoluția poeziei românești este esențial: introduce o sensibilitate urbană și tehnică, aduce biograficul în centrul liricii și deschide direcții noi pentru generațiile următoare, orientând discursul poetic spre autenticitate, reflexivitate și complexitate stilistică.

Cuvinte-cheie: postmodernism, intertextualitate, imaginar, urbanitate, autenticitate, metamorfoză, lirism.

Poezia lui Mircea Cărtărescu reprezintă una dintre cele mai fertile și spectaculoase întruchipări ale esteticii postmoderniste în literatura română, un teritoriu fluid, în care discursul liric se transformă într-un veritabil laborator al percepției, al imaginilor și al construcțiilor identitare. A debutat cu volumul *Faruri, vitrine, fotografii* (1980), urmat de volumul colectiv *Aer cu diamante* (1982), împreună cu Traian T. Coșovei, Florin Iaru și Ion Stratan, definitivându-și personalitatea poetică prin volumele ulterioare: *Poeme de amor* (1983), *Totul* (1985), *Levantul* (1990), *Dragostea*, (1994), *Nimic* (2010), *Nu striga niciodată ajutor* (2020).

Încă de la primele volume, Mircea Cărtărescu impune un tip de sensibilitate care transcende convențiile liricii tradiționale, dezvoltând o poetică a simultaneității, a acumulării halucinante și a interpenetrației dintre real și imaginar. Descriind poezia cărtăresciană în termenii „cotidianului prozaic și bufon”, criticul Radu G. Țeposu surprinde cu precizie mecanismul intern al acestei poetici plurale, care presupune „deopotrivă, și o viziune asupra existenței, dar și una asupra literaturii; și o imagine asupra creației, dar și una asupra sensibilității. Simultaneitatea registrelor este desăvârșită [...]. Poemul se reface, febril, ca o amoebă, întrucât în fiecare fragment somnolează ființa lui tentaculară [...]. Polimorfismul reprezentărilor e cea mai elocventă probă a disponibilității imaginative [...]. Proteismul [...] poate fi considerat principiul esențial al poeticii cărtăresciene [...]. Ochiul autorului e avid, înfrigorat, vede enorm și adună în pagină infinitatea fragmentelor percepute [...]. Viziunea e stilul” (2006, pp. 74-75).

Această descriere devine un cadru interpretativ important pentru înțelegerea poeziei lui Mircea Cărtărescu: ea pornește de la detaliu pentru a reconstrui ansamblul, sesizând tocmai vocația „holografică” a textului, capacitatea lui de a proiecta o lume în permanentă efervescentă, cu „răsuciri bruște ale planurilor”, „glisări subtile” și perspective mereu reconfigurate. Mircea Cărtărescu practică o lirică a pluralității, în care realul este reabsorbit de imaginar, iar imaginarul se materializează în lucruri, corpuri, forme și secvențe vizuale de o intensitate cinematografică. Finalitatea acestui proces nu este descrierea, ci creația unei lumi – o „plasmă” textuală în care elementele se ciocnesc, se întrepătrund și produc viziuni de o forță expresivă singulară.

Definit de Nicolae Manolescu drept „cel mai strălucit debut din poezia postbelică” (2008, p. 1341), volumul *Faruri, vitrine, fotografii* (1980) conturează imaginea poeziei ca o hartă lirică a Bucureștiului anilor '70-'80, structurată în secvențe care urmăresc metamorfoza unui imaginar în formare: *Căderea*, *Calea regală*, *Fotografii*, *Georgicele* și *Jocuri mecanice*. În *Căderea*, poemul de deschidere, eul poetic traversează o coborâre vertiginoasă, într-un amestec de viziuni cosmologice, fragmente de memorie și imagini urbane, care alunecă continuu; vocea evocă o stare de început suspendat („încă nu m-am născut”) și o trecere dinspre forme neconturate spre concret, într-o lume în care „fața trece în obiect” și „muzica în sunet”, secvențe ce sugerează tensiunea dintre abstract și material. Finalul poemului sparge solemnitatea

și introduce limbajul *colțuros*, urban, cu exclamații și interjecții care dau ritm și revoltă, marcând trecerea către o poetică modernă, dezvrăjită.

În *Calea regală*, universul orașului continuă să fie traversat prin imagini luminoase, trasee nocturne și reflexe metalice, ca într-o promenadă inițiativă prin spații unde vitrinele, trotuarele și reclamele devin repere simbolice. Secvențele din *Fotografii* fixează fragmente din biografia sensibilă a poetului ca pe niște instantanee: chipuri decupate, camere întunecoase, lumini trecătoare, obiecte banale lăsate „în poză” (telefonul, umbrela, ferestrele ude) transformate în nuclee de memorie afectivă. *Georgicele* deplasează discursul într-un registru ironic și ludic: „țărânel” modernizat, confuz, prins între gesturi arhaice și obiecte contemporane, trăiește într-o lume kitsch, amestecată, în care tradiția se dizolvă și se reinventează caricatural: „țărânel de când cu electrificarea/ înțelege cum stau lucrurile pe planetă/ se indignează grațios în mijlocul pogoanelor sale/ de situația din cipru și liban” (*Georgica IV*). Personajul devine emblema unei ființe dezorientate, rătăcite între televizoare, unelte, reclame și ritualuri uitate, într-o tragicomedie modernă. În *Jocuri mecanice*, cuvintele se comportă ca niște mecanisme accelerate: se rostogolesc, se ciocnesc, se compactizează, generând o poetică a mișcării continue. Imaginile concrete (roți, fire, scânteii, zgomote) se combină în succesiuni rapide, aproape stroboscopice, construind un univers verbal exuberant, dezlănțuit, în care tehnicul și organicitatea limbajului coexistă.

Potrivit *Dicționarului general al literaturii române*, o parte semnificativă dintre poemele din *Faruri*, *vitrine*, *fotografii* configurează un imaginar marcat de contactul direct cu realitatea, „tatuează organismul imaginativ cu stimuli ai realului” și reactivează „o mitologie barocă a destrămării și recombinației perpetue”, mitologie spulberată însă prin filtrul ironiei. Poezia foșnește de aluzii culturale imediat deturnate, caricaturizate și „golite de miez”, într-un spațiu textual invadat de referințe la tehnică, informatică, design, sport, rock-and-roll, suprarealism sau motociclism, rezultând ceea ce critica numește o „poetică de stroboscop, deopotrivă exultantă și tristă, subversivă și autodisolutivă” (2024, p. 153). Astfel, întregul volum compune o poetică urbană în care farurile, vitrinele și fotografiile devin nu doar motive, ci instrumente ale unei priviri ce refractă realul în imagini succesive, montate cinematic, marcate de modernitate, ironie și vitalitate.

Volumul *Poeme de amor* (1983) conturează, în evoluția poetică a lui Mircea Cărtărescu, o deplasare a accentului spre o lirică a erosului dezvrăjit, unde iubirea nu se mai supune convențiilor sentimentale tradiționale, ci se exprimă direct, vulnerabil, în neliniști, timidități și mici fisuri afective. Tonul confesiv al poemelor creează impresia unei vorbiri cotidiene, apropiate de conversație, plasând trăirea iubirii „la temperatura realului”, în gesturi mărunte și spații domestice: lumina slabă din baie, aburul cabinei de duș, bucătăria care păstrează urme ale unei prezențe iubite. În aceste decoruri ale intimității, eul liric se mișcă între dor și resemnare, între apropiere și distanță, configurând un realism afectiv nuanțat.

În această direcție se înscriu și poemele care au devenit repere ale volumului: *Clementina, ți-am dat toată dragostea mea, Femeie, femeie, femeie*, dar mai ales *Mangafaua* și *O seară la Operă*. Criticul Paul Cernat definește volumul drept o „monografie carnavalescă, teatralizantă, tandru-nebunatică a amorului pierdut”, remarcând modul în care Mircea Cărtărescu duce „butonul ironiei” la maximum (2003, p. 302): „în înflorată ie și totuși deflorată/ logodnică de-a pururi, soție niciodată” (*Viziune de seară*). În special, poemul *Mangafaua*, un „megapoem modular” în opt capitole „pe puncte”, exemplifică experimentalismul ironic, mixând și mimând discursuri diverse – caragialian, eminescian, balcanic-fanariot, ba chiar și autoparodic –, într-o montare carnavalescă a vocilor.

În centrul volumului se află însă poemul *O seară la Operă*, pe care Paul Cernat îl definește drept „capodopera volumului” și „embrion al *Levantului*” (*Ibidem*) Textul funcționează ca o *ars poetica* parodică, în care sunt reînviată, cu afecțiune ironică, stilurile consacrate ale liricii erotice românești, de la Văcărești și Conachi la Bolintineanu, Alecsandri, Eminescu, Macedonski, Bacovia, Barbu, Blaga, Arghezi. Recapitularea stilistică a poeziei românești poate fi surprinsă, așa cum observă Ion Pop, în această serie de „piese de mare virtuozitate verbală, unde mimetismul postmodern ironic-ludic se exprimă spectaculos” (2023, p. 148). Finalul poemului devine cheia interpretativă prin care erosul, creația și parodia se suprapun: „Pentru artist, femeia nu-i femeie/ ci mai curând ea seamănă-a bărbat/ căci harul lui abia atunci scânteie/ când de-un surâs se lasă fecundat”. Aici, eul poetic construiește o imagine inversată a relației dintre creator și inspirație: „Artistul e-a domniței lui mireasă / și-n grele chinuri naște mintea sa”, iar actul poetic devine o naștere dureroasă, la limita dintre parodie și solemnitate. Închiderea poemului – „Pătrunde, deci, din nou în al meu gând,/ să-ți nasc copii, ce n-or muri curând” – fixează o viziune a creației ca reproducere simbolică, accentuând funcția autoreflexivă a volumului.

Această dimensiune autoreferențială este subliniată și de Radu G. Țeposu, care observă „puternica notă polemică față de ideea însăși de literatură”. *O seară la Operă* și *Sonetele* devin astfel texte-laborator în care poetul „ne plimbă inteligent și spectaculos prin istoria poeziei erotice”, reînviind anacreonticul, epistola erotică, epitalamul, elegia, până la formele ermetice ale modernismului. În opinia criticului „metapoezia atinge aici punctul cel mai înalt, prin asumarea ironică și conștientă a condiției sale livești” (2006, p. 77): poezia nu mai reinventează lumea, ci reinventează literatura însăși. Prin această dublă mișcare, demetaforizarea erosului și parodierea tradiției literare, *Poeme de amor* conturează identitatea poetică matură a lui Mircea Cărtărescu și îl impune ca una dintre vocile reprezentative ale generației '80. Volumul pregătește natural trecerea spre *Totul* (1985), unde aceeași sensibilitate fragmentară și aceeași tensiune între cotidian și textualitate se extind într-un proiect poetic amplu, de natură enciclopedică.

Totul reprezintă una dintre cele mai ambițioase încercări ale lui Mircea Cărtărescu de a transforma poezia într-un spațiu al totalității. Cele trei mottouri care deschid

cartea configurează încă de la început direcția interpretativă, sugerând, potrivit lui Nicolae Manolescu, „trei feluri distincte de a se revela ale totalității” (2008, p. 1343): unul *cosmic* – „Totul se află în toate părțile, fiecare lucru este în toate lucrurile, soarele e în toate stelele și fiecare stea e toate stelele și soarele” (Plotin, *Enneadas*, 5,8,4), unul *metafizic* – „Totul pe lume-i frumos, neasemuit de frumos pentru că-i adevărat” (Dostoievski, *Frații Karamazov*), și unul *psihologic* – „A suferit totul, însă într-o singură clipă desăvârșită” (Kafka, *Jurnal*).

Structura volumului urmează o logică a revelației stratificate, or cele două poeme, *Geneză* și *Totul*, marchează începutul și închiderea cosmogoniei personale, în timp ce ciclurile *Idile*, *Viziuni* și *Momente* funcționează ca zone tranzitorii, unde se acumulează straturi onirice, afective, tehnologice și organice. În lectura lui Andrei Bodiu, cartea dovedește „excepționala capacitate a lui Cărtărescu de a explora limbajul poetic, de a-l extinde spre sfere dintre cele mai diverse și îndepărtate” (2000, p. 26). Același critic subliniază caracterul combinatoriu al construcției, or *Totul* funcționează ca o *ars combinatoria*, întemeiată pe ideea „de a întrețese Toturile”, fiecare fragment devenind nodul unei rețele infinite.

Intenția de sinteză devine evidentă în faptul că volumul „reia, în chip programatic, tot ceea ce făcuse înainte pe fragmente, punând în forma sintezei întregul program liric” (Țeposu 2006, p. 79). De aceea, cotidianul, corporalul și tehnicul sunt încorporate într-un discurs poetic amplu. Observația lui Eugen Simion este esențială aici: „kitschul, derizoriul, apoeticul intră cu drepturi egale” în „această fantastică viziune a cotidianului” (1989, p. 495). Obiectele lumii moderne (mixere, aspiratoare, magnetofone) capătă funcție activă în poem, devenind elemente ale unui univers poetic în care tehnologia nu diminuează lirismul, ci extinde materia poetică. Într-un asemenea cadru, eul liric capătă contur în ipostaze tensionate, oscilând între ironie, hipersensibilitate și amânarea maturizării. Scena lirică unitară în care vocea poetică se retrage într-un spațiu domestic devine emblematică: „oblomovismul meu/ mă face să bat la mașină în loc să șofez. să mănânc ciocolată/ în loc să fac prunci. mi-e frică de viață, maturitatea/ mă încolțește. unde dracu să fug? pe cine să iau de nevastă?/ e așa plăcut în camera mea, într-o zi ca asta, când nu am serviciu/ când viața nu mă pipăie la încheieturi.../ ascult beatles. mănânc ciocolată chinezească. citesc o antologie de poezie canadiană./ bat la mașină. nu îmi simt inima. nu-mi cunosc creierul./ e pace, pace și realism./ sunt o oglindă purtată de-a lungul altei oglinzi” (*pace și realism*). Secvența conferă profunzime dimensiunii psihologice a totalității sugerate de motto-ul kafkian, căci frica de maturitate, „oblomovismul” și refugiul în rutina confortabilă devin semne ale unei identități suspendate între autoironie și melancolie, între autoobservație lucidă și nevoia de protecție. Versul final („sunt o oglindă purtată de-a lungul altei oglinzi”) devine metafora structurală a volumului: poezia funcționează prin reflexii, reverberații și suprapuneri de sens.

Lectura lui Radu G. Țeposu confirmă această orientare holografică, or criticul definește *Totul* ca pe o „cosmogonie lirică”, dar și ca „o apocalipsă bufonă, un

bâlci tehnologic și o iluminare spirituală” (*Ibidem*). În opinia sa, „un singur poem poate ilustra întreaga carte”, deoarece imaginile, motivele și formulele poetice sunt construite în rețele reflectante, fiecare parte conținând în miniatură întregul. Privit din această perspectivă, *Totul* devine un spațiu în care lumea este reconfigurată poetic: proza și poezia se hrănesc reciproc, tehnicul se poetizează, introspecția coexistă cu viziunile baroc-onirice, iar individualul se dilată până la universal. În final, poezia se prezintă ca un creuzet al existenței, un loc în care realul intră ca materie brută și iese drept totalitate simbolică, „o oglindă purtată de-a lungul altei oglinzi”.

Pe această linie a transformării poeziei în spațiu totalizator, *Levantul* (1990) duce gestul literar al lui Mircea Cărtărescu la un nivel cu totul nou, devenind una dintre cele mai spectaculoase și îndrăznețe realizări ale postmodernismului românesc. Printr-un joc de parodii, pastişă și citate, epopeea recapitulează și răstoarnă tradiția literară, confirmând observația lui Nicolae Manolescu, care a numit volumul „o comedie a literaturii” (2008, p. 1345), și pe cea a lui Andrei Bodiu, care i-a cartografiat „labirintul intertextual” (2000, p. 36). Într-un dialog cu Mircea Mihăieș, autorul însuși afirma că *Levantul* este „singurul text complet izolat” (Cărtărescu 1998, p. 5) din opera sa, neaparținând nici laturii sale lirice de început, nici celei epice ulterioare, ci formând o zonă estetică autonomă.

Valoarea volumului derivă din transformarea intertextualității în însăși ontologia textului, or poemul produce o lume în care „Lumea, Auctorele și Textul” se contopesc, se devorează reciproc și se regenerează neîncetat. Această arhitectură vastă integrează tradiția occidentală (de la Homer la Borges și Barthes) și tradiția românească (de la Dosoftei și Budai-Deleanu la Eminescu, Stănescu și optzeciști), dar și propriul stil al autorului, adus uneori în formă autoparodică. Tocmai această exuberanță intertextuală îl situează la granița dintre poezie, eseu, roman parodic și meditație metaliterară, confirmând ceea ce critica a observat, că *Levantul* reprezintă un moment singular în evoluția autorului, un gest maximalist, imposibil de repetat: „Culme singulară a postmodernismului românesc, sintetizând într-un efort de alchimist al limbajului istoria parodică a stilurilor poetice anterioare și experiențele textualiste ale optzecismului, *Levantul* suspendă frontiera dintre eu, lume și text, contopindu-se în totalitatea ludică a existentului, fantasticului și virtualității” (Leahu 2000, pp. 240-250). Auctorele glisează între poziții – regizor („Mașiniști, la manivelă!”), scrib modest („Eu, un scrib ce nicio rază nu-mi încondeiază chipul”), demiurg ironic („în poema-mi totul este artificio”) –, transformând poemul într-o mașină autoreflexivă de produs literatură.

Momentul de vârf al intertextualității este *Cântecul al șaptelea*: Manoil rătăcește prin Halucinaria, un spațiu vizionar, descris prin imagini poetice precum „Unde norii au schelete, turllele au rochi de bal./ Lunele au gene-albastre...”, și întâlnește marile efigii ale poeziei române (Eminescu, Arghezi, Barbu, Bacovia, Blaga, Stănescu). Ultima statuie, o proiecție a autorului, îi reproduce chiar gândurile, determinând replica celebră: „Dar acesta-mi știe gândul!”, un gest postmodern tipic, în care autorul

devine personaj, iar personajul își întâlnește creatorul: „Lumi create lumi creează:/ Scriitoru-i personaj...”.

În plan poetic și estetic, *Levantul* se remarcă printr-o exuberanță lingvistică și o virtuozitate stilistică fără egal: arhaisme, neologisme, registru popular, oriental, livresc, toate se întâlnesc într-o explozie policromă, într-o mecanică textuală carnavalescă și ludică. Această bogăție verbală susține dimensiunea metatextuală a poemului: limbajul se parodiază pe sine, se fragmentează, se reconstruiește, devenind atât instrument, cât și subiect al epopeii. În aceeași logică, Auctorele își notează chiar timpul scrierii („E întâi april din anul '88. Prea soare nu-i”), iar episodul în care Manoil îl smulge pe autor din „realitate”, plasându-l în interiorul ficțiunii („Tu nu ești de aici [...] Tu ai alt grad de realitate...”), reprezintă momentul maxim al metapoeziei postmoderne. De altfel, „punerea în text” a actului scrierii reprezintă, așa cum observă Florin Manolescu, „înclinarea spre biografism” (1990, p. 5), atribuind textului o autenticitate ironică – poetul nu se ascunde, ci integrează viața în ficțiune ca pe încă un text.

Așadar, *Levantul* este o operă-pivot care încheie simbolic istoria lineară a poeziei române și inaugurează un alt regim al textului, unul fragmentar, polifonic, reflexiv. Cartea este o sinteză în care istoria stilurilor poetice și experiențele textualiste ale optzecismului sunt reconfigurate într-o totalitate ludică, în care eul, lumea și textul se contopesc. Prin umor, erudiție, fantezie și inteligență compozițională, *Levantul* se impune ca una dintre cele mai valoroase și originale creații poetice ale postmodernismului românesc, un poem-univers care demonstrează că tradiția nu moare, ci se reactivează în forme noi, spectaculoase.

După 1990, poezia lui Mircea Cărtărescu se îndreaptă de la exuberanța baroc-intertextuală spre o expresie tot mai personală, simplificată și direct confesivă, în care fragilitatea și introspecția devin dominante. Transformarea se poate urmări în volumele ulterioare: *Dragostea* (1994), o „verigă lipsă” care păstrează nostalgia și imaginarul poetic al tinereții; *Nimic* (2010), un volum al adevărului nefiltrat, alcătuit din poeme recuperate; și *Nu striga niciodată ajutor* (2020), unde discursul liric se reduce la esență, devenind o mărturisire radicală despre singurătate, durere și vulnerabilitate umană.

Conținând texte scrise între 1986 și 1987, volumul *Dragostea* (1994) reflectă un optzecism pe care autorul însuși îl descrie ca fiind „puțin trecut din copt”, reprezentând o etapă intermediară necesară pentru înțelegerea evoluției sale poetice. Renunțând la fantezia barocă din primele volume, autorul propune „o poezie a iubirii domestice, cu gesturi simple și tonalități tandru-familiare” (Pop 2023, p. 148). Ciclurile *Geneză*, *La adânci tinereți*, *Psalmi* și poemul *Apocalips* evocă anii tinereții, ai primei bucurii autentice, fiind dominate de nostalgie și de un imaginar fabulos. Cartea marchează o etapă importantă în formarea poetului și în consolidarea universului său imaginar.

Publicat în 2010, *Nimic* este un volum alcătuit din „poeme postume din timpul vieții”, scrise între 1988 și 1992, fiind descoperite de autor într-un plic prăfuit după aproape douăzeci de ani. Pe coperta a patra a cărții, poetul mărturisește că aceste texte,

deși lipsite de rafinamentul altor volume, conțin „mai mult adevăr [...] decât [cele din – n. n.] toată poezia mea anterioară”, fiind expresia cea mai liberă și necenzurată a vocii sale. Volumul explorează un registru confesiv intens, uneori brutal, în care biograficul devine materie poetică directă: „Splendoare în cel mai urât oraș din lume:/ trece tramvaiul cu MARLBORO – și e splendid/ că m-am născut și că îl pot vedea [...] / e splendid că am umblat toată vara/ în ghete înalte de plastic/ în blugi și plete uscate, pline de praf/ e splendid că nu sunt mircea cărtărescu: Doamne, ce dramă/ ar fi fost să fiu mircea cărtărescu! / [...] nu știu ce vreau cu tramvaiul MARLBORO/ dar sunt frustrat de dragoste, de-ndrăgostire/ în splendidul jeg al orașului” (*Tristețe indimenticabilă*).

Nu striga niciodată ajutor (2020) este un volum ce apare după trei decenii de tăcere poetică, fiind receptat drept un text complet diferit de poezia anterioară a autorului, reprezentând o întoarcere la simplitate, la o poezie directă, emoțională, dezbrăcată de sofisticările stilistice ale perioadei optzeciste. Poemele sunt scurte, tăioase, repetitive, construite ca strigăte ale unui eu profund rănit, dominate de teme precum singurătatea, depresia, vulnerabilitatea și frica existențială: „am un câine cusut/ în pielea mea/ îl simt cum se zbate acolo/ cum rupe pe dinăuntru/ cum mușcă/ sfâșie/ hărtănește/ așa cum o femeie/ poartă un prunc/ am și eu câinele/ cusut în pielea mea/ ce-aș face fără el? ce-aș face fără jalea mea?/ acum și-a-ntins limba/ prin măduva spinării mele/ și-mi linge creierul/ acum și-a-mpins capul/ în țeasta mea/ și se uită prin ochii mei/ ce m-aș face fără tine/ durerea mea?” (*am un câine cusut*). *Nu striga niciodată ajutor* deschide o etapă a poeziei simple, crude, dezgolate, în care emoția primează asupra construcției elaborate.

Poezia lui Mircea Cărtărescu se remarcă prin capacitatea de a transforma experiența cotidiană și imaginarul interior într-un discurs liric multiplu, mobil și mereu surprinzător. De la cartografierea poetică a orașului în *Faruri, vitrine, fotografii* până la epopeea intertextuală a *Levantului*, poetul dezvoltă un univers în care registrele se suprapun, iar stilurile se regenerează continuu. Volume precum *Poeme de amor* și *Totul* arată cum realul, tehnicul și biograficul devin materie poetică de mare plasticitate, în timp ce *Levantul* reprezintă punctul de convergență și articulare supremă a acestor direcții. După 1990, discursul liric se interiorizează, înaintând spre fragilitate și mărturisire directă în *Dragostea, Nimic* și *Nu striga niciodată ajutor*. În ansamblu, opera poetică a lui Mircea Cărtărescu configurează una dintre cele mai originale și influente evoluții ale literaturii române contemporane.

Referințe bibliografice:

- BODIU, Andrei. *Mircea Cărtărescu*. Monografie. Brașov: Aula, 2000. ISBN 973-8206-13-8.
CĂRTĂRESCU, Mircea. Despre fluturi, fantasma și furnici (un interviu de Mircea Mihăieș). *Orizont*, nr. 1, 1998. ISSN 0030-560X.

CERNAT, Paul. „Visul chimeric” al poetului postmodern, postfață la volumul *Plurivers* (volum antologic), de Mircea Cărtărescu. Vol. II. București: Humanitas, 2003. ISBN 973-50-0611-1.

Dicționarul general al literaturii române (C/D). București: Univers Enciclopedic, 2024. ISBN 973-63-707-0-4.

LEAHU, Nicolae. *Poezia generației '80*. Chișinău: Cartier, 2000. ISBN 9975-79-082-8.

MANOLESCU, Florin. Exegi monumentum...(III). *Luceafărul*. 1990, nr. 45. ISSN 2067-2144.

MANOLESCU, Nicolae. *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*. Pitești: Paralela 45, 2008. ISBN 978-973-47-0359-3.

POP, Ion. Mircea Cărtărescu (portret). În: *Poezia românească după 1945* (antologie), vol. IV. Chișinău: Știința, 2023. ISBN 978-99-758-54-34-4.

SIMION, Eugen. *Scriitori români de azi*. IV. București: Cartea Românească, 1989. ISBN 973-23-0117-1.

ȚEPOSU, Radu G. *Istoria tragică & grotescă a întunecatului deceniu literar nouă*. București: Cartea Românească, 2006. ISBN 973-23-1698-5.

Notă: Articol elaborat în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică”, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al Universității de Stat din Moldova.

Primit: 06.03.2026

Acceptat: 19.05.2026

[https://doi.org/10.52505/1857-4300.2026.1\(326\).08](https://doi.org/10.52505/1857-4300.2026.1(326).08)
CZU: 811.111.09(092)

Peripheral Literary Motifs in *What We Can Know* by Ian McEwan

Oleksandr KAPRANOV

Dr, Associate Professor

E-mail: oleksandr.kapranov@nla.no

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9056-3311>

NLA University College, Oslo (Norway)

Motive literare secundare în romanul *Ce putem ști*, de Ian McEwan

Rezumat

Ian McEwan este un scriitor britanic prolific, cunoscut datorită romanelor și povestirilor care s-au bucurat de aprecierea criticii literare. În cel mai recent roman al lui McEwan, publicat în 2025, *Ce putem ști*, sunt abordate două teme principale: (i) problema schimbărilor climatice și (ii) căutarea unei poezii pierdute. De asemenea, romanul implică o serie de motive literare secundare, care oferă o înțelegere nuanțată a temelor majore și scot la lumină complexitatea interioară a romanului. În articolul de față, prin utilizarea unei metodologii calitative, am identificat și analizat motivele literare secundare din romanul *Ce putem ști*: (i) arhipelag, (ii) inteligența artificială, (iii) fluturi, (iv) vremuri bogate, (v) feribot, (vi) fructe, (vii) științe umaniste, (viii) speranța de viață, (ix) Nigeria, (x) Oxford, (xi) rețele sociale, (xii) Districtul Lacurilor, (xiii) războiul împotriva Occidentului și (xiv) războiul împotriva Ucrainei. Rezultatele studiului contribuie la oferirea unei viziuni de ansamblu asupra romanului.

Cuvinte-cheie: literatură britanică, roman despre schimbările climatice (cli-fi), Ian McEwan, motive secundare, viziune de ansamblu.

Abstract

Ian McEwan is a prolific British writer, who is known for critically acclaimed novels and short stories. In McEwan's most recent novel, published in 2025, *What We Can Know*, two major themes are approached: (i) the issue of climate change and (ii) the search for a lost piece of poetry. In addition, the novel involves a number of peripheral literary motifs, which provide a nuanced understanding of the major themes and shed light onto the inner complexity of the novel. In the present article, by means of a qualitative methodology, the following peripheral motifs in the novel *What We Can Know* have been identified and analysed: (i) Archipelago, (ii) Artificial Intelligence, (iii) Butterfly, (iv) Copious Times, (v) Ferry, (vi) Fruit, (vii) Humanities, (viii) Life Expectancy, (ix) Nigeria, (x) Oxford, (xi) Social Media, (xii) The Lake District, (xiii) the War against Ukraine, and (xiv) the

War against the West. The results of the study contribute to providing a panoramic view on the novel.

Keywords: British literature, climate change (cli-fi) novel, Ian McEwan, peripheral motifs, panoramic view.

Introduction

The issue of climate change has been amply elucidated by numerous representatives of British culture, literature, politics, and the public at large (Kapranov 2025a, 2025b, 2025c). Furthermore, climate change has firmly established itself as a literary theme that is embraced by a number of British writers (Trexler and Johns-Putra 2011). For instance, Ian McEwan, who is an internationally renowned British writer, has recently published a novel that is centred on the depiction of dystopian climate change-ravaged future. The novel is titled *What We Can Know*. It was first published by Jonathan Cape in 2025. The novel depicts the calamity of climate change in the United Kingdom (the UK). In the novel, the UK, which is no longer a monarchy, is reduced to an archipelago of islands, with the major cities being flooded due to the climate change crisis and the ensuing wars. Against this background, McEwan portrays a literary scholar named Tom Metcalfe, who embarks upon the search for a lost poem which represents a symbol of the normal life in the UK before the climate crisis.

Accordingly, McEwan's novel *What We Can Know* is characterised by the two major themes, namely (i) climate change and (ii) a literary quest. In this regard, we should specify that literary themes

are not ornaments placed on a story; they are its pulse. The study of literary theme is itself a journey – through history, cultures, artistic movements, and human memory. Themes evolve, expand, and transform with society, yet they also persist across time. As we explore the foundations of literary themes, we uncover how stories become mirrors – reflecting not only the world as it is, but also the world we long for it to be (Nikam 2025, p. 1).

Whereas literary themes are seen as the foundational macro-structural elements in a text, motifs are typically regarded as micro-elements, which in texts

are usually recognizable as imaginative units of medium length. Although the boundaries are fluid, motifs are distinguished from smaller details, which can either serve as features of a motif (*Motivzüge*) or may not have any significant relationship to motifs at all, though they often lend themselves to symbolic usage in relation to abstract ideas or general themes. They frequently occur in texts of a realistic bent and can be said to belong, like individual phrases and figures of style, to the wide range of micro-elements (Wolpers 1995, p. 33).

According to Theodor Wolpers (1995, pp. 34-35), literary motifs could be operationalised as (i) central, *i.e.* those that are directly related to the main theme in a piece of literary writing and (ii) peripheral, *i.e.*, those that are indirectly involved in the development of the theme. In this light, the central motifs in *What We Can Know* could pertain to the prototypical manifestations of the issue of climate change. Among them, one may single out central motifs found in climate change discourse and literary works, such as climate catastrophe, the rise in sea levels, the rise in greenhouse gases, drought, environmental collapse, and extreme weather events (Fløttum and Gjerstad 2013a, 2013b; Gjerstad and Fløttum 2017; Kapranov 2024). In contrast, a peripheral motif in *What We Can Know* reflects the central theme of climate change only marginally, for instance, by depicting a ferry between the islands that remain after the apocalyptic tsunami, which, in turn, was caused by the climate change-related wars in the 2040s.

Having specified the central themes and having outlined the notions of central and peripheral motifs in the novel, it should be noted that the central themes of climate change and the literary quest in *What We Can Know* have started to attract scholarly attention (Kafkas and Akşehir 2026; Kapranov 2026). However, very little is known about peripheral literary motifs in the novel. To the best of our knowledge, there is no published research that prioritises the peripheral motifs in *What We Can Know*. In order to bridge the scholarly gap, this article introduces and discusses a qualitative study that aims at identifying and analysing peripheral literary motifs in the novel.

Hence, the focus of our investigation should be explained early in the article. First, although the themes of climate change and the search for the lost poem are the very core of *What We Can Know*, we contend that peripheral literary motifs may offer the readers even a deeper insight into the novel and unveil the interconnectedness of the main themes (Nikam 2025; Oleniak 2020, 2025). Our contention is anchored in Alessandro Barchiesi's dichotomy "centre vs. periphery", which

can be understood in terms of attention, attention being a basic type of power-relationship: the core receives compulsory attention from the periphery, and can in its turn afford to ignore the periphery. When this dynamic shifts, we will have a different core (Barchiesi 2005, p. 394).

Second, paraphrasing Barchiesi (2005), we assume that the central themes cannot be separated from the peripheral motifs because they provide the necessary textual ties that deepen the meanings of the main themes, enriching their symbolic significance. In addition, the peripheral motifs contribute to the cumulative effect; that is, two or more motifs create a synergy that constitutes the complexity of the novel (Wolpers 1995). In this regard, we should emphasise that a substantial number of McEwan's literary works are characterised as being complex and panoramic, *i.e.* they are argued to contain several major themes and a multitude of motifs, inclusive of peripheral

motifs (Colombino 2017). Accordingly, delving into the peripheral motifs in *What We Can Know* provides an avenue to discovering the grand scale of the novel.

Third, based upon the prior studies (Kafkas and Aksehir 2026; Kapranov 2026), we argue that a scholarly focus on the peripheral literary motifs in *What We Can Know* provides the readers of climate fiction (cli-fi), including undergraduate and postgraduate students, with vivid and graphic examples of the issue of climate change, sustainability, the environment in the time of climate catastrophe, and the life of ordinary British people affected by climate change. In this regard, a qualitative analysis of the peripheral motifs in McEwan's novel *What We Can Know* can be relevant to the teaching and learning of English literature, English as a Foreign Language (EFL), and English for Specific Purposes (ESL) (Johns-Putra 2016; Kapranov and Voloshyna 2023).

Taking into consideration the aforementioned points, the study seeks to answer the following **research question (RQ)**:

RQ: What peripheral literary motifs are found in *What We Can Know* by Ian McEwan?

Guided by the RQ, the article proceeds as follows. First, an outline of prior research on McEwan's literary works is provided. Second, the present study is introduced and discussed. Third, the conclusions are given in the final part of the article.

An outline of the prior studies on McEwan's literary works

Ian McEwan, born in 1948 in Aldershot, Hampshire (the UK), is a contemporary British writer whose novels and short stories have received both popular and critical acclaim (Head 2013; Wells 2009). Admittedly, literary critics and the public at large single out such works by McEwan as *First Love, Last Rites* (1975), *In Between the Sheets* (1978), *The Child in Time* (1987), *The Innocent* (1990), *Black Dogs* (1992), *Enduring Love* (1997), *Amsterdam* (1998), *Atonement* (2001), *On Chesil Beach* (2007), and *The Children Act* (2014). Several of McEwan's novels have won prestigious awards, for instance, the 1987 Whitbread Novel of the Year for *The Child in Time* and the 1998 Booker Prize for *Amsterdam*. Furthermore, four out of nineteen novels by McEwan have been adapted for the big screen, namely *Atonement*, *Enduring Love*, *The Children Act*, and *On Chesil Beach*.

Consequently, it is not at all surprising that McEwan's literary works attract attention of literary scholars and critics (Booth 2015; Diemert 2020; Golban 2011; Head 2013; Shang 2018; Wells 2009). For instance, it should be mentioned that just a simple search for the prior studies on McEwan's novels on scholar.google.com returns approximately 1500 hits. Given that there is a cornucopia of studies on McEwan and his works, the present outline of the literature does not pretend to be exhaustive. However, it aims at providing a brief overview of previous studies that address the complexity of McEwan's novels. The focus of the overview is accounted

by the fact that *What We Can Know* involves the complex themes of climate change and poetry in the form of a literary quest, which eventuate in two temporal dimensions at the start of the twenty-first century and one hundred years later in the early 2100s.

The view of McEwan's novels as complex and panoramic is found in research publications by Lyn Wells (2009), Petru Golban (2011), Biwu Shang (2018), and Aadil Zeffer and Tahir Zaffar (2023), who argue that his novels, which involve the theme of morality, branch out into a vast array of subtopics that encompass moral depravity, sexual scenes, murder, and morally twisted protagonists (Wells 2009). For instance, Golban (2011) indicates that McEwan usually produces a novel by incorporating a score of themes, such as morality, family chronicles, love narratives, and grand historical events – all grounded in science-based evidence and objective historical research. Identically to Golban (2011), Shang (2018) also subscribes to the view of McEwan's novels as all-embracing, especially as far as the themes of ethical dilemmas, ethical identities, ethical choices, ethical tragedies, and ethical choices are concerned. Furthermore, Zeffer and Zaffar (2023) posit that

The novels of McEwan are usually concerned with issues like perversity, psycho-social problems, alienation, fear, violence and death etc. which disrupt the conventional moral standpoints. One common aspect of his novels is that they reveal the beastliness of men. The visceral images of society and the repulsive descriptions of the everyday world in the novels of McEwan open the darker side of humanity. His novels paint a picture of a world which is undone by sympathy and empathy (2023, p. 558).

McEwan's wide-ranging approach to the contextualisation of the protagonists is noted by Dominic Head (2013), Naomi Booth (2015), and Shabbir Ahmad, Muhammad Imran, Muhammad Iqbal and Samina Akhtar (2020). In this regard, Head (2013) argues that McEwan's novels commonly involve a score of grand themes, such as (i) politics, (ii) nature and the environment, (iii) science and rationality, (iv) love and ethics, and (v) violence. Moreover, Head (2013) observes that the recent novels by McEwan tend to focus on overtly political aspects of human existence. Despite the focus on humans as political animals, Head (2013) asserts that McEwan reverts continuously to the themes associated with love, nature, and science in, essentially, all of his novels irrespective of their main *foci*. By the same token, Booth (2015) posits that McEwan's narrative perspectives are reflective of the different approaches to focalisation across his novels. Specifically, Booth (2015) demonstrates that McEwan's narrative strategy combines multiple themes, focalisations and, therefore, multiple perspectives. A fairly similar contention is found in the article written by Ahmad, Imran, Iqbal, and Akhtar, who suggest that

McEwan's narrative strategy associates with his attempt at a psychic exploration of characters in *Child in Time* (1987). In terms of the trauma representation under the third-person perspective, McEwan is in favor of the objective panoramic angle to

reveal the trauma origin, traumatic moment, and the characters' post-traumatic life. The omniscient narration elaborates on the misery of the protagonist and indicates the stress spreading all over his life by presenting the traumatic events in a temporal narrative framework consisting of memory flashback and flash-forward (2020, p.160).

In a similar vein, McEwan's approach to the narrative is discussed by Brian Diemert (2020), as well as by Saswati Swayamprava and Kumar Nagendra (2025). These authors indicate that the literary universe in the later novels by McEwan is tangent to the central themes of global importance, for instance, the collapse of communism, the Iraq War, the issue of climate change, and ethical considerations associated with technological advances, such as ethics and artificial intelligence. On this account, Swayamprava and Nagendra (2025) demonstrate that the theme of artificial intelligence (AI) is portrayed in McEwan's novel *Machines Like Me* (2019) by means of presenting a polyphonic space, built with an array of interrelated themes, such as AI, persons and nonpersons, AI's personhood, ethics, human vs. machine consciousness, perception, and cognition.

The present outline of the literature indicates that McEwan's novels are truly global, complex and wide-ranging. Drawing on the prior studies, we proceed to the present investigation of McEwan's novel *What We Can Know*, which, arguably, contains several peripheral motifs that contribute to the novel's grand scale of themes and motifs.

The present study and its methodological considerations

Having outlined the literature on McEwan's works, we should reiterate that *What We Can Know* involves the central themes of (i) climate change and (ii) the scholarly quest by Tom Metcalfe to find a lost poem. As previously mentioned in the introduction, Metcalfe is a literary scholar employed by the University of the South Downs, which is situated on one of the few remaining islands of what used to be the UK. Tom Metcalfe's research area is the early twenty-first century literature and poetry. He is portrayed as a scientist, whose aim is to find the lost poem by Francis Blundy, who dedicated it to his wife Vivien. Particularly, Tom Metcalfe searches for the legendary poem "A Corona for Vivien", that was read aloud only once in 2014.

The lost piece of poetry represents a metaphor of human life at its zenith in the twenty-first century, a decade before the climate change Armageddon. The very start of the twenty-first century looks appealing to Tom Metcalfe, as it is a time of freedom, boundless possibilities, and economic prosperity. All of that allure vanishes, when the climate catastrophe and wars form part of the new reality in the 2040s. Hence, the poem dedicated to Vivien becomes a myth and a symbol of life that can be epitomised as a Fata Morgana of the UK. In this light, the plot indicates that the novel pertains to the literary thriller genre and is a piece of climate change fiction.

At the same time, there are peripheral literary motifs that are instrumental for a deeper understanding of the nuances of the novel. Whilst some of the motifs are not directly related to the central themes of the novel, their presence contributes substantially to the fine-tuning of the plot development. Accordingly, the present study seeks to unveil the peripheral motifs in McEwan's *What We Can Know* (see the RQ in the introduction) by means of applying a qualitative methodology developed by Virginia Braun and Victoria Clarke (2006) and modified by Muhammad Naeem, Wilson Ozuem, Kerry Howell, and Silvia Ranfagni (2023).

In line with these authors, the methodology of revealing the peripheral literary motifs in *What We Can Know* was comprised of the following steps. First, the author of the article read the novel several times in order to get familiar with the protagonists, the plot and the chronological sequence of events in it. Second, the article's author searched manually for recurring meaningful words and word combinations, which encapsulated the plot. In the search, the following notions associated with the central theme of climate change were factored out: anthropogenic climate change, carbon trading, carbon emissions, carbon cuts, carbon reduction, climate change, climate change adaptation, climate change demonstration, climate change mitigation, climate change policy, climate risk/risks, CO₂ absorption, CO₂ capture and storage, CO₂ emission/emissions, CO₂ emission reduction/reductions, extreme weather event/events, extreme drought, extreme rain/rainfall, global warming, green energy, green technology, greenhouse gases, net zero, rise in sea level/levels, wind energy, and the (negative) consequences of climate change. Furthermore, the search eliminated the following notions related to the other central theme in the novel, namely the literary quest: genre, (literary) author, (literary) criticism, literature, period, poetry, poet, prose, rhyme, verse, and writer. Third, the coding of the motifs was executed in Microsoft Excel spreadsheet, which was used to assign codes to the passages of the novel that captured the underlying and recurrent messages. Fourth, the codes were grouped into meaningful clusters that were indicative of patterns. Finally, based upon the previous steps, the peripheral motifs were labelled and systematised. Importantly, it should be reiterated that the motifs directly related to the central themes of climate change and poetry were excluded from the analysis.

The results of the qualitative investigation and their discussion are presented in the following section of the article.

Results and discussion

The results of the qualitative analysis reveal that there are several peripheral motifs in *What We Can Know*, which are summarised in Table 1 in unity with the relevant examples taken from the 2025 edition of the novel published by Jonathan Cape in London.

Table 1. The Peripheral Literary Motifs in *What We Can Know*

#	Motifs	Examples
1	Archipelago	“Britain became an archipelago, its population halved. However, none of the twenty-first century’s nuclear exchanges led to total war and humanity’s extinction” (McEwan 2025, p. 106).
2	Artificial Intelligence (AI)	“As winter drew in, I was diverted by a related project. Rose suggested that we could draw our students into the history of the rise and fall and partial rise of AI” (<i>Ibidem</i> , p. 118).
3	Butterfly	“... I saw a cloud of butterflies. Apparently, this eruption of colour and erratic motion happens every year and I’d never noticed. On an afternoon stroll I saw a dog leap up and snap a tortoiseshell out of the air. I was shocked and wondered if an early symptom of ageing was fretting about and caring for the natural world. To honour the victim I taught myself some common names: meadow brown, ringlet, gatekeeper. I read about the butterfly’s brief life cycle and learned that right across the archipelago there are as many as eight species. But in Francis and Vivien’s time, I discovered, there were fifty-seven resident species, and I was reminded again of our diminished world” (<i>Ibidem</i> , p. 109).
4	Copious Times	“The times were copious, like rivers in spate. Its teeming hordes of novelists, poets, and dramatists formed a giant army massed against its readers, who were never quite sure of what was good. So the arguments were insecure and loud, and that was fine, a democracy of contesting tastes, a chaos of unconformity. I treasured the crazy music and fads and troubled movies and serious science, serious history, serious biography. My list was long – the suspension bridges, the orchestras, street parties and a thousand forms of music festivals, and people’s gardening and cooking, their need for holidays, extreme sports, historical enactments, gay-pride carnivals, the risks they took with AI, the sense of humour, the safe airplanes, the passion for pointless sports. A hundred thousand at a football match! An astronaut playing golf on the moon!” (<i>Ibidem</i> , p. 99).
5	Ferry	“It was a rough passage home from the Bodleian, southward through the Irish Sea, and I was very sick. I paid extra for a miniature cabin. I lay there, repeatedly vomiting and gripping a rail with both hands for fear of being thrown against the adjacent wall. By recalling accounts of seasick sailors who jumped overboard, I persuaded myself that my bout was mild. We came at last through calmer waters of the old Severn Estuary then turned east towards Port Marlborough. It was midday when we tied up and the oppressive hum of the ferry’s electric motors faded” (<i>Ibidem</i> , p. 42).
6	Fruit	“We know, for example, that Francis Blundy was fond of apples. He had a good supply each late summer and autumn from the generous neighbour with an orchard. There are three Bundy poems about apples, the best known of which is often anthologised” (<i>Ibidem</i> , p. 13).

#	Motifs	Examples
7	Humanities	“They sign up to the humanities because they lack mathematical or technical talent. We are the poor cousins and we don’t get the smartest bunch. Our offices are dilapidated. Many of them leak. Our salaries are fixed at one half of the rate for our scientific colleagues. We console ourselves that we are more in touch than they are with the bottomless ignorance of the generational zeitgeist” (<i>Ibidem</i> , p. 73).
8	Life Expectancy	“All those about to sit down at table in the Barn that October evening in 2014 would live past their mid-sixties. Average life expectancy today is sixty-two. Then as now, cancer, heart disease and dementia were what did and do for most” (<i>Ibidem</i> , p. 37).
9	Nigeria	“The knowledge base and collective memory were largely preserved, along with the internet, mostly maintained later by Nigeria, whose rise we also covered” (<i>Ibidem</i> , p. 145).
10	Oxford	“After marrying Harriett, his girlfriend from schooldays, and they had moved to Oxford, into the house the Harriett’s real-estate parents had found for them, Chris built or fixed things for people, arranged things, delivered things, was a good carpenter, could bring in the right people, and was generally known around north and east Oxford and Jericho as a capable guy you could trust” (<i>Ibidem</i> , p. 30).
11	Social Media	“I prefer teaching the post-2015 period, when social media were beginning to be drawn into the currency of private lives, when waves of fantastical or malevolent or silly rumour began to shape the nature not only of politics but of human understanding” (<i>Ibidem</i> , p. 175).
12	The Lake District	“But here I must pause to reflect on a subject of deep sentiment, of a familiar feeling I can no longer suppress. Typing the words “the Lake District”... In my teens I became absorbed in the poetry of Wordsworth, the notebooks of his sister Dorothy and their youthful friendship with Coleridge. I was in love with simple Dove Cottage. They became mine, those 900 square miles of mountains and lakes, this “rocks, and stones, and tress”. Submerged long ago, they remain a familiar terrain, boundlessly free” (<i>Ibidem</i> , p. 77).
13	The War against the West	“This was because of a catastrophic distraction, the Inundation of 2042. The long-predicted war between Russia and the West began with yet another preemptive strike, this one aimed most likely at US military installations in New Mexico. Faulty engineering caused the missile to drop 4,000 miles short. The outsized hydrogen bomb hurled seventy-metre-high waves towards Europe, West Arica and North America. Too deadly to be the accident the Russian authorities claimed? That question was never resolved” (<i>Ibidem</i> , p. 105).

#	Motifs	Examples
14	The War against Ukraine	“The Russian annexation of Crimea in February came up, as it had before. The view around the table was almost unanimous, as far as one can tell, with Francis dissenting and Vivien remaining silent. Crimea had always been Russian. Didn’t Pushkin go there to write? Surely, Ukraine was so vast it could afford this small triangle of land. It was hardly worth risking a Third World War to reclaim it. Francis insisted that the Russians should be forced to withdraw, otherwise they would be tempted to greater aggression. Eight years later, when Russia invaded Ukraine and a new chapter in European history began, the record shows that the other guests forgot their earlier views” (<i>Ibidem</i> , p. 39).

As shown in Table 1, there are 14 peripheral literary motifs in the novel, namely (i) Archipelago, (ii) Artificial Intelligence (AI), (iii) Butterfly, (iv) Copious Times, (v) Ferry, (vi) Fruit, (vii) Humanities, (viii) Life Expectancy, (ix) Nigeria, (x) Oxford, (xi) Social Media, (xii) The Lake District, (xiii) The War against the West, and (xiv) The War against Ukraine. It follows from the analysis that, at least, some of the motifs are interrelated and, consequently, can be grouped and discussed together.

The first group of peripheral literary motifs is represented by Archipelago and Ferry, respectively. These two motifs are found both in Part 1 and Part 2 of the novel. The reason for their occurrence is explained by McEwan’s portrayal of the UK after the climate crisis and, concurrently, after the devastating series of wars. Whilst we will return to the motif of war later in the discussion, it should be mentioned that the novel depicts the UK of the future, in which the British Isles are reduced to a small archipelago of islands that are connected by numerous ferries. Consequently, we argue that McEwan uses the motif of Ferry to amplify the depiction of the UK as “an archipelago, its population halved” (McEwan 2025, p. 106). Seen in this light, the motif of Ferry foregrounds the idea that the prosperous UK of the early twenty-first century is gone and will never re-emerge from under the risen sea as a territory and as a nation that used to be affluent, free, and even carefree.

In contrast to the UK, Nigeria has unexpectedly resurfaced as a new centre of power. McEwan repeatedly evokes the motif of Nigeria in the novel and paints it as the country that has risen from the ashes of the series of wars. McEwan mentions the rise of Nigeria as the country whose prominence is associated with the preservation of the Internet, which gets “mostly maintained later by Nigeria” (*Ibidem*, p. 145). Furthermore, McEwan indicates that British young people seem to be overly enthusiastic about Nigerian culture and social media. The motif of Nigeria, arguably, is purposefully deployed by McEwan to show that in the wake of the apocalyptic events it appears that the old centres of power, such as the UK, disappear, thus giving rise to Nigeria, a former outsider from the Global South.

Given that we mentioned the motif of Nigeria as the keeper of the Internet in the dystopian future, we should note that McEwan consistently refers to the

motifs that are related to the digital artefacts and artificial intelligence (AI). These references are evident from the motifs of AI and Social Media. The motif of Social Media demonstrates that Social Networking Sites (SNSs) play a key role in the early twenty-first century creative sector and influence the British literary circles. At the same time, McEwan mentions the motif of AI. This finding resonates with the prior study by Swayamprava and Nagendra (2025), who contend that the motif of AI is addressed in the recent novels by McEwan, especially in his *Machines Like Me* (2019). Unlike in his other novels, however, McEwan does not seem to dwell upon the motif of AI in *What We Can Know*. Instead, he uses the motif of AI as a stark reminder of the human failure to curb its own ambitions at the beginning of the twenty-first century, which, eventually, results in the period of climate Armageddon and catastrophic wars.

The idea of war is represented in the novel by two distinct motifs, namely (i) The War against the West and (ii) The War against Ukraine. Despite their affinity, these two motifs are argued to be separated due to their temporal embeddedness. Specifically, the motif The War against Ukraine occurs as a real event of the early twenty-first century, which starts with the annexation of Crimea in 2014 and culminates in the full-scale invasion in 2022 (Kapranov 2016a, 2016b), whilst the motif The War against the West reflects a fictional war, which McEwan imagines in the 2040s. The motif of The War against Ukraine is employed by McEwan to portray total indifference on the part of the West, when Crimea gets annexed (Kapranov 2018). This leads to the series of wars, first as the full-scale invasion of Ukraine in 2022 and, subsequently, the global catastrophe taking place in 2042. Namely, the motif of The War against the West eventuates as the Russian aggression against the USA with Russia sending missiles that fail to reach their target and explode in the Atlantic Ocean, thus causing a megatsunami that obliterates a score of coastal cities in Europe, Africa, and North America. The presence of the motifs of war in the novel is in harmony with the war-driven motifs that can be considered typical of McEwan's novels in the early 2000s. This contention is in line with the studies conducted by Head (2013) and Diemert (2020), who indicate that McEwan's literary universe centres on war in an attempt to address a number of global issues (Booth 2015).

The wars in the 2040s signify the end of the era of prosperity, which is manifested by the motif of Copious Times. Specifically, McEwan emphasises that the period of time before the climate crisis and the ensuing wars is “copious, like rivers in spate” (McEwan 2025, p. 99). It represents the golden age of the Western civilisation with its lavish life style, ability to travel and to enjoy life at its fullest. In a similar manner, the prosperous lives of Britons in the early twenty-first century are expressed by the motif of Fruit. This motif is introduced by McEwan to show that the abundance of food, particularly fruits and vegetables, back in 2014 is in stark contrast to the life on “the archipelago Britain” 100 years later. The motif of Fruit feeds into the motif of Copious Times, which is presented to the readers in a comprehensive manner. The

global way of narration in McEwan's novels is also noted in the prior study by Booth (2015). In *What We Can Know*, McEwan adopts the all-encompassing approach to the depiction of the Western civilisation before its demise from overindulgence, excess, risk-taking, and a reckless disregard of the climate crisis that the West has failed to mitigate. All in all, the motif of Copious Times serves as a reminder of the past grandeur, on the one hand, and as a measuring stick to illustrate the modest and even frugal life style of the early twenty-second century, on the other hand.

The frugality and poverty caused by the series of wars and the climate apocalypse are skilfully painted by McEwan by means of the motif of Butterfly. He uses the symbolism of a butterfly to render the ideas of ageing, death, and transience of human life that is short and ephemeral. The motif of Butterfly amplifies the motif of Life Expectancy, because age, aging and life expectancy are added by McEwan as a means of providing specific details about Francis Blundy, the poet whose poem forms one of the central themes of the novel. His age resurfaces several times, for instance, McEwan specifies that "All those about to sit down at table in the Barn that October evening in 2014 would live past their mid-sixties" (McEwan 2025, p. 37). Nearly 100 years in the future from 2014, and the dystopian UK is a rather poor place with the average life expectancy of sixty-two years (*Ibidem*). Clearly, a short lifespan of people who live in the submerged UK is comparable to the metaphoric butterfly, who lives fast and dies faster.

A motif similar to Butterfly is the one of Humanities. This motif reverberates with the meagre existence of people in the early twenty-second century and reflects the fact that humanities, *i.e.* soft sciences, are regarded with a certain degree of contempt in the future. They are underfunded and sidelined by the so-called hard sciences, which attract more academically successful students and get more funding. Arguably, the motif of Humanities contributes to creating a more detailed and fine-grained view of what the future holds after the climate catastrophe and the series of wars.

Finally, we should discuss the peripheral motifs that are heritage-, culture-, and geography-related, namely the motifs of The Lake District and Oxford, respectively. McEwan evokes the reference to The Lake District as a place submerged under the water of the Atlantic Ocean. Nevertheless, it triggers a multitude of associations on the part of Tom Metcalfe, the novel's protagonist. He, as a literary scholar, is deeply aware of the natural and literary beauty The Lake District was known for in the early twenty-first century. Tom bemoans the loss of this heritage site to the risen ocean that conceals its literary and cultural aesthetics forever. In addition to the motif of The Lake District, McEwan employs the motif of Oxford recurrently in the novel to emphasise the protagonists' status. The motif, arguably, is intentionally deployed in the novel in order to illustrate the transience of prestige associated with Oxford. Therewith, McEwan sends a subtle message of ephemerality related to power, prestige, and money, with all of them obliterated by the climate crisis and wars.

Conclusions

The qualitative analysis reveals that there are 14 motifs in the novel, namely (i) Archipelago, (ii) Artificial Intelligence (AI), (iii) Butterfly, (iv) Copious Times, (v) Ferry, (vi) Fruit, (vii) Humanities, (viii) Life Expectancy, (ix) Nigeria, (x) Oxford, (xi) Social Media, (xii) The Lake District, (xiii) The War against Ukraine, and (xiv) The War against the West. It can be concluded that a group of the aforementioned peripheral motifs in *What We Can Know* contributes to orchestrating several critical undercurrents in the novel, which, first of all, show the drastic consequences of the dystopian life in the twenty-second century. These motifs are Archipelago, Butterfly, Ferry, Humanities, Life Expectancy, Nigeria, and The Lake District. In their totality, the motifs facilitate the depiction of the post-apocalyptic society and the way of life after the series of catastrophes. McEwan employs the motifs to portray a view of the “brave new world”, in which the UK as we know it no longer exists and in which Nigeria is a cultural superpower.

McEwan uses the motifs to depict the grand scale of events in the twenty-second century that are marked by poverty and limited resources, as well as the loss of dry land. The name UK itself is not used in the twenty-second century, for it is a republic that consists of several islands that form the archipelago, with the rest being submerged forever by the Atlantic Ocean. McEwan skilfully deploys the motifs of Copious Times, Fruit, Oxford, and Social Media in order to recreate the seemingly affluent way of life in the UK in the early twenty-first century, with its abundance of food, cultural life, heritage, and varied pastime. However, we can conclude that the peripheral motifs associated with war, *i.e.* the War against Ukraine and the War against the West in 2042 create a synergetic effect with the theme of climate change. Their synergy suggests that neglecting the issue of climate change and disregarding aggression are, essentially, identical factors that lead to the demise of the Western civilisation as we know it.

Primary sources:

McEWAN, Ian. *What We Can Know*. London: Jonathan Cape. 2025. ISBN 9781787335738.

Bibliographical references:

AHMAD, Shabbir; IMRAN, Muhammad; IQBAL, Muhammad, and AKHTAR, Samina. Belatedness of trauma, self-reflexive conscious and narrative vicissitude in *Child in Time*. *International Journal of Disaster Recovery and Business Continuity*. 2020, vol. 11, no. 3, pp. 160-165. ISSN 2207-6425.

BARCHIESI, Alessandro. *Centre and periphery. A Companion to Latin Literature*. Edited by Stephen Harrison. Malden: Blackwell Publishing, 2005, pp. 394-405. ISBN 0-631-23529-9.

BOOTH, Naomi. Restricted view: the problem of perspective in the novels of Ian McEwan. *Textual Practice*. 2015, vol. 29, no. 5, pp. 845-868.

BRAUN, Virginia, and CLARK, Victoria. Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*. 2006, vol. 3, no. 2, pp. 77-101. ISSN 1478-0887.

COLOMBINO, Laura. The body, the city, the global: Spaces of catastrophe in Ian McEwan's Saturday. *Textual Practice*. 2017, vol. 31, no. 4, pp. 783-803. ISSN 1470-1308.

DIEMERT, Brian, and McEwan, Ian. *The Wiley Blackwell Companion to Contemporary British and Irish Literature*. Edited by Richard Bradford, Madelena Gonzalez, Stephen Butler, James Ward, Kevin De Ornellas. Hoboken: Wiley, 2020, pp. 209-217. ISBN 9781119099796.

Fløttum, Gjerstad 2013a = FLØTTUM, Kjersti, and GJERSTAD, Øyvind. Arguing for climate policy through the linguistic construction of narratives and voices: the case of the South-African green paper "National Climate Change Response". *Climatic Change*. 2013, vol. 118, no. 2, pp. 417-430. ISSN 0165-0009.

Fløttum, Gjerstad 2013b = FLØTTUM, Kjersti, and GJERSTAD, Øyvind. The role of social justice and poverty in South Africa's national climate change response white paper. *South African Journal on Human Rights*. 2013, vol. 29, no. 1, pp. 61-90. ISSN 0258-7203.

GJERSTAD, Øyvind, and FLØTTUM, Kjersti. Stories about climate change in political and survey discourse. *Bergen Language and Linguistics Studies*. 2017, vol. 7, pp. 21-38. e-ISSN 1892-2449.

GOLBAN, Petru. Romantics, Ian McEwan, and the Identity of the Author. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 2011, vol. 15, no. 1, pp. 215-226. ISSN 1304-4990.

HEAD, Dominic. *Ian McEwan*. Manchester: Manchester University Press. 2013. ISBN 9781847791733.

JOHNS-PUTRA, Adeline. Climate change in literature and literary studies: From cli-fi, climate change theatre and ecopoetry to ecocriticism and climate change criticism. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*. 2016, vol. 7, no. 2, pp. 266-282. ISSN 1757-7799.

KAFKAS, Firdevs M., and AKSEHIR, Mahinur. Self-composing women of John Fowles and Ian McEwan: Kenosis in *The Magus* and *Atonement*. *Cankaya University Journal of Humanities and Social Sciences*. 2026, vol. 20, no. 1, pp. 54-71. e-ISSN 3062-0112.

Kapranov 2016a = KAPRANOV, Oleksandr. Conceptual metaphors in British Foreign secretary's Twitter discourse involving Ukraine. *Respectus Philologicus*. 2016, vol. 29, no. 34, pp. 75-86. ISSN 1392-8295.

Kapranov 2016b = KAPRANOV, Oleksandr. The framing of Serbia's EU accession by the British Foreign Office on Twitter. *Tekst i Diskurs. Text und Diskurs*. 2016, vol. 9, pp. 67-80. ISSN 1899-0983.

KAPRANOV, Oleksandr. The framing of the EU visa liberalization with Ukraine. *Acta Universitatis Sapientiae, Philologica*. 2018, vol. 10, no. 3, pp. 97-115. ISSN 2067-5151.

KAPRANOV, Oleksandr. An ecolinguistic approach to the framing of King Charles III's climate change-related activities by the leading American and British media. *Philologia*. 2024, vol. 22, no. 1, pp. 53-73. ISSN 1451-5342.

Kapranov 2025a = KAPRANOV, Oleksandr. A quantitative analysis of the British Library's discourse on climate change. *East-West Cultural Passage*. 2025, vol. 25, no. 1, pp. 216-237. ISSN 1583-6401.

Kapranov 2025b = KAPRANOV, Oleksandr. A meeting point of culture, royalty, and the environment: Analyzing the discourse on sustainability by the Royal Ballet and Opera in London. *Culture. Society. Economy. Politics*. 2025, vol. 5, no. 2, pp. 43-59. eISSN 2810-2010.

Kapranov 2025c = KAPRANOV, Oleksandr. Culture, education and theatre: The Globe Theatre's discourse on climate change. *Journal of Education, Society & Multiculturalism*. 2025, vol. 6, no. 2, pp. 78-96. eISSN 2734-4754.

KAPRANOV, Oleksandr. The theme of climate change in What We Can Know. *East-West Cultural Passage*. 2026, vol. 26, no. 1, pp. 1-17. ISSN 1583-6401.

KAPRANOV, Oleksandr, and VOLOSHYNA, Oksana. Learning English under the air-raided sirens: Analysing undergraduate EFL learners' sustainable practices. *Sustainable Multilingualism*. 2023, vol. 23, pp. 1-20. ISSN 2335-2019.

McEWAN, Ian. *First Love, Last Rites*. London: Jonathan Cape, 1975. ISBN 0224010956.

McEwan, Ian. *In Between the Sheets*. London: Jonathan Cape, 1978. ISBN 0224015567.

McEWAN, Ian. *The Child in Time*. London: Jonathan Cape, 1987. ISBN 022402499X.

McEWAN, Ian. *The Innocent*. London: Jonathan Cape, 1990. ISBN 0224027832.

McEWAN, Ian. *Black Dogs*. London: Jonathan Cape, 1992. ISBN 022403572X.

McEWAN, Ian. *Enduring Love*. London: Jonathan Cape, 1997. ISBN 0224050311.

McEWAN, Ian. *Amsterdam*. London: Jonathan Cape, 1998. ISBN 0224051709.

McEWAN, Ian. *Atonement*. London: Jonathan Cape, 2001. ISBN 0224062522.

McEWAN, Ian. *On Chesil Beach*. London: Jonathan Cape, 2007. ISBN 0224081187.

McEWAN, Ian. *The Children Act*. London: Jonathan Cape, 2014. ISBN 978-0-224-10199-8.

McEwan, Ian. *Machines Like Me*. London: Jonathan Cape, 2019. ISBN 978-178-733166-2.

NAEEM, Muhammad; OZUEM, Wilson; HOWELL, Kerry, and RAFAGNI, Silvia. A step-by-step process of thematic analysis to develop a conceptual model in qualitative research. *International Journal of Qualitative Methods*. 2023, vol. 22, pp. 1-18. ISSN 1609-4069.

NIKAM, Sudhir. *Literary Echoes: Exploring Themes, Voices and Cultural Narratives*. Palwal: Chyren Publication, 2025. ISBN 978-93-7143-300-6.

OLENIAK, Mariana. The specific features of definitional and statistical universals with respect to certain linguistic categories. *Dacoromania*. 2020, vol. 25, no. 1, pp. 66-80. ISSN 1582-4438.

OLENIAK, Mariana. Tipologija staroengleske poredbe jednakosti: strukturni pregled. *Suvremena lingvistika*. 2025, vol. 51, no. 99, pp. 93-108. ISSN 0586-0296.

SHANG, Biwu. Ethical literary criticism and Ian McEwan's *Nutshell*. *Critique: Studies in Contemporary Fiction*. 2018, vol. 59, no. 2, pp. 142-153. ISSN 0011-1619.

SWAYAMPRAVA, Saswati, and KUMAR, Nagendra. 'Mystery of the self': embodied personhood and artificial intelligence in Ian McEwan's *Machines Like Me*. *Textual Practice*. 2025, vol. 39, pp. 1-21. ISSN 1470-1308.

TREXLER, Adam, and JOHNS-PUTRA, Adeline. Climate change in literature and literary criticism. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*. 2011, vol. 2, no. 2, pp. 185-200. ISSN 1757-7799.

WELLS, Lynn. *Ian McEwan*. London: Bloomsbury Publishing. 2009. ISBN 978-1403987815.

WOLPERS, Theodor. Recognizing and classifying literary motifs. *Thematics Reconsidered. Essays in Honor of Horst S. Daemmrich*. Edited by Frank Trommler. Utrecht: Brill, 1995, pp. 33-70. ISBN 9789004651265.

ZEFFER, Aadil, and ZAFFAR, Tahir. Ian McEwan's Depiction of World as a Dystopian Social Space. *East Asian Journal of Multidisciplinary Research*. 2023, vol. 2, no. 2, pp. 557-568. ISSN 2828-1519.

Primit: 26.02.2026

Acceptat: 19.05.2026

CONTRIBUȚII ALE TINERILOR CERCETĂTORI

[https://doi.org/10.52505/1857-4300.2026.1\(326\).09](https://doi.org/10.52505/1857-4300.2026.1(326).09)
CZU: 821.135.1.09

Strategii retorice în articolul de opinie *Elogiul memoriei*, de Alexandru Paleologu

Silvia LUPAN

Cercetător științific

E-mail: silvia.lupan@sti.usm.md

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-5488-3219>

Universitatea de Stat din Moldova

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”

Rhetorical Strategies in the Essay *Praise of Memory* by Alexandru Paleologu

Abstract

This paper aims to analyse the rhetorical strategies used by Alexandru Paleologu in his essay *Praise of Memory*, included in the volume “About the Things that Really Matter” (1998). The study investigates how the author constructs an epideictic discourse aimed at strengthening adherence to fundamental values such as memory, justice, moral responsibility, and collective identity. The analysis highlights the careful adaptation to the audience, achieved by activating the common pool of knowledge, anticipating and dismantling the opponents’ arguments, as well as by using correction for didactic purposes.

A central role is played by evaluative language and the constant recourse to pathos, which intensifies the persuasive force of the discourse without nullifying the rational component of the argumentation. Alexandru Paleologu combines logos (through historical examples and analogies) with the essayist’s pre-existing ethos and a pronounced affective expressiveness, intended to provoke not only a change of opinion, but also an ethical reaction.

Keywords: rhetorical strategies, epideictic genre, ethos, pathos, logos, adaptation to the audience, evaluative language.

Rezumat

Lucrarea de față își propune o analiză a strategiilor retorice utilizate de Alexandru Paleologu în eseul *Elogiul memoriei*, inclus în volumul *Despre lucrurile cu adevărat importante* (1998). Demersul investighează modul în care autorul construiește un discurs de tip epidictic, menit să consolideze adeziunea la valori fundamentale precum memoria, justiția, responsabilitatea morală și identitatea colectivă. Analiza evidențiază adaptarea atentă la destinatar, realizată prin activarea fondului comun de cunoștințe, anticiparea și

demontarea argumentelor adversarilor, precum și prin utilizarea corecției cu scop didactic.

Un rol central îl joacă limbajul evaluativ și recursul constant la patos, care intensifică forța persuasivă a discursului fără a anula componenta rațională a argumentării. Alexandru Paleologu îmbină logosul (prin exemplificări istorice și analogii) cu etosul preexistent al eseistului și cu o expresivitate afectivă pronunțată, menită să provoace nu doar schimbarea opiniilor, ci și o reacție de ordin etic.

Cuvinte-cheie: strategii retorice, gen epidictic, etos, patos, logos, adaptare la destinatar, limbaj evaluativ.

În volumul *Despre lucrurile cu adevărat importante*, autorul pornește, credem noi, de la conceptul kantian al lucrului în sine (care se referă la faptul că oamenii, prin mijlocirea senzorialității, ajung să cunoască lucrurile doar într-un mod subiectiv, și nu așa cum sunt ele de fapt), lansându-se într-un dialog pasionant cu ideile care s-au perindat de-a lungul istoriei umanității, într-o încercare de a descoperi esența lucrurilor. Alexandru Paleologu nu caută să facă o listă de „lucruri cu adevărat importante”, ci să își pună întrebări asupra lor, să stabilească relații, corespondențe, să răstoarne formule clișeizate.

Printre studiile, eseurile și articolele de opinie care se regăsesc în volumul menționat un text surprinde prin verva sa: *Elogiul memoriei*, în care scriitorul, asemeni altor mari gânditori contemporani (Paul Ricoeur, spre exemplu), demonstrează, pe de o parte, necesitatea de a ne păstra memoria trează și, pe de altă parte, importanța revendicărilor memoriei rănite și datoria sistemului judiciar de a face lumină.

În cele ce urmează vom analiza textul sus-amintit sub aspect discursiv-retoric, urmărind identificarea și interpretarea strategiilor de persuasiune utilizate de autor. Demersul investighează modul în care sunt îmbinate etosul, patosul și logosul în cadrul unui discurs de tip epidictic, precum și mecanismele de construire a adeziunii la valori. Analiza este completată de o perspectivă pragmatică. Aceasta vizează relația dintre emițător și destinatar, strategiile de adaptare la public și anticiparea contraargumentelor. Totodată, se valorifică principiile noii retorici (Perelman și Olbrechts-Tyteca 2012) pentru a evidenția rolul argumentării în consolidarea consensului axiologic. Cercetarea este realizată sub forma unui studiu de caz aplicat asupra articolului de opinie *Elogiul memoriei*, de Alexandru Paleologu, fiind susținută de instrumente ale analizei stilistice, prin care se evidențiază funcția limbajului evaluativ în intensificarea forței persuasive a discursului.

Discursul autorului ține de genul epidictic sau demonstrativ (așa cum îl numește Aristotel), căruia „îi este propriu, pe de o parte, elogiul” (în cazul de față, al memoriei, după cum putem desprinde chiar din titlul articolului), iar „pe de altă parte, blamul” (Aristotel 2004, p. 102) la adresa celor care fac apel la memorie doar în mod mecanic, pentru a se lăuda, sau blamul celor care ne cer să trecem sub tăcere lucruri ce nu trebuie uitate, iar, uneori, nici chiar iertate.

În volumul *Tratat de argumentare. Noua retorică* al autorilor Chaim Perelman și Lucie Olbrechts-Tyteca, se subliniază importanța genului epidictic. Astfel, autorul unui discurs epidictic, pornind de la un set de valori deja acceptate într-o societate, va spori, prin intermediul argumentării, adevăratele la acestea, iar în ultimă instanță și șansele ca anumite acțiuni să fie întreprinse. În cadrul genului epidictic, oratorul se transformă într-un educator și, prin prisma etosului său preexistent, căci trebuie să aibă suficiente merite pentru a i se oferi posibilitatea de a lua cuvântul, va apăra anumite cauze ale auditoriului său, folosindu-se, uneori, chiar și de argumente didactice, acceptate în virtutea prestigiului de care se bucură oratorul, ba chiar, în anumite situații, cel din urmă va putea aduce în discuție subiecte care pot genera disensiuni. Pe lângă autoritatea de care se bucură persoana care lansează un discurs epidictic, acesteia nu trebuie să-i fie străin subiectul abordat, adică să aibă „căderea” de a se apropia de el și să nu fie văzută drept o intrusă (Perelman și Olbrechts-Tyteca 2012, pp. 68-80).

Aristotel considera că scopul discursului demonstrativ este de a scoate în evidență nobilul sau rușinosul, din primul decurgând calități precum dreptatea, înțelepciunea, cumpătarea, generozitatea, blândețea. Tot el credea că mobilurile acțiunilor celor care sunt înzestrați cu virtuțile sus-amintite sunt rezultatul unei alegeri deliberate (Aristotel 2004, pp. 103-143).

Adaptarea la destinatar

Articolul de opinie al eseistului român pornește de la activarea fondului comun de cunoștințe și opinii despre memorie. Rând pe rând, sunt enumerate și apoi demontate toate argumentele celor care nu consideră memoria ca fiind esențială pentru fiecare individ. Primul argument al adversarilor care este invocat („memoria individuală nu e decât o însușire subalternă, auxiliară, care, la cei mai slabi dotați intelectual, ține loc de inteligență” (Paleologu 1998, p. 43)) conține o evaluare negativă – „subalternă, auxiliară”. Dacă ar fi să rezumăm: cei care au o memorie excepțională nu sunt neapărat inteligenți. Deși autorul vrea să creeze impresia de imparțialitate, modul în care este introdus acest argument trădează implicarea emoțională. Secvența „Circulă printre oameni părerea” reprezintă o relativizare voită, care scoate în evidență faptul că informația adversarului este doar o „părere” (deci nu rezultatul unor cercetări serioase, demne de atenție și încredere) care nu poartă girul oamenilor de știință, astfel încât acest argument ar fi, mai degrabă, o bătă oarecare. Pentru a împinge și mai mult în derizoriu opiniile care neagă importanța memoriei, Alexandru Paleologu invocă un alt argument al adversarilor, ce este la fel de „credibil” ca precedentul – o butadă ardelenască care afirma că Nicolae Iorga „avea minte multă, dară nu tăta bună” (*Ibidem*, p. 43). Destinatarii textului ar fi tentați să creadă că eseistul este de acord cu o asemenea părere, dar la o analiză mai atentă a volumului din care face parte acest text vom descoperi înalta prețuire a lui Alexandru Paleologu față de Nicolae Iorga.

Pentru a întări „adeziunea spiritelor”, autorul ne atenționează în legătură cu un alt eventual argument al adversarilor, prin intermediul formulilor folosite construindu-se o anumită familiaritate cu cititorul: „Montaigne se vaită, în mai mult de un loc din *Essais*, că memoria nu-l prea ajută. E doar o cochetărie. Să nu-l credem sută la sută: băgați de seamă cum la tot pasul îi vin în minte sumedenie de citate din mai toți poeții latini” (*Ibidem*, p. 43). Această anticipare a replicilor îi servește autorului și ca argument excelent în sprijinul poziției proprii – dacă un filozof atât de important precum Montaigne memorizează un număr impunător de informații, prin urmare această activitate e bună și utilă.

O altă modalitate de adaptare la destinatar este apelul la cunoștințele acestuia, iar Alexandru Paleologu îl ghidează prin intermediul corecției: „Coroborat cu părerea sus-pomenită, circulă și altă prostie: îndemnul de a nu ne încărcă memoria. O pedagogie a lenei minții. Memoria trebuie, dimpotrivă, exersată la maximum. Cu cât e mai încărcată, cu atât e mai precisă, mai vie, mai abundentă și mai promptă” (*Ibidem*, p. 43). Tonalitatea este însă autoritară și nu admite nicio replică. Scopul corecției în cazul dat este unul didacticist.

Eseistul român nu ezită să arate muștrător din deget și în direcția fostului președinte al Franței, François Mitterand, care a strâns mâna „plină de sânge” a lui Iliescu, făcându-se a nu vedea și a nu ști nimic: „Masacrul Inocenților s-a întâmplat acum două mii de ani, domnule Mitterand! Istoria nu ne spune dacă vreun șef de stat, în anul doi al erei noastre, s-a dus să-l complimenteze pe Irod” (*Ibidem*, p. 45). Distingem aici un destinatar explicit. Alți destinatari – implicați (după cum implicită este și evaluarea negativă) – sunt vizați în fragmentul următor: „sunt cei care nu vor să-și amintească de România de dinainte de 1940, de România europeană, de România adevărată. Sunt cei care nu mai vor să știe nici de rege, nici de liberalism, nici de marile valori ale culturii noastre. Sunt cei care se acomodează cu Iliescu, cu neocomunismul și cu minciunile oficiale. Sunt cei pentru care chemarea minerilor de la 14 iunie 1990 nu e o crimă strigătoare la cer și în veci iremisibilă” (*Ibidem*, p. 44). Vina acestora, la fel ca și emoția autorului, este subliniată de repetiția insistentă a sintagmei „sunt cei”. De fapt, argumentul dat amintește de structura argumentului pantei alunecoase, pentru că avem și aici o succesiune: unii oameni nu vor să-și amintească anumite lucruri importante din existența istorică a României, se acomodează cu minciunile autorităților, pentru ca, în final, să ajungă a nu se mai mira nici de crimele înfăptuite.

Nu trebuie ignorată nici persoana verbului. Există pasaje în care autorul utilizează verbe la persoana întâia singular: „mi-am dat în petec”, „nu pot fi deloc de acord”, „îi detest”. Acestea se referă strict la părerea și experiența personale și nu sunt folosite pentru a se disocia de public, ci pentru a da un plus de autenticitate și credibilitate discursului. Verbele la persoana întâia plural creează o complicitate cu destinatarul care împărtășesc păreri asemănătoare („ce să mai spunem”, „nu mai știm”, „ni se tot spune” etc.).

Un discurs despre valori

Scopul discursului epidictic, prin urmare și cel al lui Alexandru Paleologu, este de a crește „intensitatea adeziunii la anumite valori despre care nu ne îndoim probabil atunci când le studiem izolat, dar care ar putea totuși să nu prevaleze înaintea altor valori care ar ajunge să intre în conflict cu ele. Oratorul încearcă să creeze o comuniune în jurul unor valori recunoscute de auditoriu” (Perelman și Olbrechts-Tyteca 2012, p. 68). O parte din destinatarii volumului *Despre lucrurile cu adevărat importante* ar trebui, după lectura acestuia, să aprecieze într-o măsură mai mare valori precum dreptatea, fidelitatea, solidaritatea și mila față de victimele regimului comunist, curajul și credința în Dumnezeu. La polul opus găsim adversarii, care sunt preocupați de valorile materiale, pun accent pe cantitate, și nu pe calitate, pe prezent, dar par să nu-și dorească deloc să răscolească trecutul. Iată cum sunt definiți aceștia din urmă: oameni „fără frica lui Dumnezeu”, „călcător de lege”, „ministru sperjur”, cu idei demente, care se cred „infailibili și eterni”. Asemenea formulări pot șoca, dar emițătorul nu își menajează receptorii, ci merge mai departe: pe unii îi educă, explicându-le ce au de făcut (să-și exerseze memoria), iar pe alții, care răspândesc păreri eronate („prostii”), îi etichetează drept pedagogii ai „lenei minții”. În acest context, valorile pentru care pledează Alexandru Paleologu sunt inteligența și eficiența și ele nu par a fi împărtășite de adversarii săi, pe care, iarăși, în mod indirect, îi etichetează „nulițăți”, prin intermediul unui argument ce face uz de hiperbolizare: „Atrofierea memoriei ca efect al menajării ei nu e altceva decât incultură și ininteligență. Mai mult: e o pierdere de identitate, deci nulitatea personalității” (Paleologu 1998, p. 43). Din această ciocnire a două seturi de valori diametral opuse surprindem, la un moment dat, nu numai scopul de a crește gradul de adeziune la anumite valori, ci și îndemnul la acțiune.

Pentru a face distincția dintre cele două seturi de valori (ale sale și ale adversarului) și mai vizibilă, eseistul recurge la argumentarea prin exemplificare, care ține de logos. Dacă în primul caz, atunci când se evocă exemplul învățământului din secolele trecute, „care miza pe solicitarea maximă a memoriei” și „a format marile spirite ale Europei”, destinatarului pot să-i vină în minte numele unor renumiți gânditori și oameni de știință, ulterior, atunci când se propune exemplul Franței, acesta a fost, totuși, incomplet: „În schimb, deceniul ministeriatelor socialiste ale învățământului în Franța (Lionel Jospin și Jack Lang), tinzând la o educație nivelatoare, antiselectivă, demagogic antielitară, a avut niște efecte catastrofale, socialmente probabil iremediabile pentru o generație” (*Ibidem*, p. 44). Alexandru Paleologu a mizat pe un receptor cu un înalt nivel de cultură, care este la curent cu toate consecințele menționate doar în trecut. Autorul s-a gândit, totuși, și la cititorii care nu cunosc în detaliu viața politică și culturală din întreaga lume, oferindu-le, între paranteze, numele a doi politicieni care au avut roluri-cheie în perioada menționată în articolul de opinie (cea a ministeriatelor socialiste), pentru a înlesni o eventuală documentare, dacă acest lucru se va dori.

Limbajul evaluativ

Limbajul evaluativ (ca mijloc lingvistic de exprimare a emoțiilor) are un rol crucial în argumentarea lui Alexandru Paleologu. Sintagmele: „educație nivelatoare, antiselectivă, demagogic antielitară”, „efecte catastrofale”, „iremediabile pentru o generație” trădează poziția celui care scrie. Despre acest lucru vorbesc și cercetătorii Karyn C. Rybacki și Donald J. Rybacki: „Felul în care vă alegeți cuvintele poate dezvălui atitudinea pe care o aveți față de un subiect anume” (2004, p. 292). Totuși este necesară o precizare – „Limbajul evaluativ devine o problemă atunci când folosim termeni care dezvăluie mai degrabă sentimentele pe care le nutrim în raport cu chestiunile aflate în discuție decât fundamentul rațional care a generat respectivele sentimente ori atunci când utilizăm afectele drept unica modalitate de a influența convingerile sau comportamentele celorlalți” (*Ibidem*, p. 294). Nu este cazul lui Alexandru Paleologu, care face apel la limbajul evaluativ doar pentru a-și nuanța argumentarea și a crește adevăritatea la punctul de vedere exprimat. Evaluările eseistului sunt, mai ales negative, pentru că valorile pentru care pledează diferă de cele ale adversarilor. Din secvența referitoare la tipurile de educație din Franța mai putem desprinde una dintre valorile pentru care se pledează – unicitatea, pe care o opune la tot ce este „comun, banal, vulgar. [...] Unicul este original, el se distinge, iar prin aceasta este remarcabil și place chiar și celor mulți” (Perelman și Olbrechts-Tyteca 2012, p. 117). Discursul este unul polifonic, din interiorul lui răzbat la suprafață cel puțin trei voci: prima este a autorului, a doua – a cititorilor care au cam aceeași părere cu a autorului (pe care vrea să și-i apropie și mai mult), iar o a treia aparține adversarilor.

Pentru a evidenția consecințele pe care le-a avut comunismul în România, prin lichidarea elitelor și falsificarea istoriei (care sunt forme ale alterării memoriei colective), Alexandru Paleologu trasează o paralelă de ordin cantitativ – dacă în Franța perioada ministeriatelor socialiste a durat un deceniu și a avut consecințe dezastruoase, în România, comunismul a durat patru decenii. Așadar, urmările au fost mult mai grave.

Concesiile

Autorul articolului, pentru a-și consolida punctul de vedere, recurge la concesiile: „Există, e adevărat, și un soi de parazitare a memoriei, o anumită emulație de tipul «cine știe câștigă». Nu ar fi nimic rău în asta dacă nu ar duce la vicierea noțiunii de cultură” (Paleologu 1998, p. 44). Alexandru Paleologu, la fel ca Aristotel, admite că atunci când memoria servește doar pentru a epata și nu pentru a obține „fericirea sau vreuna din părțile ei sau cele care o fac pe aceasta mai mare” (Aristotel 2004, p. 111) nu este de niciun folos. Dar și în cazul acestei concesiile Alexandru Paleologu mai are un as în mânecă, un exemplu din experiența lui carcerală când memoria era un „antidot al deprimării”. Argumentul său capătă greutate dacă îl legăm de secvențele

din *Jurnalul fericii* în care Nicolae Steinhardt spunea că nu au cum se plictisi încarcerării care știu poezii.

O altă concesie („De iertat putem ierta, trebuie să iertăm: e o virtute creștină benefică și transfiguratoare. Dar întrebarea e: cine pe cine să ierte? Cine are această calitate? Cine, în mod decent, îi poate pretinde Adrianei Georgescu să-l ierte pe Nicolski? Cine, în mod decent, îi poate pretinde Elisabetei Rizea să-l ierte pe Cârnu?” (Paleologu 1998, p. 45)) servește, de această dată, drept argument zdrobitor împotriva adversarilor, căci, făcând uz de întrebarea retorică (expresie a patosului), nu le lasă ultimilor dreptul la replică, întrucât s-ar transforma în apărători ai criminalilor din comunism.

Patosul – o modalitate eficientă de convingere

În continuarea ideii de mai sus, trebuie să subliniem faptul că discursul lui Alexandru Paleologu, bazându-se pe un etos preexistent (informațiile și părerile pe care cititorul le are deja despre autor), este incisiv (mai ales începând cu alineatul al cincilea) și puternic marcat de patos. După cum bine știm, „emoțiilor li se recunoaște în genere eficiența (pentru că sunt un mijloc de a provoca nu doar schimbarea opiniei, ci chiar acțiunea)” (Zafiu 2010, p. 223). Ele „nu sunt iraționale, nu reprezintă o pulsione instinctivă. [...] Emoțiile nu reprezintă un factor perturbator al discursului, ci, dimpotrivă, unul ordonator. [...] Patosul gestionează relația dintre emițător și receptor în sensul armonizării afective, al generării empatiei și al adeziunii la teza propusă” (Stoica 2012, p. 85). Așadar, autorul își exprimă opiniile cu ajutorul patosului, întrucât etosul prealabil al acestuia îi permite: până în momentul scrierii articolului, Alexandru Paleologu devenise o figură emblematică în istoria României – fusese unul dintre oamenii puternic atașați de monarhie, ocupant al unor posturi importante, o figură-cheie a culturii românești, apoi și condamnat politic în lotul Noica-Pillat, ambasador al României în Franța.

În articolul de opinie pe care îl supunem analizei, emoțiile sunt exprimate în două moduri: explicit (în foarte puține cazuri – „Dar și eu îi detestam pe ei. Îi detest și acum.” (Paleologu 1998, p. 44)) și implicit (în majoritatea cazurilor), prin intermediul indicilor lingvistici. Alexandru Paleologu improvizează un soi de *cocktail Molotov* în care întrebările retorice și repetițiile sunt *ingredientele* principale. Discursul său este organizat pe două registre. Primul include secvențe din argumentarea adversarilor: „Ni se tot spune de unii să uităm ce a fost și să fim uniți”, „Să uităm, să nu fim răzbunători, să nu fim «resentimentari»” sau „Să nu fim «resentimentari». Să nu fim răzbunători” (*Ibidem*, p. 44). În acest prim caz se încearcă ascunderea emoțiilor, pentru ca în cel de-al doilea registru, care cuprinde răspunsurile eseistului la secvențele citate anterior, patosul să dinamiteze discursul: „Bine, dar dacă nu mai știm ce am fost, dar și ce (și cine) suntem, de ce, pe ce temei să ne unim? Unirea cui, unirea cu ce? Și cu cine?” (*Ibidem*, p. 45).

Nu putem trece cu vederea excesul de artificiu care se obține prin intermediul întrebărilor retorice, însă, în cazul de față, Alexandru Paleologu și-a dorit să transmită în acest fel certitudinea sa în legătură cu importanța păstrării în memorie a evenimentelor care au marcat istoria umanității ca garanție a verticalității, a înaltei ținute morale. Este unul dintre rarele cazuri în care eseistul acceptă ideea certitudinii, pentru că, în foarte multe texte ale sale surprindem o desconsiderare a acesteia. De asemenea, descoperim un autor foarte sigur de sine atunci când recurge la generalizarea pripită: „societatea noastră e mutilată sufletește și oarecum decerebrată” (*Ibidem*, p. 45). Totuși problema pe care încearcă să o rezolve Alexandru Paleologu are numai un tip de date – cele referitoare la persoane lipsite de o etică a memoriei. Or, testele pentru verificarea corectitudinii generalizărilor ne spun: „trebuie să existe suficiente «temeiuri» pentru o generalizare”, „chestiunile sau persoanele trebuie să fie tipici pentru o clasă, dacă e să o reprezinte”, „situațiile să fie luate de pe eșantioane aleatorii de populație”, „o generalizare nu va rezista dacă există prea multe situații care o contrazic” (Rybacki și Rybacki 2004, p. 232). Generalizarea lui Alexandru Paleologu este una pripită, dat fiind faptul că exemplele pe care le-a adus el nu caracterizează societatea românească în ansamblu, ci doar o parte a ei, pentru că mai există suficiente exemple de personalități care să ne convingă de calitatea lor morală ireproșabilă, dar, probabil, autorul a folosit acest procedeu pentru a câștiga adeziunea celorlalți prin sublinierea gravității situației.

Finalul textului este unul marcat, Alexandru Paleologu lăsându-se purtat de intensitatea trăirilor sale prezintă argumentul forței (*ad baculum*): „Nu vă jucați cu focul, domnilor. Și, mai cu seamă, nu vă amăgiți cu ideea dementă că sunteți infailibili și eterni și că nu veți avea de dat socoteală” (1998, p. 45) și utilizează o analogie (Eryniile devin Eumenide doar după răz bunare) pentru a le demonstra adversarilor că alterarea memoriei și ignorarea normelor de drept duc, inevitabil, la consecințe catastrofale.

În articolul *Elogiul memoriei*, am urmărit identificarea și interpretarea strategiilor retorice utilizate de Alexandru Paleologu. Pornind de la ideea că textul vizat aparține genului epidictic (sau demonstrativ), conform scrierilor lui Aristotel, dar și reprezentanților noii retorici (Chaïm Perelman și Lucie Olbrechts-Tyteca), am stabilit că există un etos preconstruit, care dă greutate întregului discurs și care vrea insistent ca receptorii săi să conștientizeze că memoria este esențială existenței umane, iar justiția are rolul de a instala dreptatea și a consola memoria nedreptățită. Prima strategie retorică a lui Alexandru Paleologu este adaptarea la destinatar și se materializează, în text, prin: activarea fondului comun de cunoștințe și opinii despre memorie și întărirea adeziunii spiritelor în legătură cu acestea, apelul la experiența cititorului, dar uzitarea de corecție în scop didacticist. Analiza discursului lui Alexandru Paleologu a relevat faptul că atunci când face referire la valori, el alege să folosească evaluări negative, etichetări, argumentarea prin exemplificare, la fel ca și argumente a căror structură amintește de cea a argumentului pantei alunecoase. Totuși, Alexandru Paleologu, în articolul său de opinie, și-a ales patosul ca modalitate eficientă de a convinge

destinatarii textului de justetea afirmațiilor sale. Eseistul român a pornit de la idei generale legate de memorie, pentru a ajunge, într-un final, la un fapt particular – refuzul forțelor de justiție de a-i pedepsi pe cei vinovați de ieșirea minerilor în 1990 și vărsarea de sânge, dar și lipsa unui proces al comunismului românesc, așa cum ne putem da seama la o lectură atentă. Considerăm că Alexandru Paleologu a efectuat un tur de forță. Textul său emoționează și, în egală măsură, trezește spiritul de revoltă prin intermediul repetițiilor, întrebărilor retorice, al unor generalizări aparent pripite și, în final, chiar utilizând argumentul forței. Credem că toți cei care l-au citit au înțeles că oamenii și statele demne de admirație sunt cele care țin memoria (individuală și colectivă) la loc de cinste.

Referințe bibliografice:

ARISTOTEL. *Retorica*. București: Editura IRI, 2004. ISBN 973-7926-03-X.

PALEOLOGU, Alexandru. *Despre lucrurile cu adevărat importante*. Iași: Polirom, 1998. ISBN 976-683-179-5.

PERELMAN, Chaïm și OLBRECHTS-TYTECA, Lucie. *Tratat de argumentare. Noua retorică*, trad.: Aurelia Stoica. Iași: Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, Iași, 2012. ISBN 978-973-703-742-8.

RYBACKI, Karyn C. și RYBACKI, Donald J. *O introducere în arta argumentării. Pledarea și respingerea argumentelor*, trad.: Viorel Murariu. Iași: Polirom, 2004. ISBN 973-681-591-9.

STOICA, Gabriela. *Afect și afectivitate. Conceptualizare și lexicalizare în româna veche*. București: Editura Universității din București, 2012. ISBN 978-606-16-0147-9.

ZAFIU, Rodica. Ethos, pathos și logos în textul predicii. În: Al. Gafton, S. Guia și I. Milică (ed.), *Text și discurs religios*. II. Iași: Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, 2010.

Notă: Articol elaborat în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică”, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al Universității de Stat din Moldova.

Primit: 05.02.2026

Acceptat: 21.05.2026

[https://doi.org/10.52505/1857-4300.2026.1\(326\).10](https://doi.org/10.52505/1857-4300.2026.1(326).10)

CZU: 81'27:811.135.1'276.2

Argoul ca formă de comunicare (în baza lexicului vinicol)

Nicolina MUNTEAN

Doctorandă

Email: muntean.nicolina@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-6729-3617>

Școala Doctorală Filologie a Universității de Stat „Alec Russo” din Bălți

Slang as a Form of Communication (Based on Wine Lexicon)

Abstract

This study aims to investigate the characteristics of slang used in wine terminology, highlighting its role in professional and informal communication between industry professionals and everyday consumers. Our research seeks to analyse the semantic and functional mechanisms through which slang terms replace or supplement scientific terminology, facilitating the rapid transmission of information. It is worth noting the difficulty of researching slang, which, being a language accepted within small groups, is unstable, predominantly oral, and subject to continuous updating and renewal. Nevertheless, this semantic and functional instability is precisely what defines slang, transforming it into a living laboratory of linguistic creativity. From this perspective, slang must be approached not merely as a static object of lexicographical cataloguing, but as a dynamic discursive phenomenon, the analysis of which requires flexible, interdisciplinary, and socioculturally contextualised tools.

Keywords: slang, wine terminology, informal communication, sociolinguistics.

Rezumat

Studiul de față își propune să investigheze particularitățile argoului utilizat în terminologia vinicolă, evidențiind rolul acestuia în comunicarea profesională și informală dintre practicienii domeniului și consumatorii de rând. Cercetarea noastră urmărește să analizeze mecanismele semantice și funcționale prin care formele argotice înlocuiesc sau completează terminologia științifică, facilitând transmiterea rapidă a informației. Este de remarcat dificultatea cercetării argoului, care, fiind un limbaj acceptat în grupuri restrânse, este instabil, predominant oral și supus unei continue actualizări și reînnoiri. Cu toate acestea, instabilitatea semantică și funcțională reprezintă tocmai elementul definitoriu al argoului, care îl transformă într-un laborator viu al creativității lingvistice. Din această perspectivă, argoul trebuie abordat nu doar ca un obiect static de inventariere

lexicografică, ci ca un fenomen discursiv dinamic, a cărui analiză impune instrumente flexibile, interdisciplinare și contextualizate sociocultural.

Cuvinte-cheie: argou, terminologie vinicolă, comunicare informală, sociolingvistică.

Introducere

Argoul se definește printr-o dinamică accentuată și printr-o existență, în mare măsură, orală, ceea ce îl plasează într-o zonă de instabilitate lingvistică dificil de delimitat. Mai mult, argoul este în permanentă schimbare, acesta se reînnoiește, pe de o parte, „din rațiuni preponderent estetice: pentru a fi mereu expresiv, inventiv, liber”, și, pe de altă parte, „pentru a păstra secretul grupurilor marginale, violat de indiscreții, de cercetări polițienești sau de studii lingvistice” (Zafiu 2003, p. 194).

Terminologia vinicolă abundă în forme argotice – modalitate de comunicare informală larg răspândită atât în cadrul grupurilor vinificatorilor, cât și al consumatorilor de rând. De exemplu, expresia *vin mort*, utilizată colocvial, desemnează un vin fără prospețime, aromă și structură, iar în termeni tehnici, un „vin oxidat”. Alte exemple în acest sens ar fi: *l-a mâncat drojdia* („fermentație alcoolică defectuoasă”); *vin obosit* („vin aflat în declin organoleptic”); *via-i flămândă* („sol sărac în nutrienți”); *a luat aer* („contact excesiv cu oxigenul”); *s-a prins* („vin alterat”) etc. Aceste unități lexicale facilitează transmiterea rapidă a informației între practicieni fără utilizarea terminologiei științifice. De cele mai multe ori, acestea nu descriu parametri măsurabili, ci impresii senzoriale sau procese tehnice reinterpretate figurativ.

Și consumatorii de rând sunt inventivi în descrierea vinului și a băuturilor spirtoase, de exemplu, *vinul slab* este numit „apă chioară”, „suc”; *vinul de calitate înaltă* – „elixir”, „sfințenie”; iar *vinul acru* – „borș”. Imaginarul popular este cât se poate de productiv și la crearea argourilor care descriu starea de ebrietate, precum: *lovit*, *atins*, *ciupit*, *obosit*, *abțiguit*, *afazit*, *torpilat*, *matolit*, *matosit*, *cherchelit*, *aghezmuț*, *afumat*, *flecuit*, *turtit*, *chiaunit*, *chitrofonit*, *într-o dungă*, *rupt de beat*, *împușcat în aripă* etc. Bunăoară, adjectivul *machit*, de origine romani, înseamnă „beat” și provine de la *mato*, cu femininul *mati*, variantele *mako* și *maki*. Din această formă participială a derivat ulterior verbul *a (se) machi* („a se îmbăta”) (Zafiu 2010, p. 219). Alte echivalente argotice sunt: *a se pili*, *a se chercheli*, *a se abțigui*, *a se ciupi*, *a se matoli*, *a se turmenta*, *a ameți*, *a se înfierbânta* etc.

Cercetătorul, în procesul de descriere, delimitare și interpretare a argoului, se confruntă cu mai multe probleme de-a lungul timpului. Iorgu Iordan subliniază că „nici nu este principial recomandabilă” separarea cuvintelor argotice de cele populare (Iordan 1975, p. 311), fapt confirmat și de Adriana Stoichițoiu-Ichim, care identifică „argoul, în sens larg, cu limbajul popular și cel familiar” (2005, p. 121).

Din punct de vedere conceptual, argoul poate fi încadrat într-o sferă lexicală mai largă, care include atât argoul propriu-zis, cât și jargoanele. Cercetările mai vechi scot în evidență, în mod predominant, funcția criptică a argoului și caracterul său de

limbaj secret, „propriu celor aflați în conflict cu legea”: hoți, escroci, traficanți, utilizat în scop de autoprotecție, dar și ca registru extrem de informal. În schimb, jargoanele sunt caracteristice unor grupuri sociale sau profesionale și implică utilizarea unei „terminologii de specialitate” (*Ibidem*, pp. 122-123).

Cercetările recente extind perspectiva asupra argoului, evidențiind și alte funcții ale acestuia, precum cea ludică, estetică și expresivă. Astfel, Rodica Zafiu subliniază că „prin argou, posibilitățile estetice ale limbii sunt folosite conștient: cu plăcerea jocului, adesea umoristic, dar dezvăluind posibilitățile ascunse ale limbii și exprimând o subiectivitate. Ca limbaj expresiv, argoul e un mijloc de provocare și amuzament: o zonă de manifestare a creativității anonime” (2010, p. 219).

Nevoia de expresivitate și de comunicare într-un stil dezinvolt și neconvențional a condus la creșterea interesului pentru lexicul argotic, fapt ce a condiționat apariția a numeroase lucrări lexicografice de referință, de exemplu: Nina Croitoru-Bobârnice (1996) – *Dicționar de argou al limbii române* și un dicționar care poartă același titlu, dar elaborat de George Volceanov (2007); *101 cuvinte argotice*, de Rodica Zafiu (2010); *Expresivitatea argoului*, de Ioan Milică (2009), precum și dicționare bilingve de argou: *Dicționar de argou francez-român*, de Constantin Frosin (1996); *Dicționar de argou francez-român*, de Ioan Matei (2011); *Dicționar de argou englez-român*, de George Volceanov și Raluca Nicolae (2015) etc.

Argoul se caracterizează printr-o mare plasticitate și expresivitate, fiind într-o continuă schimbare, fie prin intermediul împrumuturilor din alte limbi, fie prin resemantizarea cuvintelor deja existente. În contextul dat, includerea termenilor argotici în dicționare conduce, adesea, la diminuarea caracterului lor argotic și la integrarea acestora în registrul familiar.

Această dinamică explică dificultatea studierii și interpretării argoului, aspect subliniat și de Albert Dauzat, care afirmă că „pentru lingvist, niciun alt domeniu nu este mai fertil în capcane, mai bogat în mărturii mincinoase, în documente falsificate de fantezia scriitorilor sau de rea-voința celor interesați” decât cel al argoului, „ceea ce complică în mod deosebit studiul științific al acestor modalități de a vorbi” (1956, p. 9).

Considerăm, totodată, că această instabilitate semantică și funcțională, departe de a constitui un obstacol, reprezintă tocmai elementul definitoriu al argoului, care îl transformă într-un laborator viu al creativității lingvistice. Din această perspectivă, argoul trebuie abordat nu doar ca un obiect static de inventariere lexicografică, ci ca un fenomen discursiv dinamic, a cărui analiză impune instrumente flexibile, interdisciplinare și contextualizate sociocultural.

1. Caracteristici ale argoului

Trăsăturile care individualizează argoul în raport cu limba comună sunt, în principal, de natură semantico-lexicală și implică utilizarea unor cuvinte, sensuri și unități frazeologice specifice. Caracterul secret al argoului determină efemeritatea

acestui și favorizează reînnoirea sa frecventă. Rodica Zafiu subliniază că „argoul se caracterizează printr-o tendință de înnoire mai puternică decât cea a limbii comune” (2003, p. 195), fapt explicabil și prin circulația predominant orală a acestor unități lexicale. Astfel, termenii argotici au, de regulă, o existență limitată în timp, fiind fie înlocuiți de alți termeni, fie supuși unor procese de resemantizare, prin atribuirea unor sensuri noi formelor deja existente.

Caracterul expresiv al argoului contribuie, de asemenea, la marcarea identității și individualității emițătorului. În acest sens, Lars-Gunnar Andersson și Peter Trudgill (1992 p. 78) susțin că expresivitatea cuvintelor și expresiilor argotice poate fi interpretată ca o manifestare a creativității vorbitorilor.

Argoul se caracterizează și printr-o puternică dimensiune ludică și comică, reflectată în numeroase creații ironice. De exemplu, expresii precum *a trage la măsea* („a consuma băuturi alcoolice”) sau *a fi împușcat/lovit în aripă* („a se afla sub influența băuturilor alcoolice”) ilustrează modul în care limbajul argotic valorifică metafora și umorul în comunicare.

2. Etimologia expresiilor argotice

Etimologia expresiilor argotice reflectă, în mod frecvent, experiențe cotidiene, practici tradiționale și reprezentări culturale specifice comunităților de vorbitori. Multe dintre aceste expresii au la bază mecanisme metaforice și analogice, prin care realități concrete sunt transferate în planul limbajului figurat.

De exemplu, expresia *beat turtă*, cunoscută inițial sub forma *beat curcă*, își are originea în spațiul oltenesc. Conform relatărilor, localnicii obișnuiau să îmbete curcile înainte de sacrificare, deoarece astfel erau mai ușor de prins. De aici derivă și expresia *se învârte ca o curcă beată*, utilizată pentru a descrie o persoană aflată în stare de ebrietate (Cetățeanu C.; Cetățeanu F. 2020, p. 67).

O altă expresie – *a bea la botul calului* – sugerează ideea de consum rapid de alcool, realizat în grabă, fără a descăleca sau a întrerupe deplasarea. Această expresie are la bază un context tradițional, asociat cu mobilitatea și stilul de viață al călărăreților.

Expresia *a lua luleaua neamțului* semnifică „a se îmbăta” și își are originea într-o anecdotă populară. Potrivit acesteia, un neamț aflat în stare de ebrietate stătea pe un pod și fuma din lulea; avertizat de fiul său să fie atent să nu o scape în apă, acesta i-a răspuns ironic, însă, în cele din urmă, luleaua i-a căzut din gură. Expresia reflectă, totodată, o percepție culturală mai veche, conform căreia germanii erau înclinați spre consumul de alcool. Astfel, sintagma *vorbește nemțește* a ajuns să fie utilizată cu sensul „este beat”.

În același context, în Oltenia – regiune aflată în secolul al XVII-lea sub dominație austriacă –, verbul *a se nemți* nu avea sensul „a adopta comportamentul german”, ci „a se îmbăta”.

3. Mijloace semantice de îmbogățire a argoului

Argoul își are sursele de formare în limba comună, regionalisme, arhaisme, împrumuturi și terminologia de specialitate. În numeroase cazuri, acesta recurge la preluarea unor unități lexicale din fondul comun al limbii, pe care le supune unor modificări semantice, transformându-le în elemente argotice. De exemplu, verbul *a citi* dobândește sensuri figurate precum „a ghici intențiile cuiva” sau „a bea, a consuma alcool”, fapt care permite formarea unor expresii de tipul *am citit două volume* („am băut două sticle de băutură alcoolică”).

În alte situații, expresiile argotice dezvoltă sensuri globale diferite de semnificațiile componentelor lor, cum este cazul expresiei *a o lua pe ulei*, cu sensul „a bea, a se îmbăta”. Principalul mecanism de formare a argoului este, așa cum subliniază Rodica Zafiu (2003, p. 203), „dezvoltarea de sensuri figurate”. Dintre figurile de stil implicate, metafora ocupă un loc central, constituind un procedeu extrem de productiv. Expresiile argotice bazate pe metaforă se caracterizează printr-o motivație expresivă puternică, precum: *prunar* („bețiv”), *burete, sugativă* („persoană care consumă alcool în exces”). De cele mai multe ori, semnificația metaforică a argoului are ca punct de plecare sensul denotativ al termenilor grupării, care se îmbină după criteriile sintactice clare, de exemplu: *butoi fără fund*, utilizată pentru a desemna un alcoolic.

O expresivitate aparte o prezintă câmpul metaforic al exploziei, utilizat pentru a descrie consumul de alcool: *torpilă, grenadă* („sticlă cu băutură”), *trotil* („băutură tare”), *a se torpila* („a se îmbăta”), *trotilat* („beat”), *împușcat în aripă* („beat”).

Un alt procedeu frecvent în constituirea vocabularului argotic este metonimia, bazată pe relații de contiguitate semantică. În acest caz, desemnarea stării de ebrietate se realizează prin referire la efecte (*beat praf, dus*), la obiecte asociate (*este la fundul paharului, a căzut în butoi*) sau la rezultatul final (*beat țepăn, zob, rupt*).

Hiperbola determină anumite trăsături stilistice ale argoului, care intensifică expresivitatea, de exemplu: *beat mort, și-a băut mințile, nu-l mai țin picioarele, i se împleticește limba, bea până cade în șanț*. De asemenea, eufemismul este frecvent utilizat pentru atenuarea sensului, prin expresii precum *bine dispus, vesel, cu chef*, care pot desemna o stare de ebrietate ușoară, sau prin eufemisme ironice, cum este *obosit* („beat”). În acest context, decodificarea sensurilor argotice presupune competențe lingvistice și culturale dezvoltate din partea receptorilor.

Efectele consumului de alcool sunt adesea reprezentate printr-un imaginar zoomorfic, dominat de ironie: *turbat* („beat”), *a se face leu/veveriță* („a se îmbăta”), *a da la boboci, a da la rațe* („a vomita, a vărsa”), *a prinde ciocârlanul/prepelița, a da cu căciula-n câini, a lua purceaua de coadă/de nas* („a fi beat”) (Milică 2009, p. 258).

Alte expresii conțin etnonime: *a bea ca un rus* („a bea în exces”) în română, *beber como un cosaco* („a bea ca un cazac”) în spaniolă, *boire comme un Polonais* („a bea ca un polonez”) în franceză, care denotă și existența unor stereotipuri despre naționalități și consumul băuturilor alcoolice.

În *Dicționarul de argou și expresii familiare ale limbii române* (Volceanov 2007) sunt atestate numeroase construcții formate cu verbul *a bea*, precum: *a-și bea banii* („a cheltui banii pe băutură”), *a-și bea și cămașa*, *a bea la metru*, *a-și bea mințile*, *a bea paharul până la fund*. Persoana care consumă excesiv alcool este desemnată prin termeni precum *paharnic*, *pilaci*, *pilangiu*, *sticlar*, *sugaci*, dar și prin împrumuturi, de exemplu rus. *аквалангист* (akvalangist).

Totodată, în *Dicționarul de argou și expresii colocviale rus-român* (Druță, Buruiană 2017) sunt înregistrate echivalente pentru verbul *a bea*, precum *алканиуть*, dar și numeroase expresii sinonimice: *a bea pe rupte*, *a da cu paharul*, *a face gura pâlnie*, *a pupa paharul*, *a trage la măsea*, *a umbla cu plosca în nas*, *a se unge pe gât*, *a lua ciocârtanul de coadă*, *a lua purceaua de coadă* etc.

Consumul de alcool generează, în plan lexical, o varietate de denumiri pentru stările asociate, precum *chef*, *chitrofoneală*, *benchetuială*, *ciupeală*, *văruială*, dar și pentru manifestări haotice sau excesive: *iureș*, *macheală*, *răzuială*, *vâj*, *vâjâială* (ru. *алкомпей*).

În fine, argoul care desemnează starea de ebrietate este frecvent asociat cu structuri numerale, cu rol hiperbolic, precum: *într-o dungă* („beat”), *a fi în patru ițe* („mort de beat”), *a umbla pe două/șapte cărări* („a fi beat”), *a merge pe nouă cărări* („a se clătina, a fi foarte beat”), *a bea cât șapte* („a consuma alcool în exces”).

4. Mijloace lexicale de îmbogățire a argoului

Câmpul lexical al băuturilor alcoolice se remarcă printr-o bogăție deosebită în plan argotic, ilustrată prin numeroase împrumuturi și creații lexicale expresive. De exemplu, rom. *antigel* (< fr. *antigel*) desemnează, în registrul argotic, o „băutură alcoolică tare”, analog fr. *antigel*, format din *anti-* și *gel* („îngheț, ger”). Un fenomen similar se observă în it. *antigelo* (din *anti-* și *gelo* „ger” < lat. *gelum*), precum și în engl. *antifreeze* (din *anti-* și *freeze* „a îngheța”), care desemnează „băuturi alcoolice puternice”.

Un alt exemplu relevant este rom. *petrol* (< fr. *pétrole*), utilizat cu sensul de „băutură alcoolică tare; spirt”. Acest sens diferă de cel etimologic al fr. *pétrole* (< lat. med. *petroleum* „ulei de piatră”; *petra* „piatră” + *oleum* „ulei”), însă ambele forme pot dobândi, în uz argotic, valori depreciative, fiind folosite pentru a desemna băuturi alcoolice de calitate inferioară (Zafiu 2003, p. 14).

În ceea ce privește procedeele de formare, derivarea prin sufixare constituie unul dintre cele mai productive mecanisme în crearea lexicului argotic. Astfel, pot fi identificate mai multe tipare derivaționale:

-*angiu*: *pilangiu* („om bețiv”) < vb. *a pili* + suf. *-angiu*;

-*ant*: *basculant* („bețiv”); *calmant* („băutură spirtoasă”) < adj. *calm* + suf. *-ant*;

-*at/-t*: *turmentat*, *afumat*, *brumat*, *magnetizat*, *matrofoxat*, *terminat* („beat”)

< verbe sau substantive corespunzătoare + suf. *-at* (Milică 2009, p. 257);

-ar: *prunar, sticlar, spirtar, papaciocar* („băutor de alcool”) < substantive + suf. -ar;

-er: *drojdier* („bețiv”) < subst. *drojdie* + suf. -er;

-ciune: *amărăciune* („băutură alcoolică de proastă calitate”) < adj. *amar* + suf. -ciune; *slăbiciune* („a avea slăbiciune la băut, a fi bețiv”) < adj. *slab* + suf. -ciune;

-eală: *macheală, chileală, pileală* („denumire generică pentru băuturi alcoolice”) < verbe + suf. -eală;

-ist: *consumist* („persoană care consumă alcool”) < subst. *consum* + suf. -ist;

-it/ -t: *cherchelit, pilit, abțiguit, amețit, matolit, machit, prăfuit, ciupit, abțiguit, aghezmuit, împărtășit, aburit, trosnit, amețit, obosit, lovit, întărit* („beat”) < verbe + suf. -it;

-os: *bisericos* („beat”) < subst. *biserică* + suf. -os (Chira 2018, p. 40).

Expresivitatea acestor formații este adesea amplificată de valoarea afectivă a sufixelor, care pot avea conotații peiorative sau evaluative. Deși multe derivate au, din punct de vedere morfologic, valoare adjectivală, ele sunt frecvent utilizate cu funcție substantivală, *burete* „bețiv”. De asemenea, unele substantive sunt adverbializate și utilizate în construcții predicative, precum *beat clei*, legat de imaginea unei persoane cu gura încleiată, care nu poate articula niciun cuvânt (*Ibidem*, p. 87). *Beat clește* se asociază cu cleștele care ține gura închisă sau: *beat cleampă, ~ turtă, ~ lemn, ~ cuc, ~ cui, ~ praștie*, sau *~ tuflă* „beat peste măsură” (*Ibidem*, p. 46). Alte exemple care conțin lexemul *beat* în structura lor: *beat lulea, ~ frânt, ~ pulbere, ~ țândări, ~ confecționat, ~ mort, ~ tun, ~ criță* („beat peste măsură”).

Prefixele, deopotrivă, contribuie la îmbogățirea lexicului argotic și înregistrează „o pătrundere masivă în limbajul familiar, vulgar și în cel argotic” (Baciu Got 2008, p. 98). Astfel, prefixele: *extra-, super-, ultra-*, prepoziții de origine savantă, adaugă valoare expresivă cuvintelor din limba comună și sugerează superioritatea unui fenomen, „din nevoia de a-i face reclamă” (*Ibidem*, p. 98), de exemplu: băutură *extrafină* („foarte bună”); *superbombă* („senzațională”); *ultrafină* („foarte bună”) etc.

Prefixul *anti-*, cu statut internațional, intră în componența argourilor, precum: *antiradiație* („alcool”), *antiderapant* („băutură alcoolică servită iarna, care încălzește”), exemplu atestat și în limba franceză *antidérapant* „vin” (Esnault 1919, p. 39).

Mai puțin productive sunt considerate prefixele: *supra-* (*a supramonta* „a influența în sens negativ”, *supradozat* „beat”) și *pre-* (*prefață* „aperitiv”).

Compunerea reprezintă un alt procedeu productiv, în special prin utilizarea unor elemente savante sau împrumutate, ca în cazul termenului *alconaut* („consumator de băuturi alcoolice”), format din *alcool* și elementul de compunere *-naut* (< gr. *nautēs* „navigator”). Aceste creații au, de regulă, o valoare ironico-umoristică.

Ca și în cazul derivării cu sufixe și prefixe, compunerea argotică folosește mijloace proprii compunerii în limba comună, utilizând mai multe modele, precum:

– substantiv + adjectiv: *apă-tare* („țuică”); *apă-vie* („băutură energizantă, țuică”);

- prepoziție + substantiv + sufix verbal: *a afuma* (refl.); *a îmbăta* (refl.);
- verb + substantiv: *a face cărțile* („a turna băutura în pahare”); *a (se) face cobză/cocă* („a se îmbăta foarte tare”); *suge-cep* („alcoolic”); *suge-bute* („bețiv de frunte”); *a avea grade* („a fi beat”);
- verbul „a fi” + nume predicativ: *a fi aut*, *a fi gata*, *a fi turtă*, *a fi ceaun*, *a fi pulbere*, *a fi praștie*, *a fi șifonat*, *a fi în patru ițe*, *a fi buldozer*, *a fi remorcă*, *a fi aghezmuț*, *a fi tuflă*, *a fi tufă* („a fi beat”) (Chira 2018, p. 87);
- verb + prepoziție + substantiv: *a avea la bord* („a fi beat”);
- prepoziție + substantiv: *de comă* („formidabil, extraordinar”);
- prepoziție + adjectiv + substantiv: *de toată praștia* („de proastă calitate”);
- prepoziție + substantiv + numeral: *de vârsta a treia* („bătrân, învechit, maturat”); *de mâna a doua* („de calitate inferioară”).

Contaminarea lexicală constituie, de asemenea, o sursă importantă de inovație argotică, rezultând forme hibride precum *țuicomycină* (din *țuică* + *ampicilină*) sau *streptomycină* („coniac”) (Volceanov 2007, p. 302).

O tendință vădită în dezvoltarea limbii, dar și a argoului, este legată de principiul economiei în limbă, de natură gramaticală și fonetică. Astfel, fenomenul de reducere a unor cuvinte care se realizează în argou are loc cu eficiență sporită prin abreviere, de exemplu: *alic* („alcoolic”), *coni* și *con* („coniac”); *G.V.U* („gât veșnic ud, bețiv”); *p.p.c.* („poate pică ceva”).

Funcția expresiv-poetică în cazul argourilor este realizată prin intermediul reduplicării, care-i asigură și valoarea originală: *a se chercheli* („a se îmbăta”); *a face tuc-tuc* („a turna”); *gâl-gâl-gâl* („a bea”).

Verbele argotice se formează frecvent prin derivare de la:

a) substantive: *drojdie* – *a drojdi* („a consuma alcool”); *troti* – *a se troti* („a se îmbăta”);

b) adjective: *matol* – *a se matoli* („a se îmbăta”).

O parte semnificativă a expresiilor verbale argotice se bazează pe verbe aparținând unor clase semantice distincte (Irimia 1997, pp. 17-21):

a) verbe existențiale: *a fi muc* („a fi beat”);

b) verbe de acțiune: *a da pe gât* („a bea”);

c) verbe de relație: *a avea slăbiciune la băut* („a fi bețiv”).

5. Argouri provenite din diverse limbaje de specialitate

O parte semnificativă a lexicului argotic este constituită din unități provenite din diferite limbaje de specialitate, transferate și reinterpretate în registrul informal. În cazul câmpului lexical al băuturilor alcoolice și al stării de ebrietate, se observă o interferență pronunțată cu terminologia aparținând unor domenii variate.

Astfel, în argoul tradițional sunt integrate numeroase elemente provenite din:

– chimie: *calciu* („șampanie”; „băutura întăritoare”);

– fizică: *a avea temperatură* („a fi nebun”; „a fi înfierbântat de la băutură, a fi beat”);

– tehnică: *basculant* („bețiv”); *a cupla* („a bea”); *a degresa* („a consuma alcool”); *a glisa* („a bea”); *a intra în reparație capitală* („a întrerupe consumul de alcool din motive de sănătate”).

Limbajul medical, de asemenea, influențează argoul lexicului vinicol și a băuturilor spirtoase, de exemplu: *streptomycină*, *medicament*, *calmant*, *dezinfectant* („băutură alcoolică”); *fiolă*, *perfuzie* („sticlă cu băutură alcoolică”); *doză* („cantitate standard de băutură spirtoasă”); *aspirină* („alcool ieftin”), *a face dezinfecție generală* („a consuma băuturi alcoolice tari”); *afazit*, *torpilat* („beat”), *atac cerebral* („alcoolism”). În acest context, consumul de alcool este conceptualizat metaforic ca *tratament* sau *remediu*, fiind asociat cu ideea de doctorie sau consolare, de exemplu: *a-și îneca amarul* („a se îmbăta”) (Dumitrescu 2009, p. 624).

Argoul valorifică resurse provenite și din alte domenii de specialitate, precum:

- istorie: *genocid* („băutură spirtoasă contrafăcută”);
- construcții: *buldozer* („individ beat”); *a ajunge la tinichea* („a se îmbăta”);
- tehnică: *inginer* („bețiv”);
- educație: *a studia* („a consuma alcool”), *a conspecta* („a consuma alcool”);
- transporturi: *alconaut* („consumator de alcool”); *a lua la bord* („a bea”); *a fi luat la bord* („a fi beat”);
- agronomie: *bordelez* („băutură spirtoasă”);
- militarie: *F-16* („persoană foarte beată”); *torpilă*, *trotil*, *bombă*, *exploziv*, *dinamită* („băutură alcoolică”); *a trotila*, *trotilat* („a se îmbăta”; „beat”) (Țânțaș 2007);
- sport: *a fi pe schiuri* („a fi foarte beat”);
- religie: *prescură* („băutură alcoolică servită ca aperitiv”); *sfințenie* („băutură”); *biserică* („cârciumă”); *a se târnosi*, *a se tămâia*, *a se aghezmui* („a se îmbăta”).

Mai mult, o serie de unități lexicale prezintă o apartenență referențială multiplă, fiind utilizate în contexte interdisciplinare. Astfel, termeni precum *lichid* („băutură alcoolică tare”) sau *volum* („sticlă cu alcool”) ilustrează flexibilitatea semantică și capacitatea de adaptare a argoului la diverse registre discursive.

6. Funcțiile argoului în terminologia vinicolă

Argoul din domeniul vitivinicol nu reprezintă doar un registru informal de comunicare, ci îndeplinește o serie de funcții esențiale în dinamica discursului profesional și cotidian. Analiza materialului lexical relevă existența mai multor funcții interdependente, care determină eficiența și expresivitatea sporită a comunicării.

În primul rând, argoul îndeplinește o funcție comunicativă și pragmatică, facilitând transmiterea rapidă a informației între practicieni. Termeni precum *vin mort*, *vin obosit* sau *a luat aer* sintetizează procese oenologice complexe într-o formă accesibilă și economică din punct de vedere lingvistic. În acest sens, argoul funcționează ca un mecanism de simplificare a terminologiei de specialitate.

În al doilea rând, se evidențiază funcția expresivă și stilistică, prin care vorbitorii își manifestă atitudinea subiectivă față de produsul vinicol sau față de actul consumului. Expresiile argotice sunt încărcate de valoare afectivă, ironică sau evaluativă, contribuind la nuanțarea discursului și la individualizarea emițătorului: *a gătui o sticlă*, *a trage o dușcă pe inima goală*, *a pupa paharul*, *a sufla în fundul paharului* („a servi băuturi alcoolice”).

O altă dimensiune importantă este funcția identitară și sociolingvistică, prin care argoul marchează apartenența la un anumit grup profesional sau social. Utilizarea acestor unități lexicale creează un sentiment de solidaritate între membrii comunității (vinificatori, degustători, consumatori), de exemplu, *vin curat* („vin fără defecte tehnologice”), *vin obosit* („vin oxidat”), *are nas bun* („cu intensitate olfactivă”), *vin deschis* („cu expresivitate aromatică”). În același timp, delimităm modul de exprimare al consumatorilor de rând: *ulei*, *udeală*, *sodă*, *vitamina A* („alcool”), *vitamina T* („țuicomicină”), *ceaiul de dimineață*, *doi ochi albaștri* (Volceanov 2007, p. 301), *slab ca apa*, *subțire* („vin cu o tărie medie spre slabă”), *te ia repede*, *îți taie picioarele* („cu grad înalt de alcool”).

De asemenea, argoul îndeplinește o funcție ludică și creativă, bazată pe utilizarea metaforei, hiperbolei și a altor mecanisme stilistice. Creativitatea lingvistică se manifestă prin formarea unor expresii sugestive și memorabile, care reflectă imaginația colectivă și dinamica limbii: *litrobolul* („consum de alcool”, asociat cu activitate sportivă), *a intra cu liftul în pom* (*Ibidem*, p. 285), *a se întâlni cu Sf. Paraschiva*, *a mirosi a cep*, *a mirosi a butoi*, *a face gura pâlnie* (Dumitrescu 2009, p. 63), *a se face clei/cocă*, *a umbla cu ochii logodiți* („a consuma băuturi alcoolice”).

Nu în ultimul rând, poate fi identificată și o funcție cognitivă, prin care argoul facilitează conceptualizarea unor fenomene abstracte sau tehnice prin intermediul unor imagini concrete și familiare. Astfel, procesele oenologice sunt reinterpretate prin analogii accesibile, de exemplu, *vinul respiră* („oxidare controlată, procesul de aerare a vinului”), *vinul se leagă* („integrarea componentelor în timpul maturării, precum taninuri, aciditate și alcool”), ceea ce contribuie la democratizarea cunoașterii de specialitate.

În ansamblu, argoul din terminologia vinicolă acționează ca un instrument de mediere între limbajul specializat și cel comun, contribuind la sporirea eficienței, expresivității și accesibilității comunicării.

Concluzii

Analiza argoului din domeniul vitivinicol evidențiază complexitatea și dinamica acestui registru lingvistic, situat la intersecția dintre limbajul specializat și cel colocvial. Argoul nu reprezintă doar o formă marginală a limbii, ci un sistem funcțional, caracterizat prin creativitate, expresivitate și adaptabilitate.

Studiul a demonstrat că argoul se formează printr-o varietate de mecanisme semantice și morfologice, precum metaforizarea, metonimia, derivarea sau

contaminarea lexicală, precum și prin transferul de termeni din diverse domenii de specialitate. Aceste procese reflectă capacitatea limbii de a genera sensuri noi și de a răspunde nevoilor în materie de comunicare ale vorbitorilor.

Totodată, argoul îndeplinește funcții multiple – de comunicare, expresive, identitare și cognitive –, care îi conferă un rol esențial în discursul vitivinicol. Prin intermediul acestuia, informația tehnică este reinterpretată într-o manieră accesibilă și sugestivă, facilitând interacțiunea dintre specialiști și consumatori.

În același timp, caracterul instabil, oral și contextual al argoului generează dificultăți metodologice în procesul de analiză și sistematizare. Sensurile sunt adesea fluctuante, iar unitățile lexicale pot suferi transformări rapide, ceea ce impune o abordare flexibilă și interdisciplinară.

În concluzie, argoul din domeniul vinicol poate fi considerat nu doar un fenomen lingvistic, ci și unul cultural, care reflectă practici sociale, reprezentări colective și modalități specifice de raportare la consumul de alcool. Studiarea acestuia contribuie la o mai bună înțelegere a interacțiunii dintre limbaj, cultură și societate.

Referințe bibliografice:

ANDERSSON, Lars-Gunnar, and TRUDGILL, Peter. *Bad Language*. Penguin books: Language and linguistics. 1992. ISBN 0140125086, 9780140125085.

BACIU GOT, Miorița. *Argoul românesc. Expresivitate și abatere de la normă*, Cuvânt-înainte de Mircea Borcilă. București: Corint, 2008. Disponibil: https://www.researchgate.net/publication/311562545_INTERNATIONALIZAREA_ARGOULUI_PRIN_NEOLOGISME [accesat 2026-02-02].

CETĂȚEANU, Cristian și CETĂȚEANU, Florin. *Cetățenii vinului*. Disponibil: <https://www.cetateniivinului.ro/2020/05/10/a-bea-betie> [accesat 2026-03-22].

CHIRA, Oxana. *Eufemismele în limbajul actual: particularități structurale, semantice și funcționale*. Chișinău: Editura Lyceum, 2018. ISBN 978-9975-3194-2-3.

CROITORU-BOBĂRNICHE, Nina. *Dicționar de argou al limbii române*. Slobozia: Editura Arnina, 1996. ISBN 9739796605, 9789739796606.

DAUZAT, Albert. *Les argots: caractères, évolution, influence*. Universitatea din Michigan: Delagrave, 1956.

DRUȚĂ, Inga și BURUIANĂ, Sabin. *Dicționar de argou și expresii colocviale (rus-român)*. Chișinău: Editura Arc, 2017. ISBN 9975000088, 9789975000086.

DUMITRESCU, Dan. *Dicționar analogic și de sinonime al limbii române*. București: Editura Sandală, 2009. ISBN 978-973-1883-00-7.

ESNAULT, Gaston. *Le poilu tel qu'il se parle; dictionnaire des termes populaires récentes et neufs employés aux armées en 1914-1918, étudiés dans leur étymologie, leur développement et leur usage*. Paris: Paris Bossard, 1919. Disponibil: <https://archive.org/details/lepoilutelquulse00esnaouft/page/6/mode/2up> [accesat 2026-03-22].

FROSIN, Constantin. *Dicționar de argou francez-român*. București: Nemira, 1996. ISBN 973-9177-49-2.

IODAN, Iorgu. *Stilistica limbii române. Ed. a II-a. Partea a IV-a. Fenomene lexicale*. București: Editura Științifică, 1975.

IRIMIA, Dumitru. *Morfo-sintaxa verbului românesc*. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 1997. ISBN 973-9149-62-6.

MATEI, Ioan. *Dicționar de argou francez-român*. București: Niculescu, 2011. ISBN 9789737484505.

MILICĂ, Ioan. *Expresivitatea argoului*. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2009. ISBN 978-973-703-492-2.

STOICHIȚOIU-ICHIM, Adriana. *Vocabularul limbii române actuale: dinamică, influențe, creativitate*. București: Editura BIC ALL, 2005. ISBN 973-571-600-3. Disponibil: https://archive.org/stream/ichim-stoichituiu-adriana-vocabularul-limbii-romane-actuale/Ichim%2C%20Stoichituiu%20Adriana%20-%20Vocabularul%20limbii%20romane%20actuale_djvu.txt [accesat 2026-10-02].

ȚÂNȚAȘ, Viorel Horea. *Dicționar de pușcărie. Limbajul de argou al deținuților din România*. Cluj-Napoca: Editura Napoca Star, 2007. ISBN 978-973-647-546-7.

VOLCEANOV, George. *Dicționar de argou al limbii române*. București: Editura Niculescu, 2007. ISBN 978-973-748-247-1.

VOLCEANOV, George; NICOLAE, Raluca și VOLCEANOV, George Paul. *Dicționar de argou englez-român*. București: Editura Niculescu, 2015. ISBN 9789737488824.

ZAFIU, Rodica. *Diversitate stilistică*. București: Editura Universității București, 2003. ISBN 978-973-575-658-1.

ZAFIU, Rodica. *101 cuvinte argotice*. Ed. a I-a/ Ed. a II-a. București: Editura Humanitas, 2010/2023. ISBN 978-973-50-8254-9.

Primit: 08.04.2026

Acceptat: 21.05.2026

[https://doi.org/10.52505/1857-4300.2026.1\(326\).11](https://doi.org/10.52505/1857-4300.2026.1(326).11)

CZU: 821.161.1.09-93

Literatura sovietică pentru copii – instrument de colonizare educațională¹

Cristian SERDEȘNIUC

Doctorand

E-mail: serdesniucristian@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8522-2523>

Școala Doctorală de Științe Umaniste și ale Educației a USM

Soviet Children’s Literature – an Instrument of Educational Colonisation

Abstract

The article examines the role of Soviet children’s literature as an instrument of indoctrination in postwar Bessarabia. During the Stalinist period, writers were compelled to promote the model of *homo sovieticus*, along with themes such as the cult of personality, socialist labour, and the denial of national identity. Literature thus became a vehicle of propaganda, sacrificing aesthetic value in favour of ideology. However, after 1953, the Khrushchev Thaw allowed for a degree of liberalisation and the recovery of the Romanian classical tradition. This shift in paradigm was carried out by the generation of the 1960s, represented by authors such as Grigore Vieru and Aureliu Busuioc, who redefined the aesthetics of the genre by replacing rigid slogans with texts that emphasised authenticity and human values.

Keywords: ideological colonisation, *homo sovieticus*, children’s literature, proletcultism, the generation of the 1960s, national identity, censorship.

Rezumat

Articolul analizează rolul literaturii sovietice pentru copii ca instrument de îndoctrinare în Basarabia postbelică. În perioada stalinistă, scriitorii au fost constrânși să promoveze modelul *homo sovieticus*, dar și teme precum cultul personalității, munca socialistă și negarea identității naționale. Literatura a devenit un material de propagandă, sacrificând esteticul în favoarea ideologiei. Totuși, după 1953, „dezghețul” hrușciovist a permis o relativă liberalizare și recuperarea tradiției clasice românești. Această mutație de paradigmă este înfăptuită de generația șaizecistă, prin autori precum Grigore Vieru sau

¹ Acest articol este susținut printr-un grant al Ministerului Cercetării, Inovării și Digitalizării, CNCS - UEFISCDI, numărul proiectului PN-IV-P8-8.3-ROMD-2023-0178, în cadrul PNCDI IV (cond.: dr. hab. Simona Mitroiu).

Aureliu Busuioc, care au redefinit estetica genului, înlocuind lozincile rigide cu texte în care se punea accentul pe autenticitate și valorile umane.

Cuvinte-cheie: colonizare ideologică, *Homo sovieticus*, literatură pentru copii, proletcultism, generația șaizecistă, identitate națională, cenzură.

Basarabia constituie un caz particular în arealul românesc, fiind singura regiune supusă unui proces sistematic de colonizare sovietică (Terian 2013, p. 125). Această acțiune a presupus strategii instituționalizate, prin care puterea imperială a urmărit substituirea identității autohtone cu una configurată conform setului de valori al colonizatorului. Instrumentele de inginerie culturală utilizate au vizat fragmentarea legăturilor cu spațiul cultural românesc, factorul lingvistic fiind elementul central al acestei separări. Astfel, impunerea alfabetului chirilic (de tip rusesc) în 1940 (și reintroducerea sa în 1944) a avut scopul deliberat de a fractura continuitatea culturală, făcând literatura clasică inaccesibilă noilor generații. Această barieră artificială a fost consolidată prin teoria unei „limbi moldovenești” distincte, menită să izoleze comunitatea de rădăcinile sale latine.

În acest cadru, literatura a fost privată de libertatea creativă, fiind transformată într-un vector ideologic subordonat statului. Obligativitatea realismului socialist a impus glorificarea „omului nou” și a „prieteniei popoarelor”, în timp ce istoria a fost supusă unei cenzuri riguroase, care a resemnificat actele de anexare drept acte de „eliberare”. Totodată, s-a operat o ierarhizare culturală prin care valorile ruse erau prezentate ca fiind „universale”, în timp ce cultura locală era marginalizată și retrogradată la stadiul de folclor sau arhaism rural.

Primele decenii postbelice au fost marcate de un discurs subordonat propagandei totalitare. O trăsătură definitorie a literaturii basarabene din această perioadă, evidențiată de criticul Mihai Cimpoi, este interferența dezastruoasă a politicului în actul estetic, fenomen denumit sugestiv „răul existenței” (Cimpoi 1968, p. 16). Acest concept nu vizează doar opresiunea explicită – arestările sau controlul editorial –, ci și formele insidioase de alterare a conștiinței: adaptarea forțată, autocenzura și resemnarea, care au lăsat amprente profunde asupra textelor epocii.

În consecință, procesul de decolonizare a unui stat care a cunoscut o astfel de dependență politică și culturală nu se poate limita la desființarea instituțiilor de subordonare, etapă numită de Walter Mignolo „preluarea controlului asupra statului” (*taking hold of the state*) (Mignolo și Walsh 2018, p. 136). Decolonizarea autentică necesită un efort continuu de eliminare a reziduurilor imperiale prin ceea ce se numește „decolonizare simbolică” (*Ibidem*). Demersul implică resemnificarea trecutului prin intermediul literaturii și culturii, vizând acele zone ale existenței – intimitatea, cotidianul și creativitatea – în care s-a infiltrat profund logica puterii coloniale.

Colonizare simbolică prin literatura destinată copiilor

Pentru realizarea scopurilor ideologice și în vederea *edificării omului nou*, regimul sovietic a pus sub semnul întrebării chiar identitatea națională a basarabenilor, vizând în mod direct limba, istoria, cultura și religia. Toate aceste repere fundamentale au fost devalorizate, distorsionate și erodate printr-o mașinărie propagandistică de tip proletcultist, menită să uniformizeze gândirea și să șteargă particularitățile etnice și culturale. *Omul sovietic* trebuia să fie un individ cu convingeri comuniste ferme, care ar fi adoptat zilnic comportamente conforme ideologiei oficiale și ar fi respins orice reminiscență de ordin religios, național sau tradițional (Dolghi 2022, p. 39).

În acest scop, au fost substituite valorile. În literatura sovietică din țările fostului bloc socialist, s-a recurs la abandonarea temelor universale ale copilăriei în favoarea unor figuri arhetipale politizate (copilul-soldat, octombrelul, pionierul-informator), menite să transfere loialitatea pentru familie către aparatul de stat. Adoptarea șabloanelor proletcultiste de către scriitori a compromis autonomia artistică în favoarea unui „patriotism” radicalizat și străin de contextul național.

În RSSM are de suferit în primul rând familia ca mediu de perpetuare a datinilor străbune, de atașament și comunicare autentică, de creștere și educare a copilului. Aceasta este dislocată, educația copilului este instituționalizată, pentru a răspunde cât mai eficient idealurilor de formare a *omului nou*, prin grădinițe, școli, biblioteci, lagăre pionierești ș.a. Copilul trebuia să fie întruchiparea viitorului revoluției, iar copilăria fericită – nimic altceva decât o realizare a transformărilor socialiste (*Ibidem*, pp. 41-42).

Mecanismele cenzurii nu au funcționat mereu la fel în perioada sovietică, de aceea trebuie să vorbim despre două perioade ale literaturii noastre: cea de până la moartea lui Stalin și cea ulterioară morții lui.

Poezia sovietică destinată copiilor a fost, în perioada stalinistă (în special anii 1930-1953), un instrument explicit de îndoctrinare ideologică (Șleahțișchi 2004, p. 12). Departe de a celebra frumusețea naturii, bogăția tradițiilor sau universul interior al copilăriei, acest tip de poezie cultiva imaginea copilului propagandist, soldat, informator sau muncitor *conștiințios*.

Printre scriitorii care respectau cu asiduitate acest program ideologic în literatura lor pentru copii se regăsesc: Agnia Barto (1906-1981): *Lenin e cu noi, Poem despre un pioner erou* ș.a.; Samuil Marșak (1887-1964), redactor la revistele lunare pentru copii «ЧиЖ» și «ЁЖ»² (1928-1935), adresate școlarilor ce făceau parte din organizațiile de pionieri, având prin urmare vârste cuprinse între 7 și 14 ani; Sergey Mihalkov (1913-2009): *Unchiul Stiopa* (1936), *Cravata roșie* (1946) ș.a.; Kornei Ciukovski (1882-1969): *Doctorul Aumădoare* (1929); Arkadi Gaidar (1904-1941): *Timur și băieții lui* ș.a. Cărțile acestor scriitori erau traduse în limbile din țările din blocul socialist și circulau masiv prin toate bibliotecile.

² *Cij* («ЧиЖ») – Ciocârlia; *Ioj* («ЁЖ») – Ariciul.

S-au implicat activ în promovarea valorilor comuniste prin intermediul textelor pentru copii următorii scriitori locali: Emilian Bucov (1909-1984) – *Pentru pământul nostru* (1951); Ion Ștefăniță (1924-1996) – *Voinicul pionier*; Anton Roman (1913-1994) – *Cântec pentru tractorist*; Leonid Corneanu (1909-1957) – *Căluțul din pădure*; Teodor Văluță (1914-1991) – *Sovietica mea*; Petru Zadniru (1927-1976) – *Pentru voi, copii*; Dumitru Milev (1887-1937) – *Un nou început* ș.a.

Acești scriitori moldoveni, care au activat în primii ani ai regimului sovietic și au fost angajați în slujba ideologiei dominante, prin operele lor destinate copilului au promovat teme impuse timpului. Deși unii dintre ei au dovedit un talent literar autentic, valoarea estetică a operelor este compromisă de tonul declarativ, caracterul tezist și respectarea șabloanelor proletcultiste. Aceste scrieri, astăzi aproape uitate sau chiar necunoscute, oferă totuși o imagine revelatoare despre presiunea ideologică exercitată asupra creației literare din RSSM și despre rolul literaturii pentru copii ca instrument de formare politică și culturală într-un sistem totalitar.

Tematici dominante în literatura moldovenească pentru copii din anii '40- '50

Scrierile sovietice pentru copii au promovat o serie de tematici dominante, menite să formeze *omul nou (homo sovieticus)* încă din pruncie. Patriotismul era prezentat într-o formă radicalizată, care nu admitea nuanțe sau reflecții personale, ci presupunea devotament necondiționat față de patrie și partid. Copiii erau îndemnați să-și manifeste loialitatea nu doar prin participarea la evenimentele și forurile pionierești, ci prin acte de denunțare, chiar și a propriei familii, de dragul „patriei mărețe”. Școala sovietică constituia principalul instrument de îndoctrinare prin intermediul manualelor care aveau menirea să epureze orice influențe „ale propagandei burgheze dușmănoase” și să formeze un nou construct – „omul sovietic”. O hotărâre a Biroului CC al PC (M) din 7 mai 1945 indica „îmbunătățirea conținutului muncii organizațiilor de pionieri”, create în 1944. „Aceste organizații trebuiau să participe la educarea elevilor în spiritul patriotismului sovietic, al devotamentului și dragostei față de URSS și Stalin. În acest scop, s-a ordonat amenajarea camerelor și a *colțurilor* tinerilor leniniști, organizarea diverselor activități cu caracter politic în școli, instituirea însemnelor pentru pionieri, în primul rând a cravatelor de pionieri. De asemenea, s-a decis instituirea funcției de instructor superior în școli, a căror sarcină a fost organizarea activităților de îndoctrinare a pionierilor” (Negru et. al. 2025, p. 159).

O temă fundamentală în circuitul ideologic a reprezentat-o *cultul personalității*. Figuri precum Lenin și Stalin erau prezentate nu doar ca lideri politici, ci ca entități tutelare, *protectori* înțelepți și infailibili ai întregii Uniuni Sovietice. În literatura pentru copii, acești lideri apăreau adesea în ipostaze paterne, veghetori asupra viselor, pașilor și a întregului proces de dezvoltare *armonioasă* a personalității copilului. Lenin-copil, Lenin-adolescent, Lenin-părinte protector erau ipostazele „omului perfect”, de la care trebuie să se ia învățăminte. Viața lui Lenin era prezentată în culori idealizante, acesta fiind „un Mesia” al regimului sovietic. Desenele, poemele și povestirile îl înfățișau

pe adultul Lenin drept un *prieten al copiilor*, un simbol al grijii absolute, în timp ce Stalin era adesea ilustrat ca o figură curajoasă, un model de bărbăție adevărată și neînfricare. Manualele școlare se deschideau cu imaginea lui Lenin, valorificându-i importanța chiar din prefața cărții. Pentru a fi tipărite, cărțile pentru copii trebuiau să conțină, de preferință încă la începutul cărții, o poezie elogioasă despre Lenin, Stalin sau despre Revoluția din octombrie, în general, despre un subiect impus de regim. Manualul de citire pentru clasa a treia, editat în RSSM (1947) se deschide cu poezia *Conducătorul*, de A. Surkov. Poezia trebuia să dea direcția, să indice clar liniile de forță ale educației tinerei generații: „În toiul marelui măcel/ Prin foc și fum când am trecut./ Soldații se gândeau la el/ Și numa-n dânsul au crezut/ Atunci când crâncenul vrăjmaș/ ne-mpiedica din drum mereu, - / În rând cu noi, ca un ostaș, / El sta mereu la postul său. Așa cum știe numai el./ Când mii de puști au bubuit./ Cu vrerea lui ca de oțâl./ Armata întregă s-a căli./ Trăiască Stalin! Am strigat/ Ieșind năvalnic din tranșei/ Și spre dușman ne-am aruncat/ Și năpustit ca niște lei. Și nu odată i-am biruit/ În lupte grele pe fașciști/ Urmașii noștri ne-or numi/ pentru aceasta – stataliști”.

Pe pereții instituțiilor de stat nu lipsea portretul „conducătorilor iubiți”, chiar și prin unele case – înlocuind icoanele de cândva. Politica devenise o nouă religie, stârpind-o pe cea creștinească, numită în batjocură „opiu pentru popor”.

Negarea existenței lui Dumnezeu, promovată activ de statul sovietic prin intermediul instituțiilor de stat și al literaturii, artei și culturii, era astfel întărită prin instaurarea unei noi sacralități seculare, în centrul căreia se aflau capii partidului.

De asemenea, o temă dominantă în literatura sovietică este glorificarea muncii socialiste ca virtute supremă. Autoritățile comuniste reduc țăranul (basarabean) la o simplă forță de muncă. *Noi muncim, nu gândim* – sună o lozincă sovietică. Scrierile sovietice redau „fericirea” omului de a lucra în colhoz, de a se supune, a se înrobi.

O prioritate a regimului comunist era impunerea limbii ruse și a supremației fratelui rus. Programa școlară prevedea faptul că obiectivul de bază al predării limbii ruse „este de a-i dota pe elevi cu această limbă ca armă puternică pentru construcția socialistă, ca mijloc de introducere a culturii avansate a marelui popor rus” (*Ibidem*, p. 162).

Școala și instituțiile culturale sovietice aveau rolul asumat de a crea *omul nou* prin ștergerea reperelor identitare românești, prin anularea memoriei istorice și a trecutului cultural, literar, artistic.

Enumerăm, în continuare, câteva principii ale literaturii pentru copii respectate de „instructorii” ideologiei sovietice:

Anihilarea emoțiilor autentice. Educația sovietică dezaproabă dreptul copilului la propria emoție. În mai toate scrierile destinate copilului, lipsea introspecția – acesta nu era încurajat să fie melancolic, îndoielnic sau contemplativ. În locul trăirilor intime apărea un eroism artificial, un curaj forțat, *motiv*at de formulele stereotipe. Copilului i se inocula loialitatea față de patria sovietică și neîncrederea față de ceea ce se afla dincolo de hotarele URSS, totul fiindu-i prezentat ca ceva dușmănos, străin,

toxic: „Nu-i e frică de nimeni, nici lacrimi nu varsă,/ Când mama e dusă, și tata nu-i acasă./ Cu ochii la steag și la chipul lui Lenin,/ El crește viteaz, cu gânduri de senin” (*Micul pionier*, de Ion Ștefăniță, 1950). Prin urmare, literatura sovietică pentru copii și-a propus într-un mod abuziv să sacrifice dreptul la o copilărie firească, autentică în favoarea unei viziuni propagandistice și uniformizate asupra lumii.

Artificializarea lumii și ruptura de natură. Poezia destinată copiilor în perioada stalinistă și parțial poststalinistă timpurie (anii '50-'60) se distinge printr-o detașare programatică față de universul real al copilăriei și al naturii, înlocuit cu o retorică artificială, tributară programului proletcultist. În loc să exploreze sensibilitatea, curiozitatea sau relația firească a copilului cu lumea înconjurătoare, aceste texte îi prezintă copilului „agenda” corectă a evoluției sale – să devină octombrel, pionier, apoi comsomolist: „Am o roșie steluță, / Dragă mi-e steluța mea. / «Am o roșie steluță» – / Scriu pe-o foaie ca de nea. / Râde soarele-n ogradă, / Iar steluța de pe piept / Se apleacă-ncet să vadă / Dacă scriu frumos și drept” (*Octombrelul*). Această evoluție nu are rolul de a reflecta o maturizare psihologică firească, ci reprezintă o schemă strategică de dezumanizare, prin *mașinăria* totalitară, menită să dezrădăcineze ființa copilului – viitorul cetățean – de la valorile strămoșești, manipulat să devină un angajat politic din frageda vârstă a copilăriei. În acest sens, poezia devine un instrument de propagandă, în care valorile firești ale copilăriei sunt înlocuite cu lozinci, iar individualitatea este anulată (prin constrângere) în favoarea conformismului de masă.

Loialitatea și spiritul de sacrificiu în numele partidului. Cărțile pentru copii publicate în perioada de maximă ideologizare aduceau în prim-plan figuri emblematice, care întruchipau loialitatea absolută față de regimul sovietic, chiar cu prețul sacrificiului familial sau personal. Un exemplu paradigmatic este cel al lui Pavlik Morozov (1918-1932), elevul transformat în martir propagandistic, celebrat pentru că și-a denunțat propriul tată autorităților sovietice, fapt considerat o supremă dovadă de fidelitate față de statul proletar. Figura lui devine nu doar subiect de povestiri și versuri, ci și un reper *educațional* promovat insistent în școli, în muzee tematice și în literatura ilustrativă pentru copii. O altă prezență constantă în imaginarul literar al vremii este Timur, personajul creat de Arkadi Gaidar (1904-1941) în *Timur și tovarășii săi*, simbol al copilului vigilent, organizat, altruist și profund devotat cauzelor colective. El și grupul său de pionieri acționează ca un fel de miliție morală juvenilă, mereu pregătită să sancționeze nedreptatea sau indisciplina – totul în cheie ideologică, perfect aliniată cu lozincile sovietice. Aceste și alte figuri canonizate ideologic erau intens promovate totodată și prin traduceri din literatura rusă proletcultistă, inclusiv din operele autorilor Filip Mironov, Mihail Șolohov etc. Cărțile lor relatau fapte de eroism săvârșite de copii în contextul războiului, având în prim-plan copii-partizani care luptă, suferă sau mor pentru idealurile comuniste. Literatura acestor ani nu urmărea dezvoltarea emoțională sau intelectuală a copilului, ci formarea unei conștiințe colective obediente, prin glorificarea unor modele standardizate de comportament

revoluționar. Textul pentru copii trebuia să întrunească câteva condiții: simplificarea mesajului, accesibilitatea conținutului și ritmicitate, ca în exemplul următor: „Eu proslăvesc partidul/ lui Lenin și-al lui Stalin/ Și jur că niciodată/ n-oi șovăi din cale!”.

Poeții-pilon ai ideologiei sovietice moldovenești, precum Emilian Bucov, Andrei Lupan, nu aveau cum să evite tema copilului și a copilăriei – o temă cu mare miză educațională, care viza dezvoltarea spiritului partinic. Totuși, poezia lor pentru copii nu întrunește toate criteriile ideologiei oficiale. În 1947 Emilian Bucov publică povestirea sa în versuri *Andrieș*, iar Liviu Deleanu – *Poezii pentru copii*. „Sub acoperirea oferită de convenția fabulosului și a ludicului literaturii pentru copii, Bucov și Deleanu realizează, în plină campanie jdanovistă, producții aproape lipsite de patosul și de emfaza ce caracterizau literatura epocii” (Negură 2014, p. 264). Volumele au stârnit critici dure pentru „erorile politice” pe care le-ar comporta: „reprezentarea idealistă a trecutului”, „apolitismul” și „imoralitatea” (*Ibidem*, p. 264). Din acest moment, cenzura comunistă insistă asupra ideii de a aronda întreaga literatură, atât cea pentru adulți, cât și cea pentru copii, celor două condiții: textele trebuie să fie mobilizatoare și moralizatoare. Este vorba despre o percepție abstractă și limitată a psihologiei cititorului mic, educându-se în primul rând *naționalismul*, demagogia și datoria față de „Patria-Mamă”.

În anul 1950, în cadrul plenarei a VIII-a a conducerii Uniunii Scriitorilor Sovietici din URSS, s-a hotărât ca scriitorii să creeze opere literare pentru copii numeroase și de bună calitate (*Ibidem*, p. 264). Cei mai reprezentativi autori care scriau poezii pentru copii erau: Liviu Deleanu, Vladimir Rusu, Vladimir Belistov și Valentin Roșca. După Petru Negură, în perioada cuprinsă între anii 1946 și 1948, în URSS au fost editate circa 3.350 de titluri de cărți pentru copii, cu un tiraj de peste 116 milioane de exemplare.

Pentru sporirea activității literare, în cadrul USM a fost instituită o secție de literatură dedicată copiilor, fapt pentru care în anul 1952 sunt publicate peste 50 de opere pentru copii. Rezoluția USM de a produce mai multă literatură pentru copii a condiționat o activitate scriitoricească prolifică. Orgoliul scriitorilor basarabeni a fost stimulat și de percepția colectivă a breslei că nu poți fi un scriitor popular dacă nu ești în stare să scrii opere pe înțelesul unui copil (*Ibidem*, p. 264).

Perioada poststalinistă. Tentative de dezgheț artistic

După moartea lui Stalin, la 5 martie 1953, literatura din blocul socialist cunoaște o perioadă de liberalizare. Conducerea URSS, formată din Gh. Malenkov, președinte al Consiliului de Miniștri, adjunctul său, L. Beria, și N. Hrușciiov, secretar al CC al PCUS, vor iniția reforme care să demonstreze o anumită detașare de represiunile și deportările staliniste și o „liberalizare” a vieții culturale. La inițiativa lui Beria, Prezidiul Sovietului Suprem al URSS emite legea „Cu privire la amnistiere”, prin care peste 1 milion de deținuți politici erau eliberați, iar vreo 4.000 de dosare urmau a fi clasate (Negru et. al. 2023, p. 215).

Începând cu anul 1955, în revistele literare și de cultură din RSSM se vor publica texte consacrate clasicilor literaturii române din sec. XVIII-XIX. Cu acceptul cenzurii, se editează lucrări despre Ion Creangă, Vasile Alecsandri, Bogdan Petriceicu-Hasdeu. De asemenea, Uniunea Scriitorilor din RSSM (președinte fiind Andrei Lupan, secretar – Lev Barski) lansează mai multe inițiative: de a redenumi unele străzi cu nume de scriitori români (Donici, Eminescu, Alecu Russo etc.) și de întemeiere a Aleii clasicilor (scrisoarea din 20 iunie 1955), acțiune dusă la îndeplinire în aprilie 1958. Vasile Coroban, Ion Vasilenko, Efim Levit etc. publică texte de valorificare a moștenirii literare românești. Această „oxigenare” a literaturii a durat de la moartea lui Stalin până în anul ’68, când s-a revenit la cenzură în forță. Anii ’60 au constituit însă o piatră de temelie pentru evoluția literaturii de la noi. Destalinizarea era însă de fațadă, mai cu seamă pentru scriitori și artiști. Acestora li se interzice în continuare să publice texte care critică sistemul stalinist. La Congresul al XXII-lea (17-31 octombrie 1961), Hrușciiov insistă asupra necesității revenirii la principiile realismului socialist în literatură și artă, pe care o vedea drept singura metodă de creație. Oamenilor de artă nu le rămâne decât să se conformeze, respectând îndeaproape linia politică trasată de partid, sau să aleagă „samizdatul”. Cenzura se înăsprește pentru scriitori. La Plenara a VIII-a a CC al PCM din 5 iulie 1963, Ivan Bodiul, prin-secretar CC al PCM, atacă „tendențele incorecte în rândul unei părți a scriitorilor și cercetătorilor literari, care se manifestă prin idealizarea trecutului literar al poporului moldovenesc”, incriminând și opiniile marelui romanist rus I. Kojevnicov, care încurajează demersurile „nesănătoase” ale scriitorilor autohtoni. (*Ibidem*, p. 259). Sunt aspru criticați Nicolai Costenco, Aureliu Busuioc, Petru Cărare, pictorul Mihai Grecu, filologul Ion Vasilenko etc.

Conexiunea scriitorilor moldoveni cu moștenirea clasică românească a avut un efect extraordinar asupra literaturii. Este perioada de afirmare a generației șaizeciste, cea care va marca dezghețul literaturii moldovenești.

În anii ’60 s-a pus în discuție problema stringentă a revenirii literaturii la existența adevărată. În ceea ce privește literatura pentru copii, se simte o deplasare de accent. Într-un articol din revista *Nistru*, Gheorghe Gheorghiu a abordat problema falsului în literatura pentru copii, a neaderenței acesteia la „viața adevărată, cu problemele ei complicate”. În cadrul unei vizite într-o școală medie, omul de cultură remarcă, cu emoție și mirare, sinceritatea întrebărilor adresate de elevi: „Cum să înțelegem adevărata prietenie și adevărata dragoste? Cum se naște eroismul? Ce e principal în viață? Care sunt romanticii și ce este romantica?” (Bahнару et. al. 2016, p. 71). Aceste interogații, deși formulate cu inocență și chiar stângăcie, denotă o frământare interioară profundă și o nevoie autentică de sens, care nu au nimic în comun cu discursul ideologic rigid. Întrebările elevilor dezvăluie o altă dimensiune, total contradictorie literaturii de regim: dorința de autenticitate, de valori umane, de înțelegere a rosturilor în lume. Ele exprimă o tensiune între lumea oficială, mecanică și abstractă, și universul viu, explorat cu multă curiozitate și sensibilitate de către copil. Gheorghiu constată că adevărata literatură pentru copii și nu doar ar trebui

să răspundă întrebărilor și să abordeze problemele complicate ale vieții, care rămân ignorate (*Ibidem*, p. 71).

Această mutație de paradigmă și căutare a autenticului se reflectă direct în tabloul editorial al epocii. Deși peisajul literaturii pentru copii este dominat de figurile lui Lupan, Bucov, Deleanu (cu *Poezii pentru copii*, 1947), se remarcă afirmarea unei noi generații de scriitori pentru copii, care vor redefini estetica genului: George Meniuc (*La balul coșofenei*, 1956), Grigore Vieru (*Alarma*, 1957), Valentin Roșca (*Din câte ochii văd*, 1957), Aureliu Busuioc (*La pădure*, 1955), Petru Cărare (*Cale bună, Ionele!*, 1962), Liviu Damian (*Comoara*, 1964), Ion Vatamanu (*Aventurile lui Atomică*, 1966) ș.a. Acești scriitori marchează deja o altă „vârstă” a literaturii pentru copii, lăsând în urmă poncifurile realismului socialist în literatură.

În concluzie, literatura pentru copii din perioada sovietică nu a reprezentat un simplu act estetic adaptat vârstei, ci a funcționat ca un veritabil instrument de colonizare simbolică și inginerie socială. Prin subordonarea creației literare directivelor ideologice ale realismului socialist, puterea colonială a urmărit o dublă fractură: pe de o parte, izolarea noilor generații de moștenirea culturală română prin instalarea barierei alfabetului chirilic și impunerea limbii ruse, iar pe de altă parte, prin înlocuirea modelului identitar tradițional cu tipologia rigidă a lui *homo sovieticus*.

S-a urmărit utilizarea literaturii pentru a pătrunde în intimitatea familiei și a disloca rolul pedagogic al părinților, facilitând astfel „preluarea controlului” asupra conștiințelor încă din pruncie.

Astfel, literatura pentru copii a servit drept avangardă a colonizării, fiind responsabilă pentru instaurarea aceluși „rău al existenței” la nivel mental, pentru depășirea căruia, astăzi, este necesară desfășurarea unui amplu proces de resemnificarea și decolonizare a imaginărilor colective.

Referințe bibliografice:

BAHNARU, Vasile și COJOCARU, Gheorghe. *Congresul al III-lea al Uniunii Scriitorilor din RSS Moldovenească (14-15 octombrie 1965)*. Studii și materiale. Chișinău: Editura Tehnica-Info, 2016. ISBN 978-9975-63-402-1.

Carte de citire. Manual pentru clasa III a școlii începătoare. Chișinău: Școala Sovietică, 1947.

CIMPOI, Mihai. *Mirajul copilăriei*. Chișinău: Editura Lumina, 1968.

CIOCANU, Ion. *Literatura română contemporană din Republica Moldova*. Chișinău: Litera, 1998. ISBN 9975-74-201-7.

DOLGHI, Adrian. *Copilăria în Moldova Sovietică (1924-1961)*. O investigație istorico-antropologică a copilăriei de la periferia imperiului. Chișinău: Arc, 2022. ISBN 978-9975-0-0623-1.

MIGNOLO, Walter D. and WALSH, Catherine E. *On Decoloniality: Concepts, Analytics, Praxis*. Durham: Duke University Press, 2018. ISBN 978-0-8223-7177-9.

NEGRU, Elena și NEGRU, Gheorghe. *Politica identitară în RSS Moldovenească (1940-1941, 1944-1989)*. Chișinău: Lexon-Prim, 2025. ISBN 978-9975.173-68-1.

NEGURĂ, Petru. *Nici eroi, nici trădători. Scriitorii moldoveni și puterea sovietică în epoca stalinistă*. Trad. din franceză de Șiclovan G. Chișinău: Cartier, 2014. ISBN 978-9975-79-903-4.

ȘLEAHTIȚCHI, Maria. Studiu introductiv. În: *Literatura din Basarabia în secolul XX. Literatură pentru copii*. Chișinău: Știința, Arc, 2004. ISBN 9975-67-465-8; ISBN 9975-61-360-8.

TERIAN, Andrei. *Critica de export. Teorii, contexte, ideologii*. București: Editura Muzeului Literaturii Române, 2013.

Primit: 16.03.2026

Acceptat: 20.05.2026

RECENZII

Ființa plurală. Reflecții critice

Alexandru BURLACU

Doctor habilitat în filologie, profesor universitar

E-mail: alexandru.burlacu@sti.usm.md

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-9494-1849>

Universitatea de Stat din Moldova

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”

The Plural Being. Critical Reflections

Volumul *Ființa plurală. Reflecții critice*, de Oxana Gherman, apărut la Editura Junimea, 2025, însumează, așa cum observă, în „cuvânt însoțitor”, Nina Corcinschi, „texte de bun-simț și bun-gust critic, de justete și eleganță a formulărilor”, care „scot la suprafață și metoda criticului – cea de situare axiologică a autorilor comentați printr-o grilă fenomenologică” (p. 5). În textul de pe coperta a patra, Emilian Galaicu-Păun notează: „O *ființă plurală* este chiar Oxana Gherman – critic de întâmpinare, dar și cap teoretic cu patalama (din 2016, doctor în filologie), iar înainte de toate, poetă de rafinament –, autoarea acestor reflecții critice grupate sub un titlu pe măsură, *Ființa plurală*, și care acoperă cele trei mari arii de creativitate: poezia, proza, critica & istoria literară. Cititoare sagace, selectivă în alegerea titlurilor despre care se pronunță, punându-i în lumină pe autorii aleși și nu exhibându-și eul, atentă la nuanțe & orizonturi culturale și având darul unor formulări memorabile, Oxana Gherman nu face o critică «de seră», ci contribuie prin scris la crearea unui ecosistem respirabil, în care-și dau întâlnire «clasicii în viață» cu debutanții, fără ca primii să-i sufoce pe ultimii (sau invers, ultimii să le ia aerul de la gura celor dintâi)”.

Cele trei secvențe exegetice – *Biografii poetice*, *Narațiuni ale umanului*, *Rezonanțe metaliterare* –, ordonate logic în volum, sunt centrate pe teoria comunicării, pe analiza a trei tipuri de discurs: poetic, epic și exegetic. Direct sau indirect, reflecțiile critice sunt reductibile la modalitățile de explorare a realității: „Dacă lumea pentru om este dublă, aflată simultan în exterior (obiect al percepției) și în interior (reprodusă mintal), omul pentru sine și pentru lume este multiplu” (p. 9). E o teză preluată din cunoscutul eseu *EU și TU*, de Martin Buber, pe care autoarea o ia ca bază în eșafodajul conceptual al ființei plurale.

Poezia, tratată ca act de revelare a pluralității interioare, este ilustrată prin nume care nu fac excepție de la trendul dat. „Textele lui Ion Mureșan”, subliniază autoarea, „trădează încercările unui eu de a se autodelimita în lume, de a-și defini singularitatea, căutând totodată un tipar unic al idealului feminin (artistic), care se dovedește nimic altceva decât un puzzle colectiv («un depozit de femei»), așa cum și eul poetului este o pluralitate de euri («un depozit de suflete»), forma irepetabilă fiind o himeră. Cu atât mai revelatoare este viziunea morții, cu cât omul se percepe ca sumă de aparențe reflectate în planul celor invizibile («cimitirul cu oglinzi»). Din aceeași pornire irepresibilă de a se identifica și remarca în mulțime se afirmă vocile poeziei tinere (Lena Chilari, Victor Fală)” (p. 10). Reinventarea poeziei, după Ion Mureșan, ar trebui căutată în „exercițiile gândirii poetice”: „Nimic nu intensifică mai mult senzația de dispersie interioară, de sciziune a eului – între aventurile materiei și intuiția spiritului, între nevoia de a ordona evidențele în jurul unui sens și de a asalta neinteligibilul (...). În emergențele ei textuale, poezia armonizează părțile în întreg, eliberând conștiința de false limite și vulnerabilități” (p. 17).

Criza poeziei moderne (marcate, cum se știe, de criza limbajului, criza eului și criza realității) este ilustrată, întâi de toate, prin „paradoxul pluralității”. Ion Mureșan, observă Oxana Gherman, „își regândește ființa încuibată în dimensiunea simțurilor” (p. 17), eul poetului e o pluralitate de euri („un depozit de suflete”), iar forma irepetabilă, o himeră; pentru el idealul feminin nu e altceva decât un puzzle colectiv („un depozit de femei”), altfel spus, realul „nu se distinge de intuibilul dincolo” (p. 20), oglinda e „posibilitate senzorială de dedublare/multiplicare a realității”; „Personajul poetic își mută existența în realitatea din oglindă (*Poem, la oglindă*), pentru șansa de a înregistra, din afara propriei ființe, ce îi lipsește și de a degusta propria absență” (p. 20).

Textele comunică între ele, se completează reciproc: „Situația tipică de confuzie a omului în contact cu realitatea, în raport cu infinitele ei fațete, pe care gândirea nu e capabilă să le cuprindă nici prin cel mai înalt grad de conștientizare, generează un lanț de întrebări cu privire la cunoaștere și limitele ei, la adevăr și incerta lui natură – absolută sau relativă, exactă sau aproximativă, singulară sau plurală” (p. 176). Demersul axiologic se asociază cu critica eseistică, autoarea își permite mai multe libertăți/capricii, dar rămâne mereu conștientă de un lucru: realitatea ca și „ficțiunea artistică se prezintă ambiguu, iar din multitudinea punctelor de vedere asupra obiectelor

și faptelor evocate, din diversitatea percepțiilor sensului primar (intenția autorului), niciuna nu are statutul unui adevăr final” (p. 178). În acest sens, „perspectivismul, un termen atât de uzitat în teoriile și practicile literare, care presupune angrenajul unor percepții diferite sau chiar contradictorii, dar posibile și valabile, asupra unei realități, este o cheie hermeneutică care oferă acces în zonele de profunzime ale ficțiunilor ca și în cele ale cotidianului plurivalent” (pp. 178-179). Cu alte cuvinte, „un spațiu teoretic și unul artistic se refigurează reciproc, lectura în sine fiind un act refigurativ” (p. 179). Acte de reprezentare plastică a ființei plurale sunt, în ultimă instanță, schițele exegetice asupra poeziei semnate de Teodor Dună și Nicolae Popa, Simona Popescu și Dumitru Crudu, Silvia Goteanschi și Maria Pilchin, toate acestea, fișe de lectură pentru o lucrare de sinteză, pe care o întrevădem în volumul de debut *Tentația identității* (2020) și, mai cu seamă, în amplul eseu despre imaginarul sacrului în poezia de după 2000, studiu apărut recent.

Uneori, criza identității eului poetic e identificată în raportul dintre „eu” și „lumea înconjurătoare”, în jocurile postmoderne ale alterității și feminității, animate de energiile erosului la S. Goteanschi din placheta *Celule stem* (2023), din care desprindem imaginea femeii, conturată palimpsestic, cu toate „aventurile trupului” și ale minții. M. Pilchin se face memorabilă, întâi de toate, prin poemul inventiv *Sunt femeia măritului ceapaev*, din care se rețin secvențe ușor ambigue: „o dată pe lună / mă gândesc la ceapaev / și armata lui roșie / o dată pe lună / toate femeile casei mele / se întorc în mine și curg // de parcă ne taie ne căsăpește / de parcă toate războaiele lumii / coboară prin noi la vale”. Eul poetic se proiectează în alte femei, percepându-se ca o păpușă rusească, în care se descoperă „femeia de treizeci de ani / care mă populează sălbatică / cadână dură nebună” sau se vede în „bătrâna cea tristă / de pe strada eugen dogă”. Poeta face teatru și, cum observă exegeta, își asumă diferite roluri și măști, remarcabile în *Poemele mele rusești*, privite din avion sau la scară microscopică.

Alteori, pluralitatea ființei e dedusă din sistemul de imagini, în funcție de ce sare în ochi sau sună în urechi la o analiză pe text. Poezia lui Teodor Dună e receptată ca o „cameră de rezonanță pentru vocile lumii”, dar și ca un dialog al „eului” cu „sinele” său: „Drama plurivocității e intensificată cu paradoxurile frumosului (care te ademenește și te capturează), iubirii (ca încercare de a te regăsi/renea în ființa celuilalt), creației (unor structuri imaginate, care te depășesc în timp), ale identității umane construite fractalic, ca nouă combinație în matricea legităților generale. Poezia sublimează relația omului cu sine” (p. 10).

În poezia lui Nicolae Popa, autoarea stăruie în continuare asupra imaginii omului înspăimântat de bolile acestui secol, care încă nu și-a pierdut credința în forța regenerativă a naturii și simțul prezenței divine în lume. Stilul aproape telegrafic cuprinde esențialul: „zgoduitoare este imaginea lui Dumnezeu singur printre ruine”; „de un efect artistic deosebit este cadrul vizual al poemului *De-a lungul șanțului*”; „personajul își croiește drum de-a lungul unui șanț, printre tufe de trandafiri și, hărțuit

de spini, se mângâie cu posibila fericire a celor care vor veni în urma sa”; „Câștigul înzecit al cărții lui Nicolae Popa stă în «magnifica simplitate» (L. Blaga) a reprezentării experiențelor unui trup pornit pe căile sufletului” (p. 33). Pentru Nicolae Popa poezia e „ecoul înzecit al rugăciunilor noastre”; pentru Simona Popescu poezia e descântec „de o rară subtilitate ideatică, figurativă și afectivă”; Dumitru Crudu rămâne unul dintre puținii autori basarabeni a căror creație poetică explorează activ sursele realității curente, caracterizat exact ca „om din mijlocul mulțimii”, cultivând o poezie în care distincția dintre realitate și ficțiune se estompează. Sub umbrela „Biografii poetice” sunt plasați Artiom Oleacu, Victor Fală și Lena Chilari, care, de fapt, sunt poeți fără de biografii, dar care ilustrează noua estetică a douămiiștilor.

În cronicile de întâmpinare, Oxana Gherman scoate în evidență particularitățile individualității de creație. Despre poezia lui Victor Fală autoarea observă că aceasta „ba își reține, ba își eliberează (ca pe o herghelie) cadențele. În prima parte a cărții, succesiunile ritmice ascendente, explorând în egală măsură asonanțele și disonanțele, reflectă cursul impetuos al pasiunilor erotice, dezlănțuite în interogații, exclamații, suspensii, paranteze, apocope și alte expresii fonetice ale extazului”. În poezia Lenei Chilari se descoperă femeia care „nu se conformează modelelor/ așteptărilor sociale, nu renunță la sine pentru a fi acceptată”, femeia care își etalează ostentativ felul de a fi ea însăși. L. Chilari are plăcerea de a displăcea, de a deranja, de a provoca, indigna etc. Lumea fictivă a poeziei e tratată cu „practici de adâncire în sine”.

Antiliteratura/literatura cu literatură constituie subiectul predilect al reflecțiilor critice asupra experimentelor epice ale lui Emilian Galaicu-Păun (*Personajul plural*), Bogdan Crețu (*Scrisul și alte experiențe-limită*), Alexandru Popescu (*Sechelele (non) trecutului*), Alexandru Vakulovski (*Un experiment hipertextual*), Lorinei Bălțeanu (*Umbrele copilăriei*), Nicolae Popa (*Textul și vieți simultane*), Paulei Erizanu (*Exerciții de libertate*), Alexandru Bordian (*Luxul și frenezia creației*), Val Butnaru (*Spectacol cu demascări*) și Sașei Zare (*Captivitatea dragostei materne*). În ficțiunile narative, omul este suma acțiunilor sale, aceasta e teza reluată la analizele pe text din a doua secțiune a cărții, *Narațiuni ale umanului*.

Fascinată de proza textualistă, de tehnicile ei narative, autoarea e tentată mai mult de *conținut*, decât de *formă*, mai mult de „ce” spune prozatorul decât de „cum” spune acesta. De aici și apelul la opiniile unor clasici ai scriiturii postmoderniste, servind drept paveze/ mottouri/ chei de lectură pentru orice roman: „Prin acțiune iese omul din universul repetitiv al cotidianului, ne convinge Milan Kundera, prin acțiune se distinge el de ceilalți și devine individ. Dante a spus-o: «În orice acțiune, intenția primară a celui care acționează este să-și dezvăluie propria imagine.»”. Într-un alt context, autorul *Artei romanului* afirmă: „trebuie să înțelegem și personajul, și lumea lui ca posibilități”. Scriitura se arată astfel ca joc al potențialităților combinatorii (formelor artistice, lingvistice, gesturilor și figurilor umane) la Emilian Galaicu-Păun, ca act derivativ prin care trecutul (literar, cultural, istoric) se transformă în prezent la Alexandru Vakulovski, Alexandru Popescu, Lorina Bălțeanu, ca posibilitate de

reinventare a sinelui la Bogdan Crețu, Sașa Zare, Paula Erizanu. Avataruri narative interesante prezintă lucrările lui Nicolae Popa, Alexandru Bordian și Val Butnaru” (pp. 10-11).

Este remarcabil efortul Oxanei Gherman de a reconstitui „personajul plural”, ilustrând „acțiunea” romanului *Țesut viu. 10x10*, de Emilian Galaicu-Păun, prin rețeaua de interconexiuni în care textul realității e jucat cu realitatea textului, un bogat cocktail livresc. În acest roman corintic (în formula lui N. Manolescu), „textul reflectă mișcarea fractalică a gândirii, asocierile libere, scurtcircuitate de sens, cititorul fiind atras în labirintul minții autorului, care îl poartă pe toate cărările, cu toate că deapănă până la capăt un singur fir narativ” (p. 73), la urma urmelor, e un text de roman care nu poate fi povestit, iar personajul narator nu poate fi conceput altfel decât ca o relație dialogală între EU și TU, între EU-ACESTA și EU-ACELA. Edificator în acest plan e capitolul *Portret al artistului nepereche în chip de mulțime*, în care, așa cum observă autoarea, „naratorul își schițează un profil din contururile mai multor chipuri umane (colegi și prieteni), dintre care unii se întâmplă să dispară din cadrul comun: «Acum, cearcă de a extrage o singură poveste de viață a cuiva anume, fără să le clinești pe toate celelalte cu care intră în contact, ca-ntr-un joc de prestidigitație, când răstorni pe masa de lucru cutia cu scobitori și începi să le alegi una câte una, până la prima mișcare greșită. (N.B. Pe durata jocului ai dreptul să folosești o altă scobitoare, pe post de pârghie)» (p. 100). Imprevizibilul joc al morții («câte morți atâtea puncte pe i») nu va scoate însă povestea niciunuia dintre colegi din memoria colectivă. Capitolul expune câteva istorii de viață strâns împletite între ele, între care se comprimă o istorie a RM, extinsă în fragmentul poetic *Țara de pe retină*” (pp. 75-76).

Autoarea citește un text cu alte texte, astfel, mitul devenirii protagonistului din romanul *Țesut viu...* e lecturat cu scene din romanul *Gesturi. Trilogia nimicului*, prima parte a cărții fiind „un poem despre poftele convulsive ale pubertății, fundamentat pe o geneză alternativă, care se confirmă totalmente în actul scrisului” (p. 77). Efectul de catharsis al scrisului/al altor experiențe-limită e urmărit în metamorfozele umane din *Cornul Inorogului*, de Bogdan Crețu, pentru noi, un îndemn la lectură. În critica romanelor lui Alexandru Popescu se evidențiază mecanismul de simbolizare, „un întreg sistem de simbolizare” (p. 93), la Alexandru Vakulovski dăm de o rescriere a poveștii lui Ion Creangă (*Ivan Turbincă 2.0.*), despre care reținem câteva observații inedite: „hipertextul pune în conexiune dialogică nu doar două voci narative și două categorii diferite de personaje, ci și limbajele diferitor epoci. Hipertextul presupune amestecul limbajelor sociale în același enunț, bivocitatea fiind un fenomen care funcționează pe mai multe niveluri (pornind de la identitatea personajului central, de la numele-hibrid – Ivan Turbincă, până la evenimentele din finalul lucrării, ce contrapun viziunea generațiilor actuale asupra lumii (suspendarea valorilor biblice) unei alte viziuni (căutarea/regăsirea elementului sacru)” (pp. 104-105).

În abordarea unui sau altui roman contează un nou punct de vedere. Oxana Gherman are darul diagnosticului/formulării exacte: Lorina Bălțeanu este remarcabilă prin

patologii și obsesia evadării; Paula Erizanu, prin exerciții de libertate, Sașa Zare, prin captivitatea dragostei materne. La Val Butnaru distinge strategia debutului, construcția romanului, inserțiile metatextuale, un ascuțit simț al nuanțelor, la Nicolae Popa scoate în evidență povestea cu mai multe versiuni.

Volumul se încheie cu reflecții metaliterare despre exegezele semnate de Jean-Jacques Wunenburger, Sorin Alexandrescu, Corin Braga, Nina Corcinschi, lucrări de referință în teoria imaginarului.

Notă: Recenzie elaborată în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică”, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al Universității de Stat din Moldova.

Primit: 10.03.2026

Acceptat: 20.05.2026

Identitate germană în spațiul românesc dobrogean

Olesea GÎRLEA

Doctor în filologie

E-mail: girlea.olesea@chisinau.edu.md

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7427-3509>

Universitatea de Stat din Moldova

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”

German Identity in the Romanian Dobrujan Space

Josef Sallanz este un politolog, germanist, specialist în geografie umană și autor de origine română (născut în 1963 la Arad) cu o carieră academică și de cercetare în domeniul istoriei, geografiei culturale și al studiilor regional-etnice în Europa de Sud-Est. Recent acesta a publicat un studiu despre soarta germanilor din România, intitulat *Dobrogea. Coloniști germani între Dunăre și Marea Neagră* (Chișinău, Cartier, 2025, 263 p., ISBN 978-9975-86-880-8). Traducerea a fost realizată de către Maria Muscan, iar cartea s-a bucurat de recenzii și lansări în România, Republica Moldova și Germania. Autorul și-a făcut studiile superioare la universitățile din Heidelberg și Potsdam. S-a remarcat prin publicarea multiplelor lucrări științifice și a condus proiecte de cercetare despre regiuni istorice multiculturale din Europa de Sud-Est, cum ar fi „Dobrudscha” (Dobrogea) și „Banatul”, axându-se pe studierea proceselor de migrație, a transformărilor sociale care au avut loc după 1989, dar și a identităților etnice. Josef Sallanz a fost lector al Serviciului German de Schimb Academic (DAAD) la Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău (Republica Moldova) începând cu 2016 până în anul 2022 și a revenit în aceeași poziție în 2024, unde predă și sprijină cooperarea academică germano-moldovenească. De

asemenea, este implicat în alte activități culturale și editoriale, inclusiv ca redactor-șef al revistei „Deutsch-Rumänische Hefte”, o publicație a Societății Germano-Române.

Studiul recent despre coloniștii germani reflectă, într-un mod echilibrat, trei domenii tematice majore: descrierea Dobrogei din Antichitate și până în prezent, momente din istoria germanilor dobrogeni și file din viața lor de zi cu zi. Cercetarea impresionează și prin materialul fotografic și cartografic, analiza pietrelor funerare, a edificiilor în care și-au desfășurat activitățile germanii dobrogeni, unele rămase în ruină sau doar în amintirile și pozele unor localnici. Prin această cercetare autorul își propune să păstreze memoria grupului etnic și să conserve urmele coloniștilor germani.

Printr-o scurtă incursiune în istoria Dobrogei, autorul surprinde faptul că acest teritoriu a aparținut, în secolul I î.H., Imperiului Roman, apoi a fost parte a Traciei. La sfârșitul secolului al III-lea regiunea devine Scythia Minor, după o sută de ani, până în secolul al VIII-lea, Dobrogea se află, alternativ, sub stăpânire bizantină și bulgară, iar în secolul al XI-lea este documentată prezența popoarelor turcice pe acest teritoriu. Concluzia autorului cu privire la acest ținut se referă la faptul că a generat constant migrații și coexistența mai multor popoare care se aflau în diferite relații de conviețuire: „Dobrogea a fost încă de la începuturile istoriei un spațiu de tranziție, stăpânirile alternative cauzând un continuu amestec al popoarelor, ceea ce a împiedicat formarea unui așa-zis cetățean dobrogean autohton, caracterul pluriethnic al Dobrogei, păstrat până în zilele noastre, avându-și rădăcinile în Antichitate” (Sallanz 2025, p. 16). Datorită unor conjuncturi politice favorabile, Dobrogea devine parte a teritoriilor românești sub conducerea principelui vlah Mircea cel Bătrân, care a reușit să preia în 1404 stăpânirea asupra acesteia. În anul 1420, Dobrogea este recucerită de către turci și cunoaște o puternică orientalizare. Schimbări teritoriale în Bulgaria, Rusia și România intervin ca urmare a războiului ruso-turc 1877-‘78, astfel încât România primește Dobrogea de Nord cu județele Constanța și Tulcea, iar Dobrogea de Sud, cu regiunile Caliacra și Durostor, este cedată Principatului Bulgariei. Astfel, în Dobrogea s-au perindat mai multe naționalități, iar fiecare război, așa cum observă autorul, o lăsa „tot mai părăsită, aproape depopulată” (*Ibidem*, p. 19). Harta etnică a Dobrogei, pe care o analizează cercetătorul, se remarcă prin diverse etnii: bulgari, turci, români (moldoveni, vlahi, mocani veniți din Transilvania), tătari originari din Crimeea, tătari nogai așezați de mult în Dobrogea, ruși lipoveni de rit vechi, ucrainenii haholi, germanii dobrogeni. Din punctul de vedere al confesiunilor, se înregistrează protestanți, catolici și bapțiști.

Anul 1841 este considerat, de către autor, anul migrării coloniștilor germani în Dobrogea otomană, alungați fiind de pierderea privilegiilor în Basarabia și în noile gubernii rusești Herson, Ecaterinoslav și Taurida. Cartea lui Josef Sallanz se distinge printr-o analiză coerentă și sistematică a fenomenului migrației, precum și a profilului migranților care au plecat din și au sosit în Dobrogea.

Autorul surprinde toate schimbările istorice în spațiul românesc. Începând cu mijlocul secolului al XIX-lea, urmare a formării unor state naționale, s-a declanșat un proces intens de românizare, reglementat legislativ. Un număr mare de musulmani și bulgari au fost forțați să părăsească Dobrogea din cauza represaliilor, iar deficitul de populație a fost compensat prin colonizarea cu români din Moldova, Țara Românească și Transilvania. Nici soarta germanilor din Dobrogea nu a fost una prielnică, remarcă autorul, în baza acordului semnat în 1940 între Reichul German și România „aproape toți germanii din Dobrogea, circa 16.000 de persoane, au fost transportați în Germania, la lagărul de tranzit pentru etnicii germani, locul unde autoritățile germane puneau în aplicare obiectivele rasiale ale politicii naziste” (*Ibidem*, p. 24). Numărul ucrainenilor și rușilor lipoveni înregistrează o scădere, unii dintre aceștia se declară de naționalitate română. Astfel românii devin majoritari în Dobrogea.

Josef Sallanz surprinde momente-cheie ale perioadelor în care germanii au colonizat Dobrogea, cuprinse între anii 1841 și 1857, menționează nume ale celor veniți și ale localităților în care s-au stabilit. Prima colonie germană este considerată a fi satul Acpunar (Mircea Vodă), aflat la marginea așezării turcești, urmată de Atmagea, considerat a fi domiciliul permanent al multor coloniști germani de confesiune evanghelică. Autorul expune problemele cu care se confruntau nou-veniții, printre acestea: deștelenirea pământului, lipsa materialelor pentru construcții, inundațiile puternice. Și cea de a doua perioadă a colonizării (1873-1883) s-a aflat în vizorul lui Josef Sallanz, care îi menționează pe germanii refugiați din Basarabia, Herson, Ecaterinoslav și Taurida, din cauza desființării Comitetului de Ajutor (*Fürsorgekomitee*). Aceștia s-au confruntat cu probleme similare celor întâmpinate de primul val de emigranți: deștelenirea pământului, plata zeciuiei către administrația otomană. Cogealacul „a fost una dintre cele mai înstărite localități ale germanilor din Dobrogea” (Sallanz 2025, p. 34). O a treia perioadă de colonizare investigată de autor se referă la anii 1890-1892 și vizează germanii stabiliți în localitatea Viile Noi (Neue Weingärten), situată la cca 5 km la sud de Constanța, apropiere ce a favorizat găsirea locurilor de muncă de către germani în oraș. Cercetarea autorului trece în revistă și vizita regelui Carol I împreună cu regina Elisabeta la 14 noiembrie 1878, de Ziua Dobrogei, și construirea castelului Balcic între 1925 și 1929, un loc de legendă, care a atras și atrage în continuare turiști. Autorul include în studiul său mai multe aspecte cultural-sociale de la ocuparea Dobrogei de către Puterile Centrale între anii 1916 și 1918: înființarea de către trupele ocupanților a unui teatru german, a unui ziar cotidian „Dobrutscha-Bote” („Curierul dobrogean”, 1916), fondarea „Asociației Germane din Dobrogea” (1913), iar mai târziu – a Asociației cetățenilor români de origine germană din Dobrogea (1924), întemeierea școlilor și grădinițelor în limba germană.

Un loc aparte autorul îl rezervă cercetării strămutării germanilor din Bulgaria și Dobrogea, aceștia fiind repartizați de reprezentanții Centrului de Coordonare a etnicilor germani după bunul lor plac. Separați unii de alții, etnicii germani au perceput acest moment ca o bătaie de joc față de visurile și dorințele lor, mai ales și pentru faptul

că nu au primit nicio despăgubire pentru proprietățile lăsate. Contrastul dintre viața germanilor în România și cea din Reichul german este izbitor: „În România eram «nemții tolerați» (...), acasă (...) suntem niște refugiați” (*Ibidem*, p. 91). Întoarcerea în Dobrogea a germanilor era compromisă, deoarece mulți dintre aceștia refuzaseră cetățenia română, nici șederea în Germania nu era prielnică, ajungându-se până la faptul că unii dintre refugiații germani doreau să se dezică de cetățenia germană. Apoi războiul și-a impus o altă amprență asupra sorții germanilor – cei înrolați de partea Reichului german au fost luați prizonieri în Armata Roșie.

Cel de-al doilea capitol al monografiei, așa cum e menționat în titlu, viața cotidiană și religioasă a germanilor dobrogeni, inclusiv conviețuirea dintre bapțiști, luteranii catolici și adventiști, funcționarea bisericii romano-catolice și a școlilor în limba germană, salariile derizorii ale preoților și profesorilor, dotarea școlilor cu mobilierul și materialele necesare, lipsurile din școli, situația mai bună a Școlii Evanghelice Germane din Constanța (finanțată de Asociația pentru școlile catolice din străinătate, a localnicilor înstăriți), reformele școlare. Josef Sallanz consemnează și confesiunile profesorilor cu privire la salariul care era la limita existenței, astfel încât fiecare cadru didactic își căuta adițional de lucru, așa cum e și cazul profesorului Otto Oswald din Cobadin, care a lucrat ca cioplitor de pietre funerare pentru a-și asigura un trai decent. De aici pornește și lipsa de interes a cadrelor didactice de a activa în domeniul învățământului, schimbul des al cadrelor didactice, ceea ce îngreuna predarea. Un alt aspect abordat în capitolul al doilea îl constituie viața economică a comunităților germane din Dobrogea, agricultura, viticultura și creșterea animalelor fiind îndeletnicirile de bază ale acestora. La aceștia se adaugă meseriașii profesioniști: tâmplari, fierari, dulgheri, șelari, croitori, cizmari. Înființarea unor instituții reprezintă o treaptă de progres a comunității germanilor: Banca Dobrogei, prima cale ferată, ateliere de tricotate, fabrica de construcții și reparații a mașinilor agricole. O secvență este consacrată femeii, grijilor și responsabilităților ei, iar autorul constată cu amărăciune că aceasta „lucra cot la cot cu bărbații pe câmp” și că „nu avea o soartă de invidiat” (*Ibidem*, p. 154).

Gastronomia germană, marcată de interferențele culinare generate de contactele dintre diferitele minorități, evocă epoca unei alimentații simple, dar sănătoase, care consta din: carne, cartofi, varză murată, tăieței, ștrudele, lapte acru, măsline, halva, brânză, ceapă cu pâine, fructe, marmeladă din miere de salcâm, cafea, cafea extrasă din cicoare, orez cu lapte și stafide, pilaf de orez, supe cu carne, supe cu legume, sortimente de cârnați, compot de fructe, dulceață (din trandafiri, cireșe, mere), slănină, untură, prăjituri, șpriț, sarmale etc. Interferența bucatelor îl face pe autor să concluzioneze că „etniile vecine au influențat și îmbogățit gastronomia germanilor din Dobrogea, de la pilaful oriental la terciul de mălai, mămăliga” (*Ibidem*, p. 166).

Explorarea practicilor de asistență medicală în cadrul coloniei germane relevă câteva observații privind formele tradiționale de ajutor: intervențiile babelor descântătoare sau vindecătoare, lecurile preparate în gospodărie, descântecul,

exorcismul și utilizarea amuletelor. În ceea ce privește personalul medical instruit, este amintită sora de caritate Irene Grabow din Berlin, devenită pentru mulți persoană de încredere.

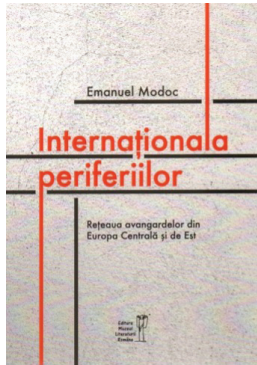
Autorul descrie și obiceiurile germane, care constituiau un factor de coeziune în comunitate și care se practicau în mare parte duminica, fiindcă elevii germani nu aveau liber de la școala românească. Printre sărbătorile nelipsite erau: Cristkindlspiel – sceneta dedicată pruncului sfânt, Pelzebock (un personaj deghizat în blană de oaie, care purta o mască și cornițe și care-i pedepsea pe copiii care nu au fost cuminiți), sărbătoarea magilor, jocul tinerilor de „căutare a ouălor” din Lunea Luminată (Eierlesen), Rusaliile, sărbătoarea cinstirii trupului și sângelui Domnului (Fronleichnam). În acest patrimoniu al sărbătorilor calendaristice se adaugă sărbătorile de familie: nunta, botezul și nașitul, moartea și înmormântarea. Studiul este încheiat cu o analiză a vecinilor germanilor dobrogeni: românii, aromânii, tătarii, turcii, cerchezii, ucrainenii, rușii, evreii, armenii, romii, italienii, grecii.

Cartea lui Josef Sallanz despre coloniștii germani completează un secol de istorie mai puțin cunoscută, dedicat vieții și provocărilor cu care s-a confruntat minoritatea germană din Dobrogea, trăită în comuniune cu alte minorități în cadrul mării majorități românești. Acest grup, așa cum constată autorul, nu a reprezentat un factor geografic sau demografic relevant și nu a beneficiat de roluri semnificative în conducerea administrativă ori politică, manifestându-se preponderent în domeniul agricol. În această sferă, germanii dobrogeni au atins un anumit nivel de bunăstare, mai ales în localitățile Malcoci, Atmagea, Cobadin și Caramurat (astăzi Mihail Kogălniceanu). Josef Sallanz își încheie cercetarea printr-o întrebare retorică — „Dar au existat oare «germanii dobrogeni»?” —, invitând astfel la reflecție și la redescoperirea unei minorități aproape dispărute sub presiunea modernității și a incertitudinilor care au marcat secolul al XX-lea.

Notă: Recenzie elaborată în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică”, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al Universității de Stat din Moldova.

Primit: 02.03.2026

Acceptat: 19.05.2026

Reabilitarea periferiilor: o analiză a avangardelor din Europa Centrală și de Est

Camelia DINU

Conferențiar universitar, doctor în filologie, abilitat

E-mail: camelia.dinu@lils.unibuc.ro

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5765-7052>

Universitatea din București, România

Reframing the Peripheries: an Analysis of Central and Eastern European Avant-Gardes

Am citit cartea lui Emanuel Modoc, *Internaționala periferiilor: Rețeaua avangardelor din Europa Centrală și de Est* (București, Editura Muzeul Literaturii Române, 2020, 267 p., ISBN 978-973-167-541-1), la scurt timp după apariție. În ciuda faptului că s-a intersectat în mod direct cu interesele mele de cercetare, am amânat recenzia, într-o manieră care dovedește că nu doar avangarda operează cu sincope. Am revenit la carte recent, recomandând-o unei doctorande care studiază fenomenul avangardei în literatura sârbă, iar plăcerea acestei lecturi reînnoite m-a mobilizat să scriu, în sfârșit, recenzia.

Autorul este în prezent lector universitar doctor la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, la Facultatea de Litere, în cadrul Departamentului de Literatură Română, Teoria Literaturii și Literatură Comparată. Este, de asemenea, cercetător afiliat și colaborator în proiecte internaționale, în zona *distant reading*, studii computaționale și analiza rețelelor literare.

Lucrarea reprezintă o cercetare academică riguroasă, care analizează fenomenul avangardist dintr-o perspectivă transnațională și relațională. Autorul utilizează metode cantitative și analiza rețelelor pentru a demonstra că avangarda românească a fost un element dinamic într-un sistem complex de schimburi regionale.

Cercetarea este construită pe o arhitectură progresivă, cu cinci secțiuni, de la definirea cadrului teoretic global până la demonstrarea modului în care avangarda est-central europeană a funcționat ca un sistem policentric de relații, transferuri și inovații. Introducerea, subintitulată „Avangarda Europei Centrale și de Est în/ca *World Literature*”, fixează miza generală: re poziționarea avangardei în logica *World Literature* prin identificarea mecanismelor interliterare care au generat circulații bilaterale în modernitate.

Primul capitol, *Spațiu, comunitate, rețea*, consolidează cadrul teoretic printr-o analiză conceptuală a regiunii ca spațiu geoliterar democratizant, dincolo de imaginarul *Mitteleuropei* sau al colonialismului la distanță. Capitolul al doilea, *Intranațional, internațional, transnațional*, urmărește modul în care avangarda negociază aceste trei dimensiuni. Sunt analizate strategiile de raportare la tradiția locală (de la suprarealismul etnografic la naturalism), relațiile dintre boema avangardistă și instituțiile canonice (revista *unu* și cenaclul „Sburătorul”), precum și rolul „națiunilor mici” în menținerea vitalității suprarealismului după declinul centrului parizian.

Capitolul al treilea, *Avangarda în rețea*, oferă demonstrația empirică a modelului teoretic prin analiza rețelelor avangardiste regionale: activismul maghiar, poetismul ceh, integralismul românesc și formismul polonez. Invențiile locale – pictopoezia, poemul-imagie, fotomontajul – sunt interpretate ca produse transnaționale, iar vizualizările grafice ale colaborărilor confirmă scenariul policentric al regiunii.

Concluziile, *Trei fețe ale avangardei*, revin asupra receptării critice românești, arătând cum avangarda a fost „îmblânzită”, „bruiată” și, în final, „naturalizată” prin trei paradigme (Ion Pop, Marin Mincu, Paul Cernat), ceea ce încheie cercul demonstrației: avangarda este un fenomen istoric și, pe deasupra, un câmp de interpretare în continuă reconfigurare.

Cercetarea analizează mai multe intervale temporale, în funcție de nivelul de interes al investigației. Pentru analiza statistică și computațională a publicisticii, autorul a indexat peste 800 de periodice românești publicate între anii 1919 și 1944. Utilizarea software-ului *Gephi* oferă o perspectivă panoramică asupra unei hărți literare extinse, care nu ar putea fi identificată doar prin metodele hermeneutice tradiționale.

Perioada menționată mai sus este utilizată și pentru a urmări menționările autorilor străini și traduceri textelor de avangardă în presa din România. Pentru analiza rețelei de reviste est-central europene, autorul a ales un decupaj temporal mai restrâns, respectiv intervalul 1924-1926. Deși această opțiune este justificată de intensitatea și densitatea momentului constructivist, ea poate lăsa în plan secundar evoluțiile anterioare sau ulterioare ale unor grupări avangardiste. Pe de altă parte, chiar dacă focalizarea asupra acestui interval presupune o restrângere a perspectivei, alegerea nu diminuează relevanța analizei, deoarece tocmai în acest segment se concentrează transformările esențiale ale constructivismului. În anumite secțiuni, cum este cea dedicată futurismului, analiza pornește de la debutul mișcării în spațiul românesc, acoperind intervalul 1909-1944.

Sucesiunea capitolelor relevă direcția majoră a demonstrației, și anume reevaluarea „periferismului” ca spațiu de inovație și negociere estetică. Literatura est-europeană de avangardă este integrată într-un circuit global, iar această abordare subliniază importanța comunităților interliterare și a infrastructurii revistelor în definirea modernității europene. Autorul arată că statutul periferic al Europei de Est și mecanismele de negociere între identitatea națională și internaționalism au transformat avangarda regională într-un fenomen extrem de important pentru ceea ce înseamnă *World Literature*. Mai precis, cercetătorul vorbește despre apariția unei „internaționale a periferiilor”, care a funcționat ca o rețea de transfer a fenomenelor literare („periferiile comunicante”, p. 48). Deși poziționate într-un raport hegemonic față de centrele vestice (p. 11), avangardele est-europene au reușit o inversare a raporturilor centru-periferie, transformând marginalitatea într-un instrument de export cultural. Acest fenomen este definit drept un „periferism dublu” (p. 51): avangardele erau marginale atât în interiorul sistemelor literare naționale, cât și în sistemul internațional dominat de Vest (p. 48). Totuși, această poziție s-a dovedit privilegiată, deoarece a facilitat crearea unei rețele transnaționale de distribuție și valorizare care transgresează regulile competiției esteticilor naționale, contribuind decisiv la procesul de *worlding* al literaturii (p. 12). Privind dincolo de nivelul descriptiv, autorul examinează modul în care diverse curente, precum constructivismul, futurismul și suprarealismul, au circulat între centre și periferii, adaptându-se la contextele social-politice locale. Prin explorarea publicațiilor periodice și a manifestelor, se evidențiază legăturile dintre avangardiștii români și omologii lor din Ungaria, Polonia și Cehoslovacia.

Pe lângă aceste considerații de ansamblu, se disting în carte câteva idei care mi-au atras atenția și pe care le sintetizez în continuare.

Prima este că avangardele est-europene au fost nevoite să armonizeze nevoia consolidării unei identități naționale cu nevoia de a adapta esteticile radicale europene. Această negociere s-a manifestat prin autohtonizarea importurilor, prin paradoxul ruralului (p. 68) (de exemplu, deși promovau urbanismul, autori precum B. Fundoianu sau Geo Bogza au folosit ruralul naturalist sau „suprerealismul etnografic” ca strategie de individualizare în fața modelelor vestice), prin internaționalismul compensator și prin utilizarea stereotipurilor etnice.

Revistele literare au fost pilonii care au facilitat circulația conceptelor estetice creând „comunități periodice” și rețele urbane de schimb. Reviste precum *Ma*, *Contimporanul*, *Blok*, *Zenit* și *Pásmo* au structurat un spațiu cultural interactiv, numit de unii teoreticieni „orașe margino-centrice” (p. 30). Revistele au promovat produse hibride, precum pictopoezia (România), poemul-imagine (Cehoslovacia) sau fotomontajul (Polonia), care, deși prezentate ca invenții locale, erau rezultatul tranzacțiilor sistematice și al emulației dintre periferiile vecine.

În rețeaua avangardei est-central europene, autorii-pivot sunt definiți ca fiind principalii animatori care au asigurat, prin activitatea lor de redactori-șefi ai celor mai importante reviste din regiune, o comunicare inter-avangardistă constantă. În această

categorii intră patru figuri esențiale: Ion Vinea, care prin *Contimporanul* a conectat avangarda românească la tendințele europene; Karel Teige, liderul grupării „Devětsil” și arhitectul poetismului, animator al unor reviste centrale pentru avangarda cehă; Lajos Kassák, care a transformat revista *Ma* într-o platformă de dialog între Est și Vest; Tadeusz Peiper, teoreticianul avangardei cracoviene, promotor al unui constructivism riguros prin revista *Zwrotnik*.

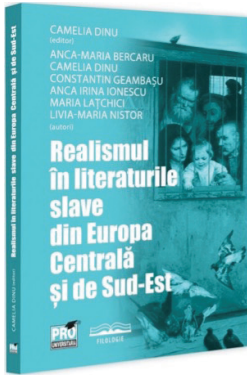
Cele patru „invenții locale” ale avangardei din aceste spații literare – pictopoezia, poemul-imagie, poemul-tablou și fotomontajul – sunt rezultatul direct al circulației intense dintre revistele și grupările regionale. Fiecare a apărut într-un context național diferit (România, Cehoslovacia, Ungaria, Polonia), dar toate urmăreau același obiectiv: fuziunea radicală dintre text și imagie și depășirea granițelor tradiționale dintre arte. Apariția lor aproape simultană, dar în contexte diferite arată că influențele regionale, inter-periferice, au fost mai puternice decât impactul direct al centrelor vest-europene. În acest sens, invențiile avangardei est-central europene demonstrează existența unui laborator creativ policentric.

O perspectivă convingătoare a procesului de cercetare este demonstrarea faptului că, în Europa Centrală și de Est, influența regională (inter-periferică) a fost adesea mai puternică decât interferența directă a Parisului. Autorul explică foarte bine cum fenomene experimentale, precum pictopoezia (România) sau poemul-imagie (Cehoslovacia) nu au fost simple curiozități locale, ci rezultatul unor negocieri și tranzacții sistematice între periferiile vecine.

Studiul lui Emanuel Modoc, remarcabil prin acuitatea critică, demonstrează felul în care avangarda poate recalibra instrumentele analitice ale modernității literare. Lucrarea este, fără îndoială, o resursă indispensabilă pentru cercetătorii preocupați de evoluția și mecanismele acestui fenomen.

Primit: 01.02.2026

Acceptat: 20.05.2026

Realism și identitate literară în spațiul slav central și sud-estic

Ciprian NIȚIȘOR

Doctor în filologie

E-mail: ciprian6200@yahoo.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-1572-004X>

Universitatea din București, România

Realism and Literary Identity in Central and South-Eastern Slavic Literatures

La începutul anului 2025, editura Pro Universitaria a publicat sub coordonarea Cameliei Dinu o monografie intitulată *Realismul în literaturile slave din Europa Centrală și de Sud-Est* (București, Pro Universitaria, 2025, 278 p., ISBN 978-606-26-2044-8.). Volumul vine în completarea monografiei *Simbolismul în literaturile slave*, apărute cu cinci ani mai devreme la aceeași editură. Urmărind modul în care realismul se dezvoltă în fiecare dintre spațiile literare propuse, descoperim atât similitudini remarcabile, cât și diferențe originale.

Realismul bulgar, subliniază Livia-Maria Nistor, s-a conturat sub influența luptei de eliberare de sub Imperiul Otoman, încheiată în 1878. Această perioadă coincide cu tranziția de la o literatură romantică, axată pe cultul eroului, către una realistă. Printre reprezentatii de marcă ai acestei orientări se numără Liuben Karavelov, revoluționar și întemeietor al realismului bulgar, Ivan Vazov, considerat patriarhul literaturii bulgare, și Aleko Konstantinov. Fie că demască demagogia politică, așa cum face Ivan Vazov în nuvela *Candidat pentru „hamam”*, sau satirizează societatea burgheză din Balcani prin crearea personajului *Bai Ganiu*, în cazul lui Aleko Konstantinov, realismul bulgar urmărește apropierea de valorile europene percepute drept un reper pentru statul bulgar recent eliberat.

Realismul ceh, arată Anca Irina Ionescu, s-a aflat într-o strânsă conexiune cu procesul de uniune și trezire națională, fiind totodată direct influențat de literatura rusă și de curentul panslavist, ajuns la apogeu în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Printre repererele esențiale ale acestei mișcări se numără edificarea unui teatru național, inaugurat în 1881, ca urmare a numeroase colecte publice, precum și eliberarea presei de sub rigorile cenzurii specifice perioadei 1849-1859, în care baronul Alexander von Bach a deținut funcția de ministru de interne în Imperiul Habsburgic. Printre reprezentanții de marcă ai realismului ceh se numără Karel Havlíček Borovský, care a locuit o bună perioadă la Moscova și a publicat impresii de călătorie despre realitatea rusească a epocii, Božena Němcová, autoarea romanului *Bunicuța* (1855), Jan Neruda și Karolina Světlá, întemeietoarea romanului ceh.

Realismul a pătruns în literatura croată cu aproape o jumătate de veac mai târziu decât în cea europeană, evidențiază Maria Lațhici. Puternic influențat de opera lui Turgheniev, realismul în acest spațiu s-a concentrat pe ilustrarea greutăților vieții cotidiene, a opoziției dintre sat și oraș reflectată în destinul copiilor de țărani trimiși la școlile urbane, a degradării valorilor morale în contextul noilor relații sociale, precum și a declinului nobilimii. În funcție de perspectivă, se disting două etape: realismul critic, specific anilor '80 ai secolului al XIX-lea și realismul poetic sau psihologic, caracteristic deceniului următor. Principalii reprezentanți sunt Eugen Kumičić, Vjenceslav Novak, Ante Kovačić sau Josip Kozarac.

Realismul polonez, punctează Constantin Geambașu, a fost marcat, pe de o parte, de efortul de eliberare de sub imperiile țarist, austro-ungar și prusac, iar pe de altă parte, din punct de vedere ideologic, de pozitivismul promovat de Auguste Comte. Asemenea celorlalte spații slave, realismul a înlocuit romantismul, însă, spre deosebire de acestea, a avut un moment de debut bine delimitat în timp: Insurecția poloneză din ianuarie 1863, reprimată de armata țaristă. Prima figură importantă a realismului polonez este Eliza Orzeszkowa, autoarea romanului *Pe malurile Niemenului* (1888), în care se remarcă interesul pentru viața rurală, pentru clasele defavorizate și relația dintre diferitele clase sociale și generații. Pe acest fundal, autoarea adoptă o poziție moralizatoare, urmărind conduita personajelor și manifestarea răului. Bolesław Prus surprinde, în romanul *Păpușa* (1890), viața burgheziei poloneze din Varșovia, în contextul evenimentelor din anii 1848-1849 și a anilor '70 ai secolului al XIX-lea. Henryk Sienkiewicz rămâne, totuși, cel mai cunoscut scriitor polonez din această perioadă. Inspirându-se din istoria națională, el abordează în trilogia *Prin foc și sabie*, *Potopul* și *Pan Wołodyjowski*, teme precum onoarea, loialitatea, iubirea, reluate și în romanul *Quo vadis*, alături de motivele sacrificiului, eroismului și credinței.

Realismul sârb, arată Anca-Maria Bercaru, debutează la sfârșitul anilor '60 ai secolului al XIX-lea și durează până la finele primei decade a secolului al XX-lea, parcurgând trei faze de dezvoltare estetică: faza romantică (Jakov Ignjatović, Stjepan Mitrov Ljubiša), faza clasică (Milovan Glišić, Laza K. Lazarević, Janko Veselinović, Radoje Domanović) și faza modernistă (Borisav Stanković, Ivo Ćipiko, Petar Kočić).

Prima și ultima dintre aceste etape marchează zone de interferență între romantism și realism, respectiv între realism și modernism. În ceea ce privește tematica abordată, critica literară face frecvent referire la realismul idilic, care portretizează societatea patriarhală sârbă (Janko Veselinović), la realismul social cu tentă critică sau satirică, orientat spre analiza și contestarea moravurilor în societatea contemporană autorilor și avându-l ca principal exponent pe Milovan Glišić, precum și la realismul psihologic reprezentat de Laza Lazarević, Svetolik Ranković și Borisav Stanković.

În capitolul final al lucrării, *Diversitate și convergență. O analiză comparativă a realismului în literaturile bulgară, cehă, croată, polonă și sârbă*, Camelia Dinu realizează o analiză comparativă a unor opere reprezentative aparținând principalilor reprezentanți ai literaturilor slave, evidențiind atât punctele de convergență, cât și particularitățile naționale și individuale ale autorilor studiați.

Volumul își propune și reușește să introducă cititorul neinițiat în acest domeniu, oferind totodată specialiștilor o bogăție de informații și noi perspective de lectură. Realismul este un curent care surprinde și oglindește lumea de sfârșit de secol XIX – început de secol XX, aflată în continuă schimbare. În pofida numeroaselor trăsături estetice comune, realismul s-a adaptat realităților locale, creând astfel variațiuni artistice originale. Realismul literar poate fi imaginat sub forma unei piramide: în vârf se află trăsăturile fundamentale ale curentului, la nivel median – specificul local al fiecăreia dintre regiuni, determinat de contextul istoric, iar spre baza piramidei aceste particularități se diversifică în funcție de temele abordate și de originalitatea fiecărui autor în parte.

Primit: 04.02.2026

Acceptat: 22.05.2026

IN MEMORIAM

Cetățean al limbii române
Anatol EREMIA
(03.07.1931 – 10.12.2025)

La 3 iulie 2026, renumitul lingvist Anatol Eremia, personalitate remarcabilă a lumii literelor din spațiul românesc, specialist în onomastică și toponimie, ar fi împlinit 95 de ani.

Anatol Eremia s-a născut la 3 iulie 1931, în orașul Cahul, Regatul României, într-o familie de intelectuali. A absolvit Școala medie nr. 2 din Cahul în anul 1952. De-a lungul vieții a crescut și a educat doi fii: Anatolie și Viorel.

Studiile superioare le-a efectuat la Universitatea de Stat din Chișinău, în cadrul Facultății de Filologie, în perioada cuprinsă între anii 1952 și 1957, apoi a urmat studii de doctorat la Academia de Științe a Moldovei (1957-1960). În anul 1960 își începe activitatea la Institutul de Filologie (cunoscut anterior ca Institutul de Limbă și Literatură), unde a parcurs toate treptele profesionale, de la laborant și cercetător științific inferior până la cercetător științific principal și director adjunct al instituției.

În anul 1967, Anatol Eremia a susținut teza de doctor în filologie, iar în 2004 – pe cea de doctor habilitat în același domeniu. Activitatea sa de cercetare științifică s-a concentrat în mod special asupra lingvisticii române, domeniu în care s-a remarcat prin contribuții valoroase. În perioada 1975-1985, a contribuit la realizarea unor lucrări de referință în domeniul lingvisticii generale și române: *Capitole de istoria limbii române*, *Dicționarul ortografic al limbii române*, precum și publicația serială *Cultivarea limbii*. Anatol Eremia a participat la elaborarea și editarea dicționarelor fundamentale de tip clasic Larousse: *Dicționarul enciclopedic ilustrat*, Chișinău: Editura Cartier, ed. I, 1998, ed. II, 2001 (1696 p.) și *Dicționar enciclopedic. Nume proprii*, Chișinău: Editura Cartier, 2004 (500 p.). A fost autorul unor ediții lexicografice și enciclopedice de primă importanță: *Statele lumii. Dicționar*, Chișinău, ed. 1, 2000 (450 p.), ed. 2, 2004 (495 p., în colaborare); *Dicționar de nume geografice*, Chișinău, 2004 (311 p.); *Dicționar de termeni geografici*, Chișinău, 2006 (235 p.); *Dicționar geografic*, Chișinău, 2008 (492 p.); *Județul Cahul. Enciclopedie*, Chișinău, 2016 (430

p.); *Atlasul hidronimic al Republicii Moldova*, Chișinău-Iași, ed. I, 2016, ed. II, 2017 (185 p., în colaborare); *Destinul cuvintelor. Breviar onomasiologic*, Chișinău, 2017 (315 p.); *Toponimele rurale și urbane de pe teritoriul pruto-nistrean. Ghid toponimic, geografic și istoric*, Chișinău: Cartier, 2026 (Vol. 2, literele M-Z).

În total, Anatol Eremia a publicat peste 450 de lucrări științifice (abordând probleme de istorie a limbii, sociolingvistică, lexicologie, derivatologie, onomastică, terminologie), inclusiv peste 20 de monografii și broșuri, 10 dicționare, ghiduri normative și documentar-informative.

În calitate de profesor universitar, Anatol Eremia a predat, la Universitatea de Stat din Moldova, cursuri speciale de lingvistică, printre care „Derivatologia” și „Toponimia românească”, iar între anii 1990 și 1994 – cursuri practice de limbă română pentru vorbitorii alolingvi din instituțiile și întreprinderile din Chișinău.

Anatol Eremia a obținut titlul științifico-didactic de profesor cercetător în anul 2013. A fost conducător științific al mai multor teze de doctorat și recenzent al unor teze de doctor habilitat.

Timp de 35 de ani, Anatol Eremia a efectuat cercetări toponimice de teren în aproape toate localitățile din Republica Moldova, precum și în localitățile cu populație românească din regiunile limitrofe din Ucraina (Odessa, Vinnița, Nikolaev, Transcarpatia). În baza materialelor colectate pe teren și din sursele documentare istorice, a fondat la Institutul de Filologie Română tezaurele onomastice *Fișierul toponimic general* și *Cartoteca terminologiei entopice*. Acestea au servit ca surse de informații și materiale de bază la elaborarea și editarea lucrărilor științifice: *Nume de localități. Studiu de toponimie românească*, Chișinău, 1970 (223 p.); *Contribuții la studiul formării cuvintelor*, Chișinău, 1979 (275 p.); *Unitatea patrimoniului onomastic românesc*, Chișinău, 2001 (232 p.); *Studii de sociolingvistică și onomastică*, Chișinău, 2016 (282 p.).

De interes public s-au bucurat monografiile consacrate arealelor istorico-geografice și lingvistice din sudul republicii: *Cahulul în timp și spațiu*, Chișinău, 2007 (312 p.); *Toponimie și istorie. Arealul Cantemir*, Chișinău-Iași, 2016 (226 p.); *Leova: localități, oameni, tradiții*, Chișinău-Iași, 2018 (314 p.). În calitate de coordonator științific și autor a semnat peste 120 de articole introductive și eseuri istorico-geografice și etno-lingvistice despre orașele și satele republicii, publicate în cele 15 volume ale enciclopediei *Localitățile Republicii Moldova* (Chișinău, 1999-2017, vol. 1-15).

Sunt de menționat lucrările cu caracter de popularizare a științei onomastice: *Graiul Pământului. Schițe de toponimie românească*, Chișinău, 1981 (128 p.); *Tainele numelor geografice*, Chișinău, 1986 (100 p.); *Gheografičeskie nazvania rasskazyvaiut*, Chișinău, ed. 1, 1982, ed. 2, 1990 (200 p.); *Moldavskaia onomastika. Obzornyi očerk issledovanii*, Chișinău, 1984 (144 p., în colaborare).

Regretatul Anatol Eremia a fost unul dintre coordonatorii lucrărilor de reglementare a numelor de localități din Republica Moldova și a denumirilor de străzi din municipiul Chișinău și din alte orașe din republică (Bălți, Cahul, Strășeni ș.a.). În acest scop a editat ghidurile informative și îndreptarele de scriere ortografică

în limba română și de transcriere în alte limbi a numelor de localități și a denumirilor de obiective urbane: *Nomenclatorul localităților din Republica Moldova*, Chișinău, 2001 (128 p.); *Chișinău. Ghidul străzilor*, Chișinău, 2000 (104 p.); *Chișinău. Istorie și actualitate*, Chișinău, 2012 (206 p.).

În conformitate cu Convenția de colaborare științifică între Academia de Științe a Moldovei și Academia Română, Anatol Eremia a participat în calitate de coordonator și executor la realizarea proiectelor științifice „Tezaurul toponimic românesc”, „Terminologia entopică românească”. În acest scop, împreună cu onomasticienii din Iași și Galați, a efectuat cercetări toponimice de teren în Republica Moldova (raioanele Cahul, Leova, Nisporeni) și în România (județele Iași, Suceava, Galați). În cadrul Institutului de Filologie Română (Chișinău) a coordonat cercetările la realizarea granturilor și proiectelor științifice „Stratigrafia etimologică și structura lexicală a sistemului onomastic românesc”, „Hidronimia Republicii Moldova”, „Tezaurul toponimic al Republicii Moldova”.

Anatol Eremia a participat cu rapoarte și comunicări științifice la peste 30 de congrese, conferințe și simpozioane științifice naționale și internaționale (Chișinău, Moscova, Sankt Petersburg, Kiev, Riga, Paris, Geneva, Varșovia, Frankfurt pe Main, București, Iași, Cluj, Timișoara, Târgoviște ș.a.). A fost unul dintre propagatorii activi ai științei lingvistice în rândurile populației. În reviste și ziare a susținut rubricile permanente: „Cultivarea limbii”, „Cum vorbim, cum scriem”, „Onomastica și normele limbii”, „Orașele și satele Moldovei”, „Vetrele noastre strămoșești”. Timp de mai mulți ani, la Radioul și Televiziunea Națională a Moldovei a susținut ciclurile de emisiuni: „Grai matern”, „În lumea cuvintelor”, „Străzile orașului Chișinău: originea și semnificația denumirilor”.

A activat în cadrul mai multor societăți științifice, consilii, comitete, comisii, colegii de redacție: Consiliul științific al Institutului de Filologie, Consiliul specializat pentru susținerea tezelor de doctor și doctor habilitat în filologie (secretar științific), Societatea Română de Onomastică (cu sediul la București și Cluj-Napoca, vicepreședinte), Comisia de experți ONU în standardizarea denumirilor geografice (New York), Comisia pentru demarcarea frontierei de stat a Republicii Moldova, Comisia republicană pentru reglementarea și ocrotirea onomasticii naționale, Comisia municipală pentru reglementarea denumirilor de străzi din Chișinău, colegiile de redacție ale revistelor „Studii de onomastică și lexicologie” (Craiova), „Buletin de lingvistică” (Chișinău).

Activitatea prodigioasă a lui Anatol Eremia a fost apreciată la cel mai înalt nivel, fiindu-i conferit titlul onorific Eminent al Învățămintului Public (1981) și cel de Om Emerit al Republicii Moldova (1996). Totodată, Anatol Eremia a deținut Medalia AȘM „Dimitrie Cantemir” (2001) și a fost cavaler al Ordinului „Gloria Muncii” (2015). A fost ales Cetățean de Onoare al comunei Burlacu din raionul Cahul (2018).

Viața cercetătorului Anatol Eremia a fost activă, prolifică și marcată de disciplină. A stat de strajă întru apărarea patrimoniului lingvistic și cultural național. A fost

un patriot înflăcărat pentru păstrarea și dezvoltarea culturii lingvistice românești în Republica Moldova.

Va rămâne pentru totdeauna în memoria celor care l-au cunoscut.

Lumină eternă!

Angela SAVIN-ZGARDAN,

Universitatea de Stat din Moldova

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”

Primit: 16.04.2026

Acceptat: 20.05.2026

Sub cerul limbii române
Ecaterina PLEȘCA
(27.11.1958 – 05.03.2026)

Ecaterina Pleșca s-a născut la 27 noiembrie 1958, la Strășeni, în casa lui Vasile și a Anastasiei Pleșca, fiind mezina între cei patru copii ai familiei. Își face studiile la școala medie nr. 1 din localitate (1966-1976), după care intră în câmpul muncii, activând ca laborant la școala-internat din Strășeni (1976-1978). Doi ani mai târziu, o aflăm angajată în Redacția de informații (Radio-Moldova), în calitate de asistent de regizor, iar în 1981 devine studentă la Facultatea de Litere a USM, luându-și licența în 1986. Între 1986 și 1988 lucrează învățătoare de limba și literatura română în școala din Baimaclia, Dumbrăveni; apoi în satul Varatic; un timp se dedică și activității de corector la ziarul raional „Munca pașnică” din Strășeni. Studiile și angajările o îndemneau tot mai mult spre lumea cuvântului (erau anii când cuvântul matern, românesc, își cerea tot mai apăsător dreptul legitim în acest spațiu; întrunirile la Uniunea Scriitorilor deveniseră săptămânale, atrăgând, ca un magnet, tinerii din urbe), astfel că, la 1 septembrie 1988, Ecaterina devine membru al Institutului de Limbă și Literatură al AȘM (mai întâi, în calitate de laborant superior; din 1995, în cea de cercetător științific, directorul de atunci, acad. Silviu Berejan, avizându-i pozitiv cererea de angajare). Întregul parcurs existențial și profesional i-a fost legat de Institutul de Filologie Română.

De o delicată stăpânită în relațiile cu semenii, lucidă, amiabilă, dar nepregetând să spună lucrurilor pe nume, onestă în cercetare (onestitatea, cred, a prevalat în codul intim de valori), Ecaterina Pleșca a îmbrățișat un domeniu în care roadele vin greu, cu zgârcenie, unde, de la intenție până la realizare, e de parcurs drumul lung al posibilităților, cercetarea presupunând, pe lângă intuiție, multă răbdare, stăpânirea unui material științific vast, cunoașterea în detaliu a eforturilor antemergătorilor. S-a documentat continuu, considerând necesar și beneficiind de un stagiu pe lângă Catedra de Filologie clasică a Universității din Sankt Petersburg (1989-1991), unde și-a aprofundat cunoștințele privind limbile clasice (greacă, latină), iar mai târziu, pe

post de competitor, la Institutul de Lingvistică (2009-2010). S-a bucurat de sprijinul și deschiderea colegilor mai în vârstă, specialiști consacrați: Nicolae Raevschi, Marcu Gabinschi, Silviu Berejan, Vasile Pavel, care au salutat perseverența și disponibilitatea cercetătoarei, în particular interesul manifestat pentru legăturile dintre limba română și limbile baltice, domeniu identificat încă de Bogdan Petriceicu-Hasdeu, de altfel, intrat ulterior în atenția specialiștilor români sau bulgari, dar care comporta/comportă încă nebănuite piste de abordare.

Specializată în istoria limbii, lingvistica comparativ-istorică, etimologie, dialectologie și geografie lingvistică, s-a aplecat cu tenacitate asupra problemelor de natură lingvistică și culturală, publicând în reviste științifice sau culegeri de profil și participând în proiecte instituționale importante, argumentându-și preocupările și eventualele rezultate în cadrul manifestărilor științifice.

Ecaterina Pleșca a publicat o serie de articole consacrate unei nișe mai puțin sau deloc cunoscute în literatura de specialitate: investigarea unor aspecte ce țin de istoria limbii române în relație cu alte idiomuri, în special locul și importanța datelor oferite de terminologia antroponimă a limbilor relict din spațiul cultural și lingvistic paleobalcanic și interacțiunea acestora cu limba populației învecinate.

A avut colaborări importante cu Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan” al Academiei Române, contribuind, pentru proiectul *Fondul lexical de origine latină al limbii române* (1993-1996), la depistarea materialului de limbă din publicațiile apărute în URSS (o muncă enormă!), iar în cadrul altor proiecte: *Dicționarul etimologic al limbii române și Tezaurul limbii române* (1997-1998) și *Dicționarul entopic al limbii române* (1998-2000), s-a preocupat de identificarea materialului lingvistic din Republica Moldova și, respectiv, de sistematizarea sinonimelor din cadrul articolelor lexicografice ale DELR.

A colaborat și cu Institutul limbii poloneze, în cadrul proiectului *Alcătuirea Indicelui de termeni românești din Atlasul dialectal carpatic comun* (2008-2010).

În calitate de redactor al revistei „Philologia” (2020-2023) a contribuit, alături de echipa redacțională, la păstrarea veșmântului elegant, îngrijit și corect al publicației.

Și-a adus obolul, deloc neglijabil, la cercetarea faptelor de limbă păstrate ca mărturii ale vieții preistorice/a cuvintelor cu etimologie necunoscută/a cuvintelor de substrat, cum ar fi denumirile *cârțiței* (stăpâna labirintului subpământean!) sau despre românescul *lotru* din perspectivă indo-europeană; despre *reminiscența* „creanga cerului” (în abordare socioculturală); despre termenul românesc *smidă*, cu sensurile „grindină” și „fulger”; sau despre apelativul *mătură* și corespondențele lui în limbile slave și baltice; a urmărit stabilirea raportului gramatical și semasiologic al cuvântului românesc *puică* și concordanța acestuia în limbile baltice; a înregistrat și publicat unele variante de urături tradiționale provenind chiar din localitatea sa natală (apelând, pentru informații, la rude și cunoștințe), cum e *Plugușorul de Anul Nou pentru flăcăi din Strășeni anulului 1938*; a zăbovit și la *diminutivele din scrierile lui*

Spiridon Vangheli ș.a. A dezghiocat cu migală, strat după strat, ca într-un palimpsest, dând la iveală *grăunțul* de aur...

A iubit tot ce era viu și-și cerea dreptul la viață. I-au fost dragi florile, pe care le admira cum cresc și din care împărțea cu generozitate. La fel de drag i-a fost cuvântul. Mai întâi de toate, cuvântul. Cuvântul și ființa acestuia fiindu-i și rugă, și altar, și destin.

Textele semnate de Ecaterina Pleșca sunt, numeric, nu foarte multe. Nici în volum de autor n-a reușit să le adune. L-a avut ca posibil proiect de viitor, poate, timpul însă nu i-a mai îngăduit-o.

Dar și picătura mică, spune butada, cuprinde necuprinsul... Foarte concentrate, la esență, pline de sens, aceste texte iradiază idei, supoziții, și, ca în orice cercetare adevărată, trimit spre o lume în care totul e posibil; ele vin să confirme vitalitatea limbii române, fascinanta capacitate de conservare și regenerare a acesteia și „rămân un loc apreciable în cercetarea tematicii științifice a Institutului, prezentând un interes aparte sub raport lingvistic, istoric, folcloric, etnografic și cultural”. Mi-ar plăcea să cred că și mai tinerii întru cercetare vor găsi răgazul de a le parcurge (ca posibil model de abordare!), nelăsând chiar totul la cheremul *noilor intelegheții*.

Am petrecut-o pe ultimul drum pe 8 martie 2026, într-o însorită zi de duminică, cu prohodul la biserica „Sfânta Cuvioasa Parascheva”, în asistența rudelor, colegilor de școală și de institut, a bunilor vecini și prieteni din Strășenii copilăriei sale.

Luminoasă să-i fie amintirea! Dumnezeu s-o odihnească în pace!

Svetlana KOROLEVSKI,

Universitatea de Stat din Moldova

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”

Primit: 05.05.2026

Acceptat: 22.05.2026

PHILOLOGIA

2026, nr. 1 (326), pp. 1-168

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

PHILOLOGIA, 2026, nr. 1 (326), 168 p./

Universitatea de Stat din Moldova,
Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu”

Redactor-șef: Nina Corcinschi

Procesare computerizată: Filip Vatavu

Bun pentru tipar 02.06.2026. Formatul 70×100 ¹/₁₆

Coli editoriale 11,43. Coli de tipar 13,61.

Tirajul 50 ex.

Editura USM

ISSN 1857-4300, E-ISSN 2587-3717

Philologia

LXVIII

**ISSN 1857-4300
E-ISSN 2587-3717**

IANUARIE – IUNIE

2026

ISSN 1857-4300

9 771857 430005

E-ISSN 2587-3717

9 772587 371002 >